

**T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

**FAKİR BAYKURT'UN ESERLERİNDE
MODERNLEŞME VE GÖÇ OLGUSUNUN
SOSYOLOJİK ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İLKER AYSEL

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hüseyin BAL

ISPARTA, 2009

T.C
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ SAVUNMASI ve SÖZLÜ SINAV TUTANAĞI

Gönderen : Sosyoloji EABD Başkanlığı

Gönderilen : Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Enstitü Anabilim Dalımız **YÜKSEK LİSANS / ~~DOKTORA~~** Programı öğrencisi
..... İlker Ayşe tez çalışmalarını sonuçlandırmış ve
kurulan jüri önünde tezini savunmuştur. Sınav tutanağı aşağıdadır.
Tez Adı Değişikliği **YAPILDI / YAPILMADI**

31.07.2009
Tarih

Prof. Dr. Hüseyin BAL
Enstitü Anabilim Dalı Başkanı

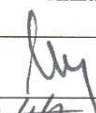
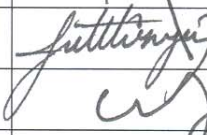
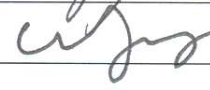
SINAV TUTANAĞI:

Jürimiz Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 25./39. maddesi uyarınca 31.07.2009 Cuma
günü saat 10:00 'de toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Fahri Boykurt'un Enderinde
Modernleşme ve Sosyolojik Analizi konulu tezini incelemiş ve yapılan sözlü sınav sonunda **OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞU~~** ile aşağıdaki kararı
almıştır.

~~KABUL~~

~~RED~~

~~DÜZELTME~~

Tez Sınavı Jürisi	Ünvanı, Adı Soyadı	İmza
Başkan	Prof. Dr. Hüseyin BAL	
Üye	Doç. Dr. Hüseyin GÜL	
Üye	Trd. Doç. Dr. Ardet Yılmaz	
Üye		
Üye		

Yukarıda adı geçen öğrenci Sınav Tutanağı'nda belirtildiği üzere mezun olmaya **HAK KAZANMIŞTIR / KAZANMAMIŞTIR.**
Gereğini rica ederim.

ENSTİTÜ YÖNETİM KURULU KARARI : Tarih: Karar No:

Enstitü Müdürü

MADDE-25 Tez Sınavının tamamlanmasından sonra Jüri tez hakkında salt çoğunlukla "KABUL", "RED", veya "DÜZELTME" kararı verir. Bu karar, Enstitü Anabilim Dalı Başkanlığınca tez sınavını izleyen üç gün içinde ilgili Enstitüye tutanakla bildirilir. Tezi reddedilen öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir. Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci en geç üç ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur. Bu savunma sonunda da tezi kabul edilmeyen öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir. Düzeltme alan öğrenci bir sonraki dönemde kayıt yaptırmak zorundadır.

MADDE-39 Tez Sınavının tamamlanmasından sonra Jüri tez hakkında salt çoğunlukla "KABUL", "RED" veya "DÜZELTME" kararı verir. Bu karar, Anabilim Dalı Başkanlığınca tez sınavını izleyen üç gün içinde ilgili Enstitüye tutanakla bildirilir. Tezi reddedilen öğrencinin Yüksek Öğretim Kurumu ile ilişkisi kesilir. Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci en geç altı ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur. Bu savunma sonunda da tez kabul edilmeyen öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, toplumsal gerçekliğin bir ifadesi olan edebi metinler üzerinden Türkiye’de modernleşme sürecinin analizine yönelik sosyolojik bir araştırma gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın başından sonuna, öneri ve görüşleriyle değerli katkılarda bulunan tez danışmanım Prof. Dr. Hüseyin BAL’a teşekkür ederim. Ayrıca, çalışmanın her aşamasında görüş ve değerlendirmelerini esirgemeyen Prof. Dr. Songül SALLAN GÜL ve Yrd. Doç. Dr. Cevdet YILMAZ hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

İLKER AYSEL
TEMMUZ, 2009

ÖZET

Fakir Baykurt'un Eserlerinde Modernleşme ve Göç Olgusunun Sosyolojik Analizi

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı,
Yüksek Lisans Tezi, 115 sayfa, Temmuz 2009

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hüseyin BAL

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de gerçekleşen modernleşmeye yönelik politikaların, köydeki ve köylüdeki etkilerini, Fakir Baykurt'un hikâyeleri aracılığıyla analiz etmektir. Bu amaçla 29 hikâyesi incelenmiştir.

Türkiye'de özellikle Cumhuriyetle birlikte başlayan modernleşme çabaları Batı'nın modernleşme anlayışından bir takım farklılıklar göstermektedir. Özellikle köye yönelik olarak, köyü köyde kalkındırma çabası bunun en çarpıcı yönlerindedir. Bu yönde geliştirilen politikaların ne derecede istenen hedefe ulaştığının tespiti için, o dönemleri yaşayan ve o dönemin köylerini anlatan Fakir Baykurt'un eserleri incelenmiştir. Yazılı metinlerin analizinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden olan içerik analizi tekniğinin Baykurt'un hikâyelerine uygulanmasıyla elde edilen veriler, modernleşme, kentleşme ve göç olguları perspektifinde değerlendirilmiştir.

Araştırma sonucunda, Türkiye'de, özellikle modernleşmeye ilişkin yaşanan dönüşümlerin kentlerle sınırlı kaldığı ve köylü sınıf tarafından içselleştirilmediği göze çarpmaktadır. Atatürk'ün kırsal kalkınmaya verdiği önem doğrultusunda üretilen politikaların, sonraki yıllarda sahiplenilmeyişi bu durumun önemli sebeplerindedir. Köy Enstitülerinin kapatılması, kırsal kalkınmanın önünü kesmiştir. Öte yandan kırsal yoksulluk döngüsünden kurtulmak için köyden kente ve daha sonra yurtdışına göçler başlamıştır. Bu gelişmelerin paralelinde bir toplumsal gerçekliği günümüze sunan Baykurt'un hikâyeleri, geçmişe yönelik sosyolojik bir analizi, mümkün kılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Köy-Kent, Göç, Köy Enstitüleri, Fakir Baykurt

ABSTRACT**The Sociological Analysis of Modernization, Urbanization and Migration Fact
in Fakir Baykurt's Works**

Süleyman Demirel University Social Sciences Institution, Department of Sociology ,
Master's Thesis, 115 pages, July, 2009

Thesis Consultant: Prof. Dr. Hüseyin BAL

The purpose of this work is to analyse the modernization policy, its effects in the villages and on villagers which have taken place in Turkey by as an outcome of Fakir Baykurt's stories. For this purpose, 22 stories were examined.

The modernization efforts which were started especially by the Republic show a set of differences from the modernization concept of the West. Especially for villages, the effort of rural development in the villages is the most striking aspect of Turkish Modernization. In order to identify how successful these modernization policies have been the works of Fakir Baykurt, who lived these periods and told the villages of these periods, are examined. In the study of written texts, content analysis technique is used. The data which were gained through the content analysis of the stories (which is one of the qualitative research methods) by Fakir Baykurt were assessed from the perspective of the modernization, urbanization and migration facts.

In conclusion of the research, it is observed that in Turkey especially the transformations which are related to modernization have taken place in the cities but not have been internalized by the peasant class. One of the main reasons for this because the policies developed for the purpose of rural development in accordance with the importance Atatürk placed on these policies were discontinued. The closure of the Village Institutions blocked the rural improvement. On the other hand; in order to get of rural urban poverty circle, the migrations started from villages to cities and then to abroad. In parallel to these processes, Baykurt's stories which present social realities of his time allow a sociological analysis into the past.

Key Words: Modernization, Village-Town, Migration, Village Institutions, Fakir Baykurt

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
TABLolar	vi
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu	2
1.2. Araştırmanın Amacı	3
1.3. Araştırma Problemi	3
1.4. Araştırmanın Önemi	4
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	4
2. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE	5
2.1. Modernleşme, Kentleşme ve Göç	5
2.1.1. Modernleşme.....	5
2.1.1.1. Batı’da Modernleşme	5
2.1.1.2. Türkiye’de Modernleşme	12
2.1.1.3. Türk Modernleşme Sürecinde Köy Enstitüleri	16
2.1.2. Kentleşme ve Göç	22
2.1.2.1. Türk Modernleşme Sürecinde Kırsal Kalkınma Politikaları.....	28
3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE TEKNİKLERİ	33
3.1. Araştırmanın Yöntemi: Nitel Araştırma Yöntemi.....	33
3.2. Nitel Araştırma Teknikleri	35
3.2.1. İçerik Analizi ve Özellikleri.....	39
3.2.2. İçerik Analizi ve Edebiyat Sosyolojisi	44
3.2.3. Edebiyat Sosyolojisi.....	44
3.2.4. Edebiyat Sosyolojisinde İçerik Analizi İncelemeleri.....	47
3.3. Araştırma Evreni ve Örneklemi	57
3.4. Araştırma Verilerinin Toplanması ve Değerlendirilmesi.....	57

4. ARAŞTIRMAYA KONU OLAN YAZARIN ÖZELLİKLERİ.....	59
4.1. Fakir Baykurt'un Hayatı	59
4.2. Eserleri	67
4.3. Fakir Baykurt Hakkında Yapılan Bilimsel Çalışmaları	71
5. ARAŞTIRMA BULGULARI VE DEĞERLENDİRME	73
6. SONUÇ.....	104
KAYNAKÇA	110
ÖZGEÇMİŞ.....	115

TABLolar

Tablo 1. Modernleşme ve Teknoloji.....	73
Tablo 2. Modernleşme ve Ekonomi.....	76
Tablo 3. Modernleşme ve Çevre.....	78
Tablo 4. Modernleşme ve Kıyafet.....	81
Tablo 5. Modernleşme ve Kentleşme.....	82
Tablo 6. Modernleşme ve Siyasal Katılım.....	85
Tablo 7. Modernleşme ve Toplumsal Cinsiyet.....	89
Tablo 8. Modernleşme ve Eğitim.....	91
Tablo 9. Modernleşme ve Yoksulluk.....	93
Tablo 10. Modernleşme ve Bürokrasi.....	95
Tablo 11. Modernleşme ve Haberleşme.....	98
Tablo 12. Modernleşme ve Göç.....	100
Tablo 13. Modernleşme ve Toplumsal Çatışma.....	102

1. GİRİŞ

Bir sanat eseri, yapıldığı dönemin izlerini, toplumsal yansımalarını içinde barındırır. Bu açıdan sanatçı, eseriyle toplumsal açıdan bir duruş, bir tavır göstermektedir. Özellikle edebiyat alanında bu durum kendisini daha fazla hissettirir. Edebi bir tür olan hikâye, her ne kadar kurgusal olsa da, gerek bir toplumun belirli bir zaman aralığındaki durumu, gerekse belirli olguların toplum tarafından ne şekilde algılandığı konusunda oldukça kapsamlı bilgiler verebilmektedir.

Bu çalışma, edebiyat aracılığıyla toplumsal bir çözümleme yapmak üzerine kurulmuştur. Fakir Baykurt'un eserlerini merkezine alan çalışma, Türkiye'de köye yönelik olarak gerçekleştirilen modernleşme politikaları üzerine şekillendirilmektedir.

Cumhuriyet dönemiyle birlikte Atatürk'ün köye ve köylüye verdiği önem büyüktür. "Köylü milletin efendisidir" sözü bu duruma açık bir örnek teşkil eder. Bu bağlamda, modernleşme çabalarında eğitimin köye götürülmesi ve köyün bu şekilde kalkındırılması gibi rasyonel bir yol izlenmiştir. Köy enstitüleri, 1935'ten sonra başlayan, köyün canlanmasında eğitimden yararlanarak bir okullaşma, kalkınma ve sonunda demokratikleşme amacına hizmet eden atılımdır. Sonraki yılların aydınlarının birçoğu da bu enstitülerin yetiştirdiği çocuklar olmuştur. Bu çocuklardan biri olan Fakir Baykurt da köye sırtını dönmeyerek eserlerinde hep köyü ve köylünün sorunlarını işlemiştir.

Özellikle köy enstitülerin kapatılması ve sonrasında siyasal iktidarların köye yönelik politikalarının cumhuriyetin aydın bakış açısından uzaklaşması, köydeki sorunları kronikleştirmiş ve etkilerini günümüze kadar taşımıştır. Fakir Baykurt'un eserlerinde de yazıldığı dönemler itibariyle köye yönelik politikaların, köylü tarafından nasıl algılandığı, köyü hangi şekillerde etkilediğinin izlerini bulabilmekteyiz. Bu bağlamda gerçekleştirilen bir sosyolojik araştırma için de Fakir Baykurt'un eserleri oldukça çarpıcı bir örneklem sunmaktadır.

Bu çalışmada, Fakir Baykurt'un eserlerinde modernleşme ve göç olgusunun sosyolojik bir analizi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın giriş bölümünde, çalışmayla ilgili genel bilgi verilmiş, araştırmanın konusu ve gerçekleştiriliş amacı aktarılmıştır. Bu bölümde ayrıca araştırmanın temel problemi olan, "Türkiye'de

gerçekleştirilen modernleşme hareketlerinin köydeki yansımaları hangi şekillerde olmuştur?” sorusu ortaya konmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümü, araştırmanın temel aldığı sosyolojik olguları ve bu olguların Türkiye’deki yansımalarını açıklamaktadır. Modernleşme konusu, öncelikle Batı’daki gelişmeler paralelinde aktarılmış, sonrasında ise Türkiye’deki modernleşme sürecine ilişkin açıklamalar yapılmıştır. Yine bu bölümde, kentleşme ve göç kavramları, Türkiye ekseninde incelenmiştir.

Üçüncü bölümde çalışmanın yöntem ve tekniklerine ilişkin bilgi verilmiştir. İçerik analizi ve Edebiyat Sosyolojisi arasındaki ilişki aktarılmaya çalışılmış, araştırma evreni ve örnekleme de bu bölümde belirtilmiştir. Araştırmaya konu olan yazarın özelliklerinin aktarıldığı dördüncü bölüm, Fakir Baykurt’un kapsamlı bir biyografisi verilmiştir.

Çalışmanın uygulama kısmı olan beşinci bölüm, araştırmaya konu olan verilerin aktarıldığı bölümdür. Sonuç kısmında ise bu veriler değerlendirilerek, araştırma problemlerine cevaplar sunulmuştur.

1.1. Araştırmanın Konusu

Türk edebiyatında köy, Cumhuriyet’le birlikte, yazarların başlıca ilgi alanlarında birisi haline gelmiştir. 1940’lı yıllardan sonra ise, köyün meselelerini yakından tanıyan ve bunu edebi eserlerinde vermeye çalışan yeni bir nesil ortaya çıkmasıyla beraber köy romanları ve hikâyeleri, yeni bir görünüş kazanmaya başlamıştır. Bu köy enstitülü yazarların çabaları sonucunda ortaya bir köy edebiyatı çıkmış ve köy ile köylünün sorunları, köyün içinden gelen insanların bilgileri, düşünce ve görüşleriyle ortaya konmuştur.

Bu araştırmanın konusu Türkiye’de modernleşme yönünde yaşanan gelişmelerin köylü tarafından algılanma biçimlerinden oluşmaktadır. Konunun araştırılmasına yönelik veriler ise, söz konusu döneme ilişkin köyü ve köylüyü anlatan, kendisi de köyün içinden çıkmış bir yazar olan Fakir Baykurt’un eserlerinden elde edilmiştir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Türkiye'nin modernleşme sürecinde yaşadığı değişim ve/veya dönüşümlerin anlaşılmasında söz konusu dönemleri kapsayan sanat eserleri de önemli bir rol üstlenmekte ve günümüz sosyal bilimcileri de bu eserlere ilişkin incelemelerini arttırmaktadırlar. Bu alanda özellikle edebi eserlerin ayrı bir yeri olduğu söylenebilir. Özellikle roman ve öykülere konu olan hemen her şey, yazarın yaşadığı toplumsal gerçekliğin bir ifadesidir.

Türk Edebiyatının önde gelen yazarlarından Fakir Baykurt'un eserlerinin modernleşme ve göç kavramları ekseninde incelenmesinden oluşan bu çalışma, ele alınan eserleri sosyolojik açıdan değerlendirmektedir. Baykurt'un eserlerinde, 1950'li yıllardan başlayarak Türkiye'de köy ve köylü işlenmekte ve bu bağlamda söz konusu dönemde köyün modernleşmeye bakışının izdüşümleri görülebilmektedir. Bu izdüşümlerin ışığında gerçekleştirilen araştırma, Türkiye'de köyün ve köylünün özellikle 1950'li yıllardan itibaren modernleşme çabaları karşısındaki duruşunu ve yine aynı dönemlerde göç eden kesimlerin dönemin modern kentleriyle -dolayısıyla modernleşmeyle- olan ilişkilerini ortaya koyma amacı taşımaktadır.

1.3. Araştırma Problemi

Temel Problem

Türkiye'de gerçekleştirilen modernleşme hareketlerinin köydeki yansımaları hangi şekillerde olmuştur?

Alt Problemler

1. Köylü ile devlet arasındaki sorunlu ilişkinin nedenleri nelerdir? Yardım anında devlete sığınan köylünün aynı zamanda devlete karşı sergilediği güvensiz tutumun temelinde yatan sorunlar hangi sebeplerle ortaya çıkmaktadır?
2. Modernleşmeyle birlikte gelişen teknoloji, köyde refahı ne şekilde etkilemiştir?
3. Köylünün kentliye, kentlinin ise köylüye karşı tutumları ne şekillerde değişiklik göstermektedir?

4. Köyden kente göç eden kesimlerin yaşadığı yabancılaşma olgusu, özellikle hangi alanlarda kendini göstermektedir?
5. Köy Enstitülerinin köylüye katkıları nelerdir? Enstitülere karşı olan köylülerin temel rahatsızlıkları hangi nedenlerden kaynaklanmaktadır?

1.4. Araştırmanın Önemi

Bu araştırmanın verileri;

1. Türkiye'nin cumhuriyet sonrası modernleşme sürecinde köye ve köylüye yönelik uygulanan politikaların açıklanmasında,
2. Köylünün modernleşme çalışmalarına yönelik politikaları algılama biçimlerinin anlaşılmasında,
3. Bu alanda araştırma yapanlara katkıda bulunmasında önemli olduğu düşünülmektedir.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma edebi bir tür olan hikâye ile sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda araştırma, Fakir Baykurt'un Efendilik Savaşı (1959), Anadolu Garajı (1970), On Binlerce Kağrı (1971), Can Parası (1973), İçerdeki Oğul (1974), Sınırdaki Ölü (1975), Kale Kale (1978), Barış Çöreği (1982), Duisburg Treni (1993) ve Telli Yol (1998) adlı eserlerindeki 29 hikâye ile sınırlandırılmıştır. Söz konusu hikâyeler analiz edilerek araştırmaya konu edilmiştir.

Bu araştırma 2007- 2009 yılları arasında gerçekleştirilmiş olup, iki yıl ile sınırlıdır.

Araştırmada veri toplama tekniği, içerik analizi ile sınırlandırılmıştır.

2. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu çalışmada ele alınan araştırma konusu, modernleşme, kentleşme ve göç olguları ekseninde şekillendirilmeye çalışılmıştır.

2.1. Modernleşme, Kentleşme ve Göç

2.1.1. Modernleşme

Modern sözcüğü, Latince’de modernus’tan gelmektedir. Asıl olarak *modo* kelimesinden türeyen *modernusun* kelime anlamı hemen şimdi demektir. Aslında neyin modern olup neyin olmadığıнын, ya da modern çağın ne zaman başladığının bilim adamları arasında her zaman bir tartışma konusu olduğunu belirten Pultar, modernus sözcüğünün ilk kez beşinci yüzyılda, Hıristiyan olan dönemi, geçmişteki pagan Roma’dan ayırt etmek için kullanıldığını aktarmaktadır.¹

Modernleşme süreci üzerine literatür taraması yapıldığında, modernleşmenin, batılı toplumsal bilimciler tarafından, bütün gelişmekte olan toplumların, batı toplumlarına benzer aşamalardan geçecekleri anlayışından hareketle oluşturulmuş bir kavram olduğu dikkati çekmektedir. Ancak, Türkiye örneğinde gerçekleştirilen modernleşme hareketleri birçok yönüyle batı örneğinden farklılık göstermektedir.

2.1.1.1. Batı’da Modernleşme

Birçok bakımdan, modernleşme teorilerinin başlangıcı, toplum için evrim kavramının ilk kez kullanılmaya başlandığı döneme kadar götürülebilir. Batı’da hâkim olan entelektüel kanı bu sürecin devam ettiği görüşündedir. Ancak, toplumların değişimi, on sekizinci yüzyıla kadar sistemli bir şekilde çalışılmamıştır.²

Avrupa kökenli modernleşme kuramları incelendiğinde, modernliğin, on yedinci yüzyılda Avrupa’da başlayan ve sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerine işaret ettiğine ilişkin genel bir kanı dikkati çekmektedir. Ancak, bu yaklaşım, modernliği belirli bir zaman süreci ve

¹ Gönül PULTAR, “Kültür ve Modernite”, der. G. PULTAR, E. O. İNCİROĞLU, B. AKŞİT, Tetragon Kültür Araştırmaları, 2003, Ankara, s. 26

² David HARRISON, *The Sociology of Modernization & Development*, Routledge, New York, 1988, s. 1

coğrafi çıkış noktasıyla ilişkilendirmektedir. Ancak, modernliğin ve modernleşmenin temel karakteristiklerini bir kenara bırakmıştır.³

Modernleşme, bir şablon olarak değerlendirilirse, gelişme sürecini dünyada ilk önce tamamlayan Batılı sanayi demokrasilerinin izledikleri tarihsel yolun sonunda ulaştıkları nokta olarak karşımıza çıkacaktır. Bu bakış açısıyla modernlik, gelişmiş batılı ülkelerin sergiledikleri yapısal özelliklere verilen addır. Ancak bu sürecin tekrarlanabilirliği tartışmalıdır. Denilebilir ki modernleşmeye giden yol her ülke için özgün ve tekrarlanamayacak bir süreçtir. Modernleşme perspektifinde oluşturulan çerçevenin içinin nasıl doldurulacağı, her ülkenin tarihsel, yapısal ve kültürel özelliklerine bağlıdır.⁴

Wagner, modern toplum teriminin, yıllardır pek sorgulanmaksızın, dünyanın kuzeybatı çeyreğinde son birkaç yüzyıl içinde meydana gelen toplumsal oluşumlar için kullanıldığını belirtmektedir. Bu şekildeki yaklaşımlar, söz konusu toplumsal oluşumlar ile geleneksel toplumlar arasındaki temel bir ayrıma dayanır. Ancak, gerek modern toplumun modern toplumun belirleyici özelliklerini tam olarak tanımlamak, gerekse de bu toplumların geleneksel toplum yapısından fiilen ne zaman koptuklarını belirlemek son derece güç bir uğraş olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda genellikle kentleşme, sanayileşme, demokratikleşme süreçlerine ve bilgiye deneysel – analitik bir yaklaşımın ortaya çıkışına gönderme yapılır.⁵

Sosyoloji tarihinde, modernleşme kavramını doğrudan kullanmamakla beraber, geleneksel toplumdaki modern topluma doğru olan değişimi ilk kavramlaştırmaya çalışan düşünürlerin Marx, Weber, Tönnies ve Durkheim olduğu söylenebilir. Marx, bu değişim sürecini feodalizmden kapitalizme geçiş olarak değerlendirirken, Weber ise, geleneksel yapıdan akılcı ve yasal temel dayalı, rasyonel bir bürokratik yapıya doğru gidiş olarak görür. Tönnies, toplumların cemaatten cemiyete doğru evrimleştiği görüşüyle geleneksel ve modernin ayrımını yapmaya çalışmıştır. Durkheim'in mekanik dayanışmaya dayalı basit topluluklar ile

³ Anthony GİGGENS, **Modernliğin Sonuçları**, çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, 1998, İstanbul, s. 11

⁴ Doğu ERGİL, **Toplum ve İnsan**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1994, s. 226

⁵ Peter WAGNER, **Modernliğin Sosyolojisi**, çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, 2005, İstanbul, s. 22, 23

organik dayanışmaya karmaşık toplumlara arasında yaptığı ayrım da, Tönnies'inkine benzer şekilde geleneksel ile modernin farklarına ilişkin sosyolojik bir yaklaşımdır.⁶

Ancak, modernleşmeye ilişkin bu söz konusu yaklaşımlar, bazı noktalarda eleştirilmişlerdir;

- Modernleşmeyi açıklamak üzere kullanılan farklılaşma, uzmanlaşma, bütünleşme ve değer genelleme, çok genel ve belirsiz kavramlar olabildikleri için özellikle değişik toplumların özgül değişme ve geçişlerini açıklayamamaktadırlar.
- Modernlik, geleneksellik ve modernleşme daha az soyut ve belirgin olarak tanımlanmaya çalışıldığında, bu tanımlamalara ilişkin kavramların Batı toplumlarından alınması, Batı – merkezci ve dolayısıyla ideolojik bir yaklaşım olarak görülmektedir.
- Modernliğin bir son olarak, bir varış olarak ele alınması, çok yönlü yaklaşımların kavramlaştırılıp araştırılmasının önemini azaltabilmektedir.
- Toplumların modern ve geleneksel veya ilkel ve modern toplumlar olarak sınıflandırılması, özgül geçiş ve değişme aşamalarına ilişkin çalışmalarda eksik, yetersiz kalmaktadır.⁷

Denilebilir ki, modernleşmenin anlaşılabilmesi, modern olanın bilinmesine bağlıdır. Bunun içinse zaman – mekân içerik açısından kalkış noktasına ihtiyaç vardır. Modernleşmenin mekânsal kalkış noktası Batı Avrupa, zamansal kalkış noktası ise Aydınlanma Dönemi veya Sanayi Devrimi olarak gösterilebilir.

Lerner, modernleşmenin temelinde akılcı ve pozitivist bir ruhun benimsenmesinin yattığını söyler. Bir toplumda modernleşmenin sağlanması ise, okur-yazarlığın artışı, kitle haberleşme araçlarının etkinliği, ekonomik, sosyal ve siyasal katılımın artması ile gerçekleşmektedir. Modernleşme kuramını, Batı modelinin evrensel geçerliliği üzerine kuran Lerner, Batı'da görülen kentleşmenin, artan okuryazarlığa, artan okuryazarlığın, kitle haberleşme araçlarının daha etkili

⁶ Mehmet YÜKSEL, **Modernleşme Bağlamında Hukuk ve Etik İlişkinine Sosyolojik Bir Bakış**, Ankara Üni. SBF Dergisi, Sayı 57, Ank. Üni Yay., Ankara, 2003, s. 182, 183

⁷ Bahattin AKŞİT, **Köy, Kasaba ve Kentlerde Toplumsal Değişme**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1985, s. 238, 239

olmasına, artan kitle haberleşme araçlarının etkisinin ise, daha geniş ekonomik ve toplumsal katılıma yol açtığını belirtmektedir. Modern toplumla, henüz modernleşmemiş bir toplumu birbirinden ayıran temel ölçütü teknoloji olarak gösteren Lerner'a göre teknoloji, insanoğlunun dünya üzerinde var olduğu andan, günümüze kadar olan gelişmesini nesnel ölçütlere göre bize bildirebilir. Çünkü teknoloji, bir birikim sonucu ortaya çıkmaktadır. Birikim ise, bir ilerlemenin işaretidir. Böylece zaman içindeki gelişmeyi, geri dönülemez şekilde belirler. Bu ilerlemenin kendisini en çok endüstrileşme alanında gösterdiğini belirten Lerner, endüstrileşme düzeyi en yüksek olan toplumun, en modern toplum olduğunu savunur. Modernleşme ise, geçmişteki endüstrileşmiş toplum tipinden, günümüzde ileri düzeyde endüstrileşmiş toplum tipine doğru bir değişimdir. Lerner, modernleşmenin temelinde kentleşmenin yattığı fikrinden hareket etmektedir. Bunu okuryazarlık oranındaki artış izleyeceğini savunan Lerner, bu artışın daha sonra, endüstrileşmenin hem bir sonucu, hem de onun gerçekleşmesi için gerekli bir koşul olarak ortaya çıkacağını belirtir. Bunun ardında kitle haberleşme araçlarının etkisine girme başlar. Son aşama ise siyasal katılımıdır.⁸

Lerner, modernitenin karakteristiklerini ekonomide kendi kendini besleyen bir büyüme derecesini sağlayacak sanayinin kurulması, halkın belli ölçüde devlet yönetimine iştirak etmesi, seküler/rasyonel normların kültüre yayılması ve toplum içerisinde akışkanlığın artarak kentleşmenin gelişmesi perspektifinde ele almıştır. Bu bağlamda Lerner da, belirlediği modernitenin karakteristikleriyle hem mekânsal ve zamansal hem de içerik açısından kalkış noktası olarak Batı Avrupa'yı öne çıkarmaktadır. Aslında bu durum, modernleşme kuramlarının hemen hemen çoğunun taşıdığı genel bir yargıyı yansıtmaktadır.⁹

Bu yargıdan çok az etkilenmiş bir düşünür Marion J. Levy'dir. Levy'nin modernleşme hakkındaki temel görüşünün, her devirde her toplum için geçerli bir

⁸ Emre KONGAR, **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 227, 228

⁹ Cengiz YAVİLİOĞLU, "**Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri**", Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, Sivas, 2002, s. 69

modernleşme reçetesi olmaması üzerine kurulu olduğu söylenebilir. Levy'nin konuya yaklaşımının özgün yönünü, modernleşmeyi görelî olarak ele alıp analiz etmesidir.¹⁰

Modernleşmenin aslında, görelî olarak değerlendirilebileceğini savunan Levy, görelî modernleşmiş toplumlarla, görelî modernleşmemiş toplumlar arasındaki farklılıkların ortaya çıktığı alanları şu şekilde sıralamaktadır;

- Örgütlerde uzmanlaşma düzeyi
- Örgütler arası karşılıklı bağımlılık düzeyi
- İlişkiler arası rasyonellik düzeyi
- Merkezileşme düzeyi
- Piyasa ve parasal değişim düzeyi
- Bürokrasi
- Ailenin rolü
- Kent-Köy karşılıklı bağımlılığı

Yukarıdaki farklılıklar paralelinde modernleşme sürecine giren bir toplumun bir takım değişimleri yaşayacağı kaçınılmazdır. Levy, modernleşme süreciyle beraber yaşanan bu değişmelerin, toplumun üyeleri tarafından büyük bir yenilgi olarak da görülebileceğini, ancak buna rağmen bu değişimin önüne geçilemeyeceğini savunur. Levy'e göre bu değişimlerin temel noktaları kadar, bunların ne şekillerde denetlenebileceği de önemlidir. Denetimin öncelikle köy ile kent arasındaki dengesizlik konusunda gerçekleştirilmesi gerektiğini savunan Levy, tarımsal veri ve üretimin artırılarak, endüstrileşmenin sağlam temeller üzerine oturtulması gerekliliği üzerinde durur. Öte yandan, ordu modernleşmenin kolaylıkla –teknolojinin etkin bir şekilde kullanılmasıyla- bir denetim mekanizması olarak şekillendirilebilir. Milliyetçilik duygusunun ön plana çıkartılması, bir başka denetim yoludur. Böylece kitleler, modernleşme yönünde duygusal bağlantıları sağlamak amacıyla yönlendirilebilir. Ayrıca tüketim alışkanlıklarının değişmesi, daha başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, eskiden sadece üst gelir grubunun tüketebildiği malların

¹⁰ Marion J. LEVY Jr., **Modernization & The Structure of Societies**, Transaction Publishers, USA, 1996, s. 9

giderek tabana yayılması, yapay da olsa yukarı doğru toplumsal bir hareketlilik varmış izlenimi doğuracaktır.¹¹

Modernleşme süreci, kendi içerisinde dünyaya yayılma mekanizmaları taşımaktadır. Bu mekanizmalar, ekonomik boyut, bilgiye yaklaşım boyutu, geleneksellikten kurtulmuş, akılcı, kendini yönetebilecek birey boyutu ve kurumsal boyut olarak değerlendirilebilir. Ekonomik boyutta, kapitalist ilişki içinde, sanayileşmiş, ürünleri metalaşmış ve emeği ücretlenmiş bir toplum düşünülebilir. Bilgiye yaklaşım boyutunda, özellikle evrensel olarak geçerli bir hukuk ve ahlak alanının kurulabilmesi ön plana çıkmaktadır. Birey boyutu ise, geleneksellikten kopmuş, bireyselleşmiş kişilere ilişkindir. Böylelikle bu bireyler modern toplumun birer yurttaşı haline gelirler. Bu yurttaşlığı sorumluluk olarak taşımaktadırlar. Ayrıca, dinin toplum üzerindeki etkisinin azalması da bu boyut içinde değerlendirilebilir. Kurumsal boyut ise, ulus devlet olma ve demokratikleşme süreçlerinin içinde barındırır. Ancak, kendisi için iyi olanı değerlendirebilen, eşit bireylerden meydana gelen toplumun yönetimi, demokratiklik ilkelerine uymak zorundadır.¹²

Bu bağlamda modernleşmeyi sağlayan ana etmenlerin başında eğitim gelmektedir. Modernleşme sürecinde eğitim standart ve resmi bir süreç olmalıdır. Modernleşme tarihi incelendiğinde okulların ve özellikle üniversitelerin modernleşmenin önderlerinin, teknisyenlerini ve yöneticilerini yetiştirdiği görülebilir. Bir toplumda okuma yazma oranının yüksekliği ve eğitimin nitelikli olması, o toplumun modernleşme sürecindeki kaderini tayin eden en önemli etkenlerdendir. Modernleşmeyi sağlayan diğer bir etmen, sanayileşmedir. Sanayileşme önemli değişiklikleri gerektirir. Bunlardan en önemlisi, doyumluk tarımsal üretimden, ticari üretime geçiştir. Bu şekilde tarımdan elde edilen sermaye, başka alanlara, özellikle sanayiye ve ar-ge faaliyetlerine aktarıldığı takdirde, ulusal ekonomi bir kalkınma sürecine girecektir. Ancak, siyasal kurumlar mevcut değilse bu gelişmelerin bir sonuca varması zordur. Etkili bir siyasi önderlik ve bu önderliğin yöneteceği siyaset dışı uzman kadrolar, modernleşmenin yönetimini üstlenebilirse modernleşme hamlesinin başarıya ulaşması mümkündür. Ancak, uzman kadrolar,

¹¹ Emre KONGAR, a.g.e., s. 234-236

¹² Gönül İÇLİ, “**Türk Modernleşme Sürecinin Günümüzdeki Yönelimi**”, Cumhuriyet Üni. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 26, Sayı 2, Sivas, 2002, s.246

ideolojik önyargılar taşımamalı ve toplumun tümüne hizmet ettikleri bilincine sahip olmalıdır. Siyasal kurumlar değişime yanıt verebilecek esneklikte olmalı ve demokrasi fikri toplumun her kesimi tarafından içselleştirilebilmelidir. Bunu sağlayacak en önemli gelişmelerden biri de, çağdaş bir hukuk sisteminin uygulanmasıdır.¹³

Batı modernleşme kuramları ve süreçleri incelendiğinde denilebilir ki; Batı modernleşmesi 17. yüzyıldan itibaren belirginleşen bir süreçtir. Bu süreç, toplumsal yaşamın kaynağını akıldan alan seküler ilkelerin ve kuralların egemenliğine girmeye başladığı, siyasal iktidarın giderek merkezileştiği, ulus devletlerin şekillendiği, milli egemenlik anlayışının belirginleştiği, kapitalist temelde yükselen piyasa ekonomisinin giderek geliştiği, kökenini doğal hukuk akımından alan evrensel insan hakları düşüncesinin öne çıktığı, hukukun üstünlüğü ilkesine dayalı hukuk devleti anlayışının yerleştiği bir süreç olarak tarif edilebilir.¹⁴

Modernleşme konusundaki temel görüşleri yukarıdaki şekilde aktardıktan sonra bu çalışma için dikkati çeken noktaları üzerinde durmakta önemlidir. İster modern toplum, modern olmayan toplum, ister gelişmiş, gelişmemiş toplum ya da istenirse göreceli modernleşme kavramlarıyla ilişkilendirilsin, modernleşmenin beraberinde toplumu birçok alanda bir değişim sürecine sokacağı kaçınılmazdır. Öte yandan, modernleşme Batı'nın eşanlamlısı olarak değerlendirilmemelidir. Kaya'ya göre, Batı modernliğin üretildiği tek bağlam değildir, diğer modernlikler de vardır. Bu kapsamda geç modernlikler kavramını önemli bir kategori olarak ele Kaya, Doğu modernliklerinin Batı'dan sonra oluşmasının sonucunda, bu modernliklere geç modernlikler diyebileceğimizi belirtmektedir. Bu bağlamda Türk modernleşmesi ve bu süreçteki değişimler, basitçe Batılılaşmanın bir sonucu olarak değerlendirilmemelidir.¹⁵Bu değişimin formlarının Türkiye örneğinde ne şekillerde kendini gösterdiği, bu çalışma için önem taşımaktadır.

¹³ Doğu ERGİL, a.g.e., s. 228, 229

¹⁴ Mehmet YÜKSEL, **Modernite, Postmodernite ve Hukuk**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2004, s. 18, 19

¹⁵ İbrahim KAYA, **Sosyal Teori ve Geç Modernlikler**, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s. 248, 249

2.1.1.2. Türkiye’de Modernleşme

Türkiye’de gerçekleşen modernleşme sürecine ilişkin bir model oluşturmaya çalışan Türkdoğan, Türk toplumları için söz konusu olan modernleşme tezinin yaklaşık iki yüzyıldan beri tartışılmasına rağmen, henüz belirli standartlara ulaşmadığı görüşündedir. Dönem dönem, Türk toplumsal yaşantısında yer alan bu kavramın, temele Doğu ve Batı karşılaşması sonucu ortaya çıkan kültürel temasların dalgalanmaları olduğunu belirten Türkdoğan, modernleşme konusunda üç önemli noktaya dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi, modernleşmenin Avrupalılaştırma veya Batılılaştırma ile eşleştirilmesidir. Oysa Türkdoğan’a göre modernleşme, eski ve yeni yolların bir sentezidir. İkinci önemli nokta ise, modernleşme sadece faydalı olanları değil, aynı zamanda çatışma, acı ve zararları da ortaya koyabilir. Bu noktada özellikle, modernleşme süreciyle ortaya çıkan teknolojik gelişmelerin yol açtığı ekolojik dönüşümlere dikkat çekilmektedir. Üçüncü olarak da, modernleşmenin tek boyutlu bir şekilde ele alınmasının yanlışlığına dikkati çeken Türkdoğan, bu hatanın özellikle Türkiye’deki modernleşme algılanmasında oldukça modernleşme algılamasında göze çarptığının altını çizmektedir.¹⁶

Türkiye’deki modernleşme tartışmalarının üç ana kategoride ele alınabilir. Bunlardan ilkinde, modernleşmeyi savunanlar, ikincisinde ise modernleşmeye karşı olanlar yer almaktadır. Son kategoride ise, modernleşme konusunda daha nötr bir yaklaşım sergileyerek, onu sadece bir olgu olarak ele alanlar yer almaktadır.

Türkiye’de gerçekleşen modernleşme sürecini değerlendirmek için kuşkusuz Cumhuriyet öncesi dönemi ele alarak işe başlamak gerekmektedir. Osmanlı İmparatorluğu’nda gerçekleşmeye başlayan modernleşme hareketlerinin analizi, kuşkusuz günümüzde yapılan çözümlere ışık tutacaktır. Bu bağlamda, Kalaycıoğlu ve Sarıbay, modernleşme olgusunun Osmanlı’da ilk kez, askeri yenilgiler ve bunun sonucunda ortaya çıkan toprak kayıpları ile söz konusu olmaya başladığının altını çizmektedirler. O dönemde, politik otorite yenilik çabalarına girişmesi sonucu modernleşme olgusu da yavaş yavaş etkisini hissettirmeye başlamıştır. Kalaycıoğlu

¹⁶ Orhan TÜRKDOĞAN, “**Türk Modernleşme Modeli**”, Yeni Türkiye, Ankara, 1998, s. 1617, 1623

ve Sarıbay'a göre, bir düşünce olarak özellikle Fransa ve Avusturya model alınarak Batı'daki fikri ve teknik gelişmeler, Osmanlı toplumuna uyarlanmaya çalışılmıştır.¹⁷

Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşmenin en kapsamlı ele alındığı dönemin, Tanzimat Dönemi olduğu, konuya ilişkin fikir üreten hemen her araştırmacının ortak görüşüdür. Mardin, bu dönemde bir dini motivasyonun da öneminin altını çizerek, II. Abdülhamit'in Müslüman tebaasını Batı karşısında ayakta tutma girişiminin önemli bir rolü olduğunu belirtmektedir. Mardin'e göre, II. Abdülhamit, Batı'nın teknik ve askeri üstünlüklerini Osmanlı'ya uygulamaya çalışırken, dini çözümlerin de önüne geçme çabası içinde hareket etmiştir.¹⁸

Ancak, Müslüman Osmanlılar Tanzimat döneminde gerçekleştirilen reformların faydalarına sahip olamamışlardır. Bu durumun ortaya çıkardığı memnuniyetsizliğin sonucunda Yeni Osmanlılar hareketinin doğduğunu belirten Ahmad, bu hareketin bir devrim yaratacak değişikliklerden çok, içinde buldukları düzeni de kapsayan ve genişleyen Avrupa karşısında daha dayanıklı bir Osmanlı yaratmak amacıyla olduğu görüşündedir.¹⁹

Bu dönemde artık üst tabaka değil, alt ve orta tabakalardan gelen subay zümresinin etkili olduğunu belirten Şimşek, bunun sebebinin Batı tipi eğitime öncelikle askeri alanda ağırlık verilmesi ve toplumsal dinamikonun da bu kesimin eline geçmesi olduğunun altını çizer. Yeni Osmanlıların ideolojik etkilerinin politik sonuçları doğrultusunda, 1889'da İstanbul Askeri Tıbbiyesi'nde, sonradan Jön Türkler adını alacak İttihat ve Terakki Komitesi'nin kurulmuştur.²⁰

1890'larda etkinleşmeye başlayan Jön Türkler, modern eğitim görmüş bürokrat ve subaylardan oluşan bir topluluktur. Devleti ve toplumu pozitivism ve gittikçe artan milliyetçilik ekseninde modernleştirmek ve güçlendirmek amacıyla 1908 Meşrutiyet Devrimi'ni düzenlemişlerdir. Zürcher'e göre, sistemleri, siyasal,

¹⁷ Ersin KALAYCIOĞLU ve Ali Yaşar SARIBAY, **Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme**, Alfa Yayınları, Bursa, 2000, s.6

¹⁸ Şerif MARDİN, **Türk Modernleşmesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.15

¹⁹ Feroz AHMAD, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2007, s. 45-47

²⁰ Melda C. ŞİMŞEK, **"Türk Modernleşmesi ve Kimlik"**, Yeni Türkiye, Ankara, 1998, s. 1768

ekonomik ve kültürel milliyetçiliğin ve modernleştirmeye laikleştirmeye yönelik reformların bir arada bulunduğu otoriter bir baskı aşamasından oluşmaktadır.²¹

Yukarıda özetlenen siyasi hareketler, kendi aralarında birçok yapısal farklılık gösterse de temelde Osmanlı'nın yaşadığı bunalıma çözümler bulmaya yönelik hareketlerdir. Kimilerine göre bu hareketler modernleşme, kimilerine göre ise Batıcılık olarak adlandırılan bu hareketlerin geçtiği aşamaları Tekeli, şu şekilde belirtmektedir.

Birinci aşamada, Osmanlı, sorunlarının çözümünü mevcut siyasal ve sosyal sistem içinde aramaktadır. Bu aşamada sorunların temelinde var olan sistemin bozulmasının yattığı görüşü hâkimdir ve bir modernleşme projesi söz konusu değildir. İkinci aşamada, modernleşme iktidarın yaptığı bir takım reformlarla halka inmektedir. Ancak, bu reformlar daha çok araçsal bir mantıkla şekillendirilmiştir. Bu dönemde Batının modernliği tanınmaya başlanmıştır. Üçüncü aşama ise, modernleşmeyle beraber yeni ilişki biçimleri kurmayı öneren, belirli bir biçimde iktidar içeren, bunu kamu alanını etkileyerek gerçekleştirmeye çalışan iktidar dışındaki kişi ve grupların siyasal düşünce ve hareketlerinin gelişmesidir. Dördüncü aşamada ise, İmparatorluk parçalanarak ulus devletlere dönüşecek, yeni iktidar ise demokratik seçimler yoluyla ortaya çıkacaktır.²²

Cumhuriyet döneminde gerçekleşen modernleşme hareketleri, Tanzimat döneminden daha farklı bir seyir içinde hareket etmiştir. Cumhuriyetin içinde barındırdığı devrimler, toplumu topyekûn bir değişimin içine sokarak, bir bütün halinde değişimi ortaya koymuştur.

Alkan, cumhuriyet dönemi modernleşmesinin de Osmanlı modernleşmesinde olduğu gibi devlete öncelik verdiğini belirtir. Devlet, hukuki, ekonomik ve toplumsal değişimlerin itici gücüdür. Ancak yeni modernleşme, kendisinden önceki deneyimlerden daha radikal bir aşamayı temsil etmektedir. Geleneksel kurumlar, eski statü ve otorite sembolleri ve eski hukuki düzenlemeler, net bir tavırla siyasal ve sosyal alandan kaldırılmaya çalışılmıştır. Halifeliğin kaldırılması, İsviçre Medeni Kanunu'nun kabulü, laiklik ilkesinin ve Latin alfabesinin kabulü, 1924'te Şeriye ve

²¹ Erik J. Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yay., İstanbul, 2004, s. 15, 16

²² İlhan TEKELİ, "**Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi**", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Cilt III., İletişim Yay. İstanbul, 1983, s. 22-25

Evkaf Vekâletinin kaldırılması, Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Şer'i Mahkemelerin kaldırılması, ayrıca Takrir-i Sükûn Kanunu ile kurulan İstiklal Mahkemeleri, bu genel dönüşümün kaynaklarını oluşturmuştur.²³

Alkan'a göre, Türkiye Cumhuriyeti modernleşmesi yeni bir sivil toplum kurmaya yönelik dönüştürücü bir politikaya sahiptir. Alkan, bu durumun en açık göstergesi olarak, milli bir girişimci kesimin oluşturulmasına yönelik devletçilik politikasının, ideolojik bir ilke olarak kabul edilmiş olmasını gösterir. Topluma yönelik dönüştürme politikaları sadece ekonomik alanla sınırlı değildir. Özellikle eğitim sistemi ve Halkevleri, topluma yönelik dönüştürme işlevinin en önemli kalelerindedirler. Hâkimiyetin millete dayandırılması ise, siyasal katılım yollarının genişletilmesini amaçlamakta ve modernleşmenin önemli politikalarından biri olarak göze çarpmaktadır.²⁴

Şimşek, Atatürk'ün esas amacının Tanzimat'la homojenliğini yitirmiş Osmanlı insanının, aynen bir batılı modern kimliğe büründürme gayretinde olduğunu savunur. Tanzimat sonrası toplumun bir kısmı modernleşmiş, büyük bir bölümü ise geri kalmış bir kitledir. Bu durumdaki bir Türkiye'de Mustafa Kemal'in amacı, geri kalmış kesimleri modernleştirerek, toplumu bölünmüşlükten, kültürel farklılıktan kurtarmaktır. Çünkü birbirini anlamayan insanlarla bir toplumsal bütünleşmenin sağlanması mümkün görünmemektedir.

Atatürk'ten sonra modernleşmenin durumu değerlendirilecek olursa, İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye'ye etkileri üzerinde durmak önemlidir. İsmet İnönü Türkiye'yi savaşa sokmamışsa da, ülkede savaş ekonomisi yaşanmış, dünyada yükselen faşizm rüzgârlarından Türkiye'de etkilenmiştir. Dönemin en belirgin özelliği, 1946'da demokrasiye adım atılması olarak gösterilebilir. 1950'li yılların başlamasıyla Demokrat Parti iktidara gelmiş, tek parti olan CHP ise artık muhalefet görevini üstlenmek zorunda kalmıştır. Şahin, Demokrat Partili yılların Atatürkçü modernleşmeden taviz verildiğini gösteren örneklerle dolu olduğunu altını çizmektedir. Sonunda 27 Mayıs müdahalesi gerçekleşir. 1950'lerde başlayan kente göç olgusu, 1960 sonrası planlı kalkınma çabalarıyla birleşmiş ve sanayileşme

²³ Haluk ALKAN, "Modernliğin Bunahımları Perspektifinden Cumhuriyet'in 75. Yılında Türk Modernleşmesi", Yeni Türkiye, Ankara, 1998, s. 1709, 1710

²⁴ A.g.e., s. 1710

yönünde birtakım kıpırtılar meydana gelmişse de, dışa bağımlı ve ithal ikamesine sanayileşme, 1974 petrol krizi ile birleşince Türkiye 70 sente muhtaç hale gelmiştir. Anarşi ve kriz yılları olarak hatırlanacak bu yıllarda Türkiye, Mustafa Kemal'in düşlediği modern kültürel alandan uzaktır.²⁵

2.1.1.3. Türk Modernleşme Sürecinde Köy Enstitüleri

Cumhuriyet döneminde köyde modernleşmeye yönelik gerçekleştirilen düzenlemelerden biri de köy enstitüleridir. Cumhuriyet kurulduğu zaman Türkiye'de henüz üçlü bir eğitim sistemi uygulanmaktadır;

- Bütünüyle din etkisinde olan mahalle mektepleri ve medreseler,
- Din eğitimi yanında klasik bilimleri uygulayan okullar: idadiler, rüştiyeler, öğretmen okulları v.b.
- Yabancı ve azınlık okulları

Bu üçlü eğitim sisteminin dikkat çeken iki önemli yönünden birincisi, yatay geçişlere olanak tanınamamasıdır. Ayrıca bu eğitim sistemi sadece kent çocuklarını ilgilendirmekte olup, kırsal alana ilişkin bir eğitim düşüncesinden söz edilememektedir.²⁶

Ancak, cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte eğitim yönünde de köklü değişikliklere ve düzenlemelere girişilmiştir. Eğitimin önemini bilen Atatürk'ün bu konudaki görüşleri kısaca şu şekilde sıralanabilir:

- Eğitim milli olmalı, din egemenliğine son verilmeli, yabancı okullar kapatılmalıdır.
- Eğitim bilime dayalı olmalı; çağın gerçeklerine, toplumun isteklerine uygun olmalıdır.
- Okullar devrimleri koruyacak, yaşatacak kişiler yetiştirmelidir.
- Alfabe değiştirilmelidir.
- Köylü cahillikten kurtarılmalı, en küçük köye kadar okul yapılmalı, öğretmen gönderilmelidir. Bunun için sade ve pratik tedbirler bulunmalıdır.

²⁵ A.g.e., s. 1773, 1774

²⁶ Bekir SEMERCİ, "Yeni Arayışlar", içinde, Mustafa Aydoğan, Köy Enstitüleri Amaçlar-İlkeler-Uygulamalar, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara, 1997, s. 18

- Bilgi süs olmaktan kurtarılmalı, kullanılabilir olanlar öğretilmelidir.
- Okullar ekonomiyi kalkındırarak şekilde kurumlaşmalıdır.
- Çocuklar serbestçe konuşmaya, düşündüklerini, duyduklarını olduğu gibi ifade etmeye teşvik edilmelidir.
- Gerekirse radikal tedbirler alınmalıdır.²⁷

Bu görüşlerin uygulanmasının önemini anlamak için, yeni kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal alanda içinde bulunduğu koşullara kısaca değinmekte fayda vardır. O dönemde halkla köylü arasındaki bağın koptuğu, köylünün sadece askerlik veya vergi gibi konularda hatırlandığı, dikkati çekmektedir. Öte yandan, din alanındaki kötü uygulamalar, geri kalmışlığın sebeplerinden biri olarak ortaya çıkmıştır. Yönetimle köylü arasındaki ilişki ise son derece kopuk bir görünüm sergilemekte, köylü devletle olan bir işini doğrudan göremeyip, ağa, bey ya da tarikat liderlerinin aracılığıyla işlerini yoluna koymak zorunda kalmaktadır. Köylü için jandarma ve tahsildar imgeleri, devlete saygı yerine korku duyulmasına yol açarak köylü ile devlet arasındaki uçurumu iyice açmıştır.²⁸

Böyle bir ortamda şekillenen Atatürk'ün görüşleri ekseninde yasal düzenlemeler ivedilikle gerçekleştirilmiştir. Bu düzenlemelerden en fazla göze çarpanları, saltanatın, hilafetin devre dışı bırakılması, eğitim de birlik yasasının çıkarılması, Latin alfabesinin kabulüdür.

Bu noktada eğitime yönelik planlamalar köklü reformlar paralelinde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu reformlar paralelinde gerçekleştirilen Köy Enstitüleri hareketi, bu konuda yapılan düzenlemelerin belki de an yapıcı oluşumu olmuştur. Atatürk'ten sonra yönetimi devralan İnönü'nün, her ne kadar konuşma 1945 yılında yapılmışsa da, bu konudaki söylemleri çoğu araştırmacıya göre Köy Enstitüleri hareketinin gerekçesi olarak gösterilmektedir. İnönü, 17 Nisan 1945'te bu konudaki fikirlerini şöyle belirtmiştir;

“İlköğretimi olmayan memlekette, ortaçağ idaresi, bütün şekilleriyle devam eder. Resmi kanunlar ne derlerse desinler, ne haklar vatandaşlara tanınırsa tanınsın, hiç olmazsa

²⁷ A.g.e., s. 19,20

²⁸ İhsan Güvenç, “Kuruluş”, içinde, Mustafa Aydoğan, Köy Enstitüleri Amaçlar-İlkeler-Uygulamalar, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara, 1997, s. 12

ilköğretim derecesinde bilgi olmazsa haklar ve vazifeler canlanmaz, gönüllere ve yüreklere sinip yerleşmez. Bilmeyen, siyasi ve ekonomik kudret sahiplerinin elinde, ortaçağda olduğu gibi, köle hayatı sürer. Asıl acıklı olan taraf da, kendi düşkün ve köle hayatına karşı duygusuz ve kayıtsız kalır... İlköğretim davası insan olmak, millet olmak davasıdır.”²⁹

1935 yılına gelindiğinde Köy Enstitülerine yönelik ilk uygulamalara geçilmiştir. Saffet Arıkan’ın Milli Eğitim Bakanlığı’nda, İlköğretim Genel Müdürü de İ.H. Tonguç olmuş ve eğitimi yaygınlaştırmak ve köy kalkınmasında faydalanmak adına düzenlemelere girişilmiştir. Hem Atatürk’ün, hem de İnönü’nün bu konudaki görüşlerini bilen ve kendi fikirlerini de bunlarla birleştiren Tonguç’un, köyde eğitime yönelik görüşleri şöyle sıralanabilir;

- Köy memleket demektir. Köy kalkınmadıkça memleket kalkınmış sayılmaz.
- Köy realitesini olduğu gibi kabul etmek, ondan sonra da onun gereklerini yılmadan, bıkmadan yapmak lazımdır.
- Köylü şuurlanacak biçimde okutulmazsa, köylülerin arasına yeni kıymetler yayılmazsa inkılap şehrin dışına çıkamaz ve kökleşemez.
- Cumhuriyet ilkeleri halka mal edilmelidir. Bu sadece kitabi bilgilerle, realite ile ilgisi olmayan mevzuları tekrarlamakla gerçekleşemez.
- Meseleyi sadece basit bir köy okulu işi olarak ele almayarak, köyü canlandırması davası şeklinde teşkilatlandırmayı ve bunu belli yıllarda gerçekleştirmeyi sağlayacak planları kanunlaştırmak gerekir.
- Köy meselesi bazılarının zannettikleri gibi mihaniki bir surette köy kalkınması değil, manalı ve şuurlu bir şekilde, köyün içten canlandırılmasıdır. Köylü insanı öylesine canlandırılmalı ve şuurlandırılmalı ki, onu hiçbir kuvvet yalnız kendi hesabına ve insafsızca istismar edemesin. Köyün sakinlerine köle ve uşak muamelesi yapamasın. Köylüler, şuursuz ve bedava çalışan birer iş hayvanı haline gelmesinler. Onlar da her vatandaş gibi her zaman haklarına kavuşabilsinler. Köy meselesi, köyde eğitim problemleri de içinde olmak üzere bu demektir.

²⁹ A.g.e, s. 11

- İnkılapçılık demek, uzviyet normal bir şekilde gelinceye, kaderi ve tabiatı yenebilecek kudreti buluncaya kadar, korkmadan ve mütemadiyen operasyon yapmak demektir.
- Bilgisiz insan, gerilikten ve uyuşukluktan ayrılmak istemiyor diye onun dünya anlayışına mı katılacağız?³⁰

Kısaca bu şekilde sıralanabilecek Tonguç'un görüşlerinde dikkati çeken en önemli nokta kuşkusuz, köyün köyde kalarak kalkınabilmesi fikridir. Bu paralelde bakanlığa sunduğu öneriler, köy enstitülerini şekillendirmiştir. Tonguç, küçük köyler için bölge pansiyonlu okullar açılmasını ve köy okullarının tarla, atölye, mutfak ve laboratuvarlarla donatılmasını öngörmüştür. Ayrıca bu okulları yapmak için öğretmen yetiştirme şekillerinin değiştirilmesini, öğretmen adaylarının köylerden alınmasını önermiştir. Öğretmen adaylarının zirai ve sınai bütün üretim şekillerine teorik ve pratik bakımlardan hâkim olacak güçte yetiştirilmesini savunan Tonguç'a göre, öğretmenle birlikte köye gidecek diğer iş sahalarında çalışacak elemanları da yetiştirme tedbirleri alınmalı, ayrıca köy çocuklarının lise ve yüksek tahsil yolları da açılmalıdır. 1938'de Arıkan'ın yerine gelen Hasan Ali Yücel de Tonguç'a benzer görüşlere sahiptir. Artık köyle için yeni tip bir okul ve bu okullar için yeni tip bir öğretmen gerekliliği kanıksanmıştır.³¹

Bu yeni tip köy okulunun özelliklerinden önce onun kurulacağı köylerin söz konusu dönemdeki durumunu kısaca değerlendirmekte fayda vardır. Öncelikle çoğu köy evinde tuvalet, sağlıklı içme suyu bulunmamaktadır. Köyün birçok sağlık sorununa deva için üfürükçülerden medet umulmaktadır. Köyün yoksulluğu ise, modernleşen dünya ve bu çabadaki Türkiye'de dikkat çeken bir diğer konudur. Tarımsal üretimin daha verimli hale gelmesi ve kırsal kalkınmadan söz edilebilmesi için bu köylere öncelikle eğitimin götürülmesi gereklidir. Böyle bir ortamda şekillen köy okulunda;

- Sağlıklı bir binada olmalı, bu binada dersliklerin yanında atölyeler ve bu atölyelerde köylülerin faydalanabileceği iş aletleri bulunmalıdır.
- Öğretmenin evi okula bitişik olmalıdır.

³⁰ Bekir SEMERCİ, a.g.e., s. 22-24

³¹ A.g.e, s.24,25

- Okulda yeterli oyun alanının yanı sıra, bir uygulama bahçesi de olmalıdır.
- Okulun kendine ait bir arazisi olmalı, öğretmen, modern tekniklerle burada tarım üretimi yapabilmelidir.³²

Ancak Tonguç'a göre öğretmen iyi olmazsa, okul da iyi olmayacaktır. Bu yeni tip öğretmenin nasıl olması gerektiğine ilişkin öneriler ise şöyledir; tespit edilen öğretim programını uygulayabilmesi için genel kültür bilgisi, öğretmenlik bilgisi yeterli olmalı; tarım etkinliklerini yönlendirecek tarım bilgisine ve uygulamaya yönelik becerilere sahip olması gerekir. Köyün koşullarına göğüs gerebilecek ve köyü değiştirebilecek kararlılığa sahip olmalıdır. Sadece alfabe öğretmekle kalmayıp, Cumhuriyetin temel ilkelerinin haklata yaşam biçim olmasına hizmet etmesinin bilincine, yaratılmak istenen insan tipinin örneği olduğunu içselleştirmiş bir öğretmen olmalıdır.

Köy enstitülerinin oluşumuna zemin hazırlayan fikirleri yukarıda kısaca sıralanmıştır. Bu alana yönelik yasal düzenlemelere ve uygulamalar da şu şekilde belirtilebilir. Köy Enstitüleri 17 Nisan 1940 tarihinde kabul edilen 3803 sayılı yasa ile kurulmuştur. 2 yıl sonra 1942'de ise, Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Yasası ile düzenlemelere devam edilmiştir. Aslında bu yasalardan önce yürürlükte olan 3238 sayılı Köy Eğitimleri Yasası da bir takım düzenlemeler getirmiş, ancak Tonguç, köy enstitülerinin, Köy Eğitimleri yasasıyla şekillenen köy öğretmen okullarının devamı olarak görülemeyeceği görüşünü savunmuştur.³³

3803 sayılı kanunun amaç maddesi şöyledir; Madde 1- Köy öğretmeni ve köye yarayan diğer meslek erbabını yetiştirmek üzere ziraat işlerine elverişli arazisi bulunan yerlerde Maarif Vekilliğince Köy Enstitüleri açılır. O yıl, 10 Köy Enstitüsü açılmıştır ve 4272 Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Yasası ise şu düzenlemeleri öngörmüştür;

- Köy Enstitülerine sadece köy ilkokullarını bitirmiş köy çocukları alınır, en az beş yıl öğrenim gördükten sonra köylerde görevlendirilirler.
- Yatılı ve parasız kurumlardır.

³² A.g.e, s. 26

³³ Mehmet ŞEREN, "Köye Öğretmen Yetiştirme Yönüyle Köy Enstitüleri", Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 28, Sayı 1,2008, s. 210

- Öğretmenlere değişik bir ücret sistemi uygulanır.
- Öğretmenin köy halkını yetiştirmekler ilgili görevleri vardır.
- Köylü okul yapımına katkıda bulunur.

İlk mezunlarını 1942 yılında veren Köy Enstitüleri, 1947 yılından sonra çok sayıda öğrencinin çeşitli nedenlerle enstitülerden kovulmasına rağmen, 1951 yılına kadar 17.341 öğretmen ve 1.248 sağlık memuru enstitüleri bitirerek köylerde göreve başlamışlardır. 1941-42 yılında 3.899 olan beş yıllık öğretmenli köy okulu sayısı aynı sürede 12.735'e çıkmış, öğrenci sayısı da 394.626'dan 1.300.959'a yükselmiştir. Ayrıca yine 1942 yılında Köy Enstitülerini bitirenlerin gidebileceği bir yükseköğretim kurumu olarak Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü de kurulmuştur.³⁴

Kendisi de bir köy enstitüsü mezunu olan ve araştırmamıza konu olan yazar Fakir Baykurt da bir makalesinde, köy enstitülerini enstitü yapan özellikleri şu şekilde sıralamaktadır;

- Yıl boyu eğitim özelliği
- Herkesi başarılı kılma özelliği
- Karma eğitim özelliği

Baykurt'a göre enstitüde beş yıl olan öğretim süresi, diğer okulların beş yılı ile kıyaslanırsa, yedi, sekiz yıla denktir. Öte yandan herkesi yetiştirme anlayışı doğrultusunda öğrenci amaçlanan başarıya ulaşamazsa, yaşamın herhangi bir alanına yönlendirilerek başarılı kılınmaktadır. Öğretmen olamayanlar, demircilik, marangozluk v.b. mesleklere yönelik yetiştirilmektedir. Karma eğitim ise, muhafazakar anlayışların tersine köyün pek yabancı olmadığı bir anlayıştır. Çünkü köyde, sokakta, tarlada, bağda, bahçede kız erkek yan yana çalışmaktadır. Baykurt'a göre köy kadını da eğitilmelidir. Enstitüden yetişecek köy kökenli bayan öğretmen kanalıyla bu amaç daha kısa sürede gerçekleşecektir. Ancak, eğitilmiş kadının yetiştireceği çocuk Hanya'yı Konya'dan ayırabilir, korkusunun çıkar gruplarının işine gelmediğini belirten Baykurt, bu grupların kendi kızları kentlerde erkek

³⁴ Mehmet AYDIN, "Köy Enstitüleri Sisteminde Örgütlenme", içinde, Mustafa Aydoğan, Köy Enstitüleri Amaçlar-İlkeler-Uygulamalar, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara, 1997, s. 34

yaşlılarıyla aynı sıraları paylaşırken, köy kızlarına bu yöntemin sakınca yaratacağını savunmalarının asıl nedeninin köy kadının uyanışını engellemek olduğunu savunur.³⁵

Bu ve benzeri kaygılar paralelinde enstitülere ilk darbe 1946 yılı seçimleri sonucunda gelmiştir. Hasan Ali Yücel ve daha sonra Tonguç, sistemde devre dışı bırakılmış, yeni hükümet Milli Eğitim Bakanlığı'na R. Şemsettin Sırer'i atamıştır. Özellikle 1947 yılının Aralık ayı, laik eğitimin en büyük aldığı tarih olarak dikkati çekmektedir. O dönemin Demokrat Parti İstanbul Milletvekili F. Nafiz Çamlıbel'in yaptığı konuşma şu şekilde aktarılmaktadır;

“Cumhuriyet ve onun başlıca ilkelerinden olan laiklik fikirlerde ve hislerde o kadar kuvvetli kök salmıştır ki hiçbir mevzunun müzakeresinden pervası yoktur, son zamanlarda bir terbiye ve ahlak meselesi haline gelen din mevzuunu buna misal olarak göstereceğiz. Bu mevzuunun Milli Eğitim Bakanlığı'nu ilgilendirdiğinden şüphe edilemez. Nitekim, din bilgilerinin memleket çocuklarına ne suretle yayımlanacağı hakkındaki bir suale, muhterem bakanın, bu hususta bir şekil düşünüldüğünü fakat henüz bir neticeye varılmadığını gazetelerde okuduk. Hemen her milletvekilinin her gittiği yerde karşılaştığı aynı suali cevaplandırması için, muhterem bakanın, buna dair izahatına ihtiyaç vardır. Laiklik bir devlet telakkisi, din bir aile ve cemiyet telakkisi olduğuna göre, biri idare ve siyaset, öteki vicdan ve iman yolunda tedahül(geçişme) etmeden ilerleyebilirler.”³⁶

Bakan Sırer de, DP sözcüsüyle “kendi beyanlarının ifade ettiği manada tamamen mutabık” olduğunu belirtmiştir. Bu süreci izleyen dönemlerde Köy Enstitülerine yönelik saldırılar çeşitli şekillerde giderek artan bir seyir izlemiştir. Köy enstitülerinin çalışma düzeninin sıradanlığın ötesinde yeni bir toplumsal uyanışa yönelik olması, kuşkusuz bir takım çevreleri rahatsız etmiştir. Bu şekilde yaşanan gelişmelerle geline 1950 yılında artık DP iktidardadır ve 1951-1952 yılında Köy Enstitüleri son mezunlarını vermiştir.³⁷

2.1.2. Kentleşme ve Göç

Kentleşme olgusunun analizi için öncelikle sosyolojik açıdan kentin ne olduğu anlaşılmalı çalışılmalıdır. Bir sosyal grup olarak kentin köy topluluğun

³⁵ Fakir BAYKURT, “Enstitülerin Üç İlkesi”, içinde, Mustafa Aydoğan, Köy Enstitüleri Amaçlar-İlkeler-Uygulamalar, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara, 1997, s. 47-51

³⁶ Nadir GEZER, “Sistemin Devre Dışı Bırakılması, Köy Enstitülerinin Kapatılması”, içinde, Mustafa Aydoğan, Köy Enstitüleri Amaçlar-İlkeler-Uygulamalar, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara, 1997, s. 112-116

³⁷ A.g.e., s. 116-20

karşıtı olarak ele alınabileceği konusunda yaygın bir kanaat vardır. Bu yaklaşımın temelinde cemaat ve cemiyet ideal tipleri yer almaktadır. Bu bağlamda, kentin heterojen bir toplum olduğunun altını çizen Bal'a göre kent sanayi, ticaret, hizmet gibi ekonomik etkinliği olan, tarımsal ürünler de dâhil olmak üzere her türlü ürünün dağıtıldığı, sınırları belirlenmiş bir alanda yoğunlaşmış nüfusun sosyal bakımdan tabakalaştığı, mesleksel rollerin artarak farklılaştığı, dikey ve yatay hareketliliğin yaygın olduğu, çeşitli sosyal grupları barındıran, sivil toplum örgütlerinin etkinliğinin gittikçe arttığı, merkezi ve yerel yönetimi temsil eden yönetsel kurumların bulunduğu, yereli bölgesel ya da uluslararası ilişki ağlarına sahip bir kurumdur.³⁸

Günümüz kentlerinin ilk biçimlerinin sanayi devrimi ile birlikte ortaya çıktığı söylenebilir. Kentlerin ortaya çıkması, kuşkusuz kentleşme olgusunu da beraberinde getirmiştir. Kentleşme olgusunun açıklanmasına ilişkin değişik kuramlar bulunmaktadır. İlk olarak bu olguyu tek bir faktör açısından ele alan araştırmacılardan Coulanges dini, Maine hukuksal bir yapıyı, Rietschel pazarı, Von Below zanaatı Pirene ise, kent ve kentleşme olgusunu ticaret faktörünü ön plana çıkararak ele almıştır.³⁹

George Simmel, kenti ve kentleşmeyi sosyal psikolojik faktörler ve dönüşümler perspektifinde ele alarak, kentleşmenin kişilik üzerinde yaptığı etkileri ön plana çıkarmıştır. Öte yandan Weber, olguya ekonomik faktörler açısından yaklaşarak özellikle toprak ve pazar konularına vurgu yapmıştır.⁴⁰

Giddens kentleşmeyi kapitalizm perspektifinde bir eleştirel yaklaşımla ele almaktadır. Kapitalizm öncesi toplumlarda, şehir, devletin gücünün ve onun üretimsel, ticari operasyonlarının sınırlı bir kısmının merkezi iken, nüfusun büyük çoğunluğu ise tarımsal işlerle uğraşmaktadır. Ancak kapitalizmin ortaya çıkışıyla nüfusun kırsaldan kentsel çevreye büyük çaptaki hareketi kaçınılmaz olmuştur. Bu noktada artık mekanın (kentin) kapitalizm tarafından metalaştırıldığını belirten Giddens'a göre bu metalaştırmanın olası etkileri şu şekilde sıralanabilir;

³⁸ Hüseyin BAL, **Kent Sosyolojisi**, Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta, 2002, s. 19, 23

³⁹ A.g.e., s. 114,115

⁴⁰ A.g.e., s. 121-135

- Kapitalist kentlilik, şehir ve kırsal alan arasındaki önceki ayrımları ortadan kaldıran, yaratılmış bir çevre haline gelir. Bu süreçte kırsal alan ile kent arasındaki toplumsal yaşam biçimleri de giderek ortadan kalkar.
- Kapitalist kentlerin inşa edilerek oluşturulmuş çevresi, insan yaşamı ile doğa arasında radikal bir ayrım ortaya çıkartır. İnsanlar, yaşamlarının çoğunu, yine insanlar tarafından yaratılmış çevreler içerisinde geçirmeye başlar.
- Kent, kapitalizm tarafından yaratılmış bir çevre olarak şekilleniyorsa, kenti kent sosyolojisi ile değil, kapitalist toplum biçiminin bir bütünü analizisi ile anlamak mümkündür.⁴¹

Türkiye’de kentleşmeye ilişkin denemeler 19. yüzyılın başında ortaya çıkmıştır. Tekeli’ye göre, Osmanlı İmparatorluğu’nda batıya açılma ve kapitalistleşme sürecinin başlamasına koşut olarak, Türkiye’de hem kentsel nüfus artmaya, hem de kentlerin yapısı dönüşmeye başlamıştır. Ancak, 19. yüzyılın başından İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar devam eden bu kentleşme ve kentlileşme süreci, çok yavaş bir süreçtir. Ancak, bu dönemden sonraki aşamalar oldukça hızlı bir şekilde ortaya çıkmış ve yaklaşık yılda %6’lık bir kentleşme söz konusu olmuştur.⁴²

Türkiye’de kentleşme olgusunun ilk başlarda engellenebilir bir yer değiştirme olarak görüldüğünü belirten Tekeli, bu yüzeysel görüşün ardından kentleşme olgusuna ilişkin açıklamaların ikinci bir aşamaya geçtiğini belirtmektedir. Bu aşamada temel görüş, köyün ittiği, kentin ise, çektiği yönündedir. Ancak, bu açıklamanın da yüzeysel olduğunun belirtilmesi gerekmektedir. Bu perspektifte gelişen süreç, kentte, ayrı bir toplumsal grup olarak “kentteki köylüler”in ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Ancak, Tekeli’ye göre bu ikili yapı, kültürel bir sorun değil, yapısal bir sorundur. Bu ikili yapının temel nedeni, bir çevre ülkesi olarak yaşanan kalkınma sürecinin ortaya çıkardığı bir sonuçtur. Bu ikili yapının, bu açıdan ele alınarak kabul edilmesi sonucu, Türkiye’de kent ve kentleşme olguları, iki temel süreç içinde değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu iki süreci Tekeli şu şekilde sıralar; 1)

⁴¹ Anthony GIDDENS, **Sosyoloji: Eleştirel Bir Giriş**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2001, s. 96-98

⁴² İlhan TEKELİ, **Türkiye’de Kentleşme Yazıları**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1982, s.330

kapital oluşumunda ya da kapitalin yeniden üretilmesinde, 2) emeğin yeniden üretilmesinde, kentin işlevinin kavranma çabası.⁴³ Bu çalışmada değerlendirilen bulgular da bu iki süreç paralelinde ele alınmıştır.

Kent-köy farklılaşması genel kaniya göre hala güncelliğini hala korumaktadır. Kentlerde de çoğunluğu gecekondualarda yaşayan köyden göç edenlerin kentin geri kalanıyla ilişkileri çerçevesinde kent-köy farklılığı bütün sorunlarıyla devam etmektedir. Akşit, bu konuda günümüzdeki durumu anlayabilmek için incelemeye 1950’li yıllardan başlamak gerekliliğini belirtir. Akşit’e göre, Hüsrev, Berkes ve Boran o zaman aydınlar arasında yaygın olan modernist ideolojik bakış açısının ötesinde gene modernist, ancak analitik ve kendi kendisine karşı eleştirel bir çerçeveden köyleri inceleyebilmişlerdir. Bu araştırmacılar, köydeki toplum yapılarını kapitalizm öncesi insan-doğa ilişkileri, üretim ilişkileri, dinsel-ahlaki pratiklerin değer yargıları ve bunların kapitalizm ve modernleşme ile birlikte dönüşmeye başlaması çerçevesinde ele almışlardır.

Yine aynı tarihlerde İngiliz sosyal antropoloji geleneğinin bir temsilcisi olan Paul Stirling’in çalışmasını aktaran Akşit, bu çalışmada, Türkiye'deki köylerin büyük dönüşümünün başlangıcındaki antropolojik fotoğrafın 1949-1950 yıllarında Kayseri’nin iki köyde yapılan araştırmaya dayanarak ortaya konduğunun altını çizer. Bu çalışmada iki tip köyden bahsedilebilir. Birinci köy tipi, toprağın insanların karasaban teknolojisi ile sürebileceğinden daha fazla olduğu köylerdir. Bu köylerde karı-koca ve küçük çocukları ile babanın ölümü ardından ayrılan bir çekirdek aile, erkek evlatların büyümesi ve evlenmesi ile geniş aile haline dönüşmekte ve bu süreç içinde yeni öküz çiftleri edinerek ekilen toprağı genişletmektedirler. Babanın ilerlemiş yaşlarında 4-5 evlenmiş oğlun ve onların ailelerinin işgücü ve siyasal gücü ile geniş aile güç ve zenginlik açısından doruğa çıkmakta ve belki de baba köyde “ağa” olarak görülmektedir. Ancak, hane yaşam döngüsü babanın ölümü ile yeniden başlamaktadır. Hane düzeyindeki bu döngü köy topluluğu düzeyinde baba-soyulu sülalelerin öne çıkması, birbirleriyle rekabet etmesi ve daha sonra geri plana itilmeleri şeklinde bir süreç izlemektedir. Ölüm ve doğum oranlarının yüksek ve göçün olmadığı geleneksel köy toplumlarında bu hane ve topluluk düzeyindeki yaşam döngüleri toprakla ve devletle var olan dengeler çerçevesinde devam eder.

⁴³ A.g.e., s. 331-335

Ancak pazar için üretim başlayınca, karasaban yerine atla çekilen demir pulluk ve daha sonra traktör girince, devlet modernleşmeci atılımlar atıp eğitim ve sağlık hizmetlerini köye getirince ve ölümlülük oranı keskin bir inişe geçince, bu dengeler ve döngüler yapısal dönüşümlere uğramakta ve topraktan kopmalar başlamaktadır. Önce tarımsal bölgeler arası mevsimlik göç başlamakta, daha sonra bu köyden kente göçe dönüşmektedir. Akşit, 1950 öncesinde bu durum çok az köyde gözlenmekte olduğunu belirtir. 1950'lerin sonlarına doğru ve 1960'ların başlarında ise, köylerin çoğunluğu bu duruma gelmiştir. Akşit'in aktardığına göre, ikinci köy tipi ise, 1950'lerden önce ve 1950'lerin başında bu durumda olan, yani, toprağı kıt olan ve toprak insan dengesinin sonuna ulaşılmış olan ve hanelerin topraklarını genişletme imkanı olmayan köylerdir. Toprak parçalanması ve topraktan kopma bu köylerde 1950'lerin başında başlamıştır.⁴⁴

Köyden kente iç göçlerde 1945-50'den 1950-55'e 4 katlık, 1960-65'den 1965-70'e 2 katlık ve 1975-80'den 1980-85'e 1,5 katlık üç büyük sıçrama olmuştur. Akşit, bu sıçramalara ilişkin şu hipotezi ortaya koymaktadır; 1950-55 dönemindeki bir önceki döneme göre kaydedilen büyük sıçrama toprağı kıt köyler olan ikinci tip köylerin genişleme sınırlarına çoktan varmış olmaları dolayısıyla, gençlerin eğitim, iş ve belki de özgürlük vaat eden kentlere yönelmeleri ile açıklanabilir. Bu köyler İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük kentlerin bulunduğu bölgelerdeki köyler olup, kapitalist pazarın ve kentlerin etkisine ilk giren köylerdir. 1965-1970 dönemindeki 2 katlık sıçrama ise, toprağı bol olan köylerin 15 yıl sonra aynı duruma geldiğinin bir göstergesi olabilir. Bu köyler Orta Anadolu ve Karadeniz Bölgeleri'nin köyleri olup, hem yakınlarındaki kentlerin ve hem de büyük kentlerin etkisi altına girmişlerdir ve köyden kente göç edenler artmıştır. 1980-85 yılındaki 1,5 katlık sıçrama ise, Doğu ve Güney Doğu Anadolu köylerinin bölge içindeki ve Batı ve Güney Anadolu'daki büyük kentlerin etkisi altına girmeleri, köylere modern teknolojinin gelmesi ve işlenebilecek toprakların sınırlarına varılması ile açıklanabilir. Ancak, Akşit bu hipotezinin, köyden itici faktörler kadar, kentin çekici faktörlerinin de dikkate alınmasıyla beraber düşünülmesi gerektiğinin altını çizer.⁴⁵

Bu bağlamda Akşit ve Keyder'in 1970'lerin sonuyla 1980'lerin yaptığı araştırmalar, hızlı kapitalistleşme, toprak kutuplaşması ve topraktan kopmaya karşı

⁴⁴ Bahattin AKŞİT, a.g.e., s. 4,5

⁴⁵ A.g.e. s. 5

başka kırsal dönüşüm yollarının da var olduğunu da ortaya koymuştur. Köylerin izledikleri dönüşüm yollarına göre bir tipolojinin geliştirilmesi ve köylerin bu kategorilerden birisine girip girmediklerini tespit etmeye yönelik bu araştırmada, köylerin birinci dönüşüm yolu olarak, büyük topraklı feodal ağa köylerinin kapitalist köye dönüştüğü tespit edilmiştir. Bu dönüşümün ikinci çeşitlenmesi, eşit toprak dağılımlı olan bir köyün toprakların birkaç elde toplanması ve köyün toprak ve modern tarım teknolojisi sahipleri ve topraksızlar olarak kutuplaşması yoluyla kapitalist çiftliklerin ortaya çıkmasıdır. Akşit ve Keyder'e göre, Türkiye'deki köylerin küçük bir yüzdesi, bu dönüşüm yolundan geçmişlerdir. Akşit, dönüşüm sırasında bu köylülerin kentle ilişkileri zorunlu olarak başlamaktadır, çünkü köyden atılma tehdidinin algılanmasıyla birlikte göç edilecek yerler araştırılmaya başlanmakta ve kentler göç edenlerin büyük bir bölümünü çekmektedir. Bu dönüşüm yolundan geçen köyler, bu süreç sırasında dışarıya ya kentlere veya başka tarımsal bölgelere göç vermişlerdir.⁴⁶

Köylerin üçüncü dönüşüm yolu, köylülerin kendi köylerinde kalarak ve gelir elde ettiği faaliyetlerini çeşitlendirerek yaşamaya çalışmasının oluşturduğu bir köy dönüşüm tipidir. Akşit, bu süreç içinde kentlere ve diğer tarımsal bölgelere mevsimlik göç ve kentlerin gecekondu mahallelerine sürekli göçün yoğun olarak yaşanmakta olduğunu belirtir. Ancak, bir sonraki köy tipinden farklı olarak nüfus kaybı ve köyün boşalması söz konusu olmamakta, köyün nüfusu aynı kalmakta veya hatta biraz artmaktadır. Akşit'in tespit ettiği dördüncü köy dönüşüm yolu ise, üçüncü köy tipindeki gibi ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesine gidilmeden, sürekli göç yolunun seçilmesi ve köyün giderek boşalması ve terk edilmiş köy haline gelmesidir. Bu köyler genç ve orta yaşlı çiftlerin köyü terk etmesiyle, önce yaşlıların ve çocukların oturduğu köyler haline gelmekte daha sonra ya tamamen boşalmakta veya emekli olanların gelip oturduğu köy haline dönüşmektedir.⁴⁷

Köyden kente doğru olan iç göçleri göç edenlerin toplam nüfusa oranı olarak ele alıp iç göç hızlarını hesaplandığında 1965-1970 döneminden sonra köyden kente olan göç hızlarında bir düşüş başlamış olduğunu göze çarpmaktadır. Bu dönemden sonra köyden kente göçler yavaşlamış ve kentler arası göçler artmıştır. Akşit'e göre,

⁴⁶ A.g.e. s. 6

⁴⁷ A.g.e., s.6

köyden kente doğru olan göçlerin çok hızlı olduğu dönemde eğer hızlı bir gecekondulaşma süreci yaşanmamış olsaydı konut açığı ve işsizlik büyük bir toplumsal bunalıma yol açacaktı. Ancak, hızlı gecekondulaşma, sanayileşme, kayıt dışı informal sektörün genişlemesi ve toplam doğurganlık oranlarının düşmesi gibi nedenlerle böyle bir bunalım çok uzun sürmeyerek üç askeri darbeye atlatılabildiği. Öte yandan, iç göçlere bir zorunlu göç kategorisi olarak güvenlik nedeniyle köy boşaltma gibi müdahalelerin eklenmesi kentlerde zaten çok yüksek olan gerilimi patlatma noktasına götürmüştür. Akşit'e göre, bir anlamda kent ve köy farklılaşması bir yer değiştirme yoluyla kentlerde sınıfsal, etnik ve dinsel farklılaşma boyutlarıyla birleşmekte ve daha karmaşıklaşmış ilişkilerin ortaya çıkmasına katkıda bulunmaktadır.⁴⁸

2.1.2.1. Türk Modernleşme Sürecinde Kırsal Kalkınma Politikaları

Yerleşik toplumlarda köydekiler köle, serf, reaya ve özgür köylü durumunda olmuşlarsa da ve kenttekiler de köle sahibi, bey, aristokrat, vatandaş, tüccar, patrisiyen ve hatta pleb olagelmışlerse de, kent-köy farklılaşması sınıfsal farklılaşmaya paralel olarak modern döneme kadar toplumsal farklılaşmanın en belirgin alanlarından birisi olmuştur. Sanayileşme ve kentleşmenin temel süreçlerini oluşturduğu büyük modernleşme dönüşümü ile köylerdeki kentlere göç etmiş ve sınıfsal ve diğer toplumsal farklılaşmalar daha öne çıkmıştır.⁴⁹

Türkiye'de köy ve kent nüfuslarının eşit hale geldiği nokta, 1985 Nüfus Sayımında aşılmıştır. Cumhuriyet döneminde yapılan ilk sayımdan bu yana mutlak olarak ve oransal olarak sürekli artan kentsel nüfus 1985'de köy nüfusunu geçmiştir. Türkiye'de köy üzerine yapılan araştırmalar incelendiğinde, cumhuriyet sonrasında köye yönelik ilk tanımlamanın 1924 yılında yürürlüğe giren 442 sayılı Köy Kanunu'nda belirtildiği dikkati çekmektedir. Bu yasada köy, temelinde yönetsel varlık kazanmış bir kırsal yerleşme türüdür. O dönemde köyün önemi, dönem Türkiye'sinin toplam nüfusunun 13,6 milyon iken bu nüfusun 10,3 milyonu köylerde yaşamasında görülebilir.

⁴⁸ A.g.e., s.8

⁴⁹ Bahattin AKŞİT, **Türkiye'de Kent-köy, Sınıf, Din ve Etnisite Farklılaşmaları ve Toplumsal Kültürel Bunalımdan Demokratik Çıkış** Türkiye'de Bunalım ve Demokratik Çıkış Yolları, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara, 1998, s. 193

Kayıkçı, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren köye ve köylüye yönelik politikaları inceleyerek, 1930'lu yıllarda Toprak Mahsulleri Ofisi'nin, Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatiflerinin kurulmasından, 1940'lı yıllarda Zirai Donatım Kurumunun devreye sokulmasına ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun yürürlüğe girmesine; 1950'li yıllarda tarımsal destekleme politikasının yaygınlaştırılmasından 1960'lı yılların sonundan itibaren traktör kullanımını yaygınlaştıran politikalara ve 1970'li yıllarda tarımda destekleme politikasının geliştirilmesine kadar, köy konusunda yeni kurumlaşmalar ve politikalar gündemden hiç düşmediğini belirtmektedir. Kayıkçı, merkezi yönetimin, 1950'lere kadar köylerle ilgili önemli işler başardığı görüşündedir. Tarım ürünlerinden aşarın kaldırılması, köylüyü ağır bir vergiden kurtardığını belirten Kayıkçı, Harf devrimi, laiklik, Köy Enstitülerinin açılması, eğitim, bayındırlık ve sağlık alanındaki çalışmalar bu dönemlerdeki diğer başarılı örnekler olarak göstermektedir.⁵⁰

Kayıkçı, Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze kadar incelenen hükümet programlarında ve kalkınma planlarında köye yönelik bazı politika ifadelerinin tekrar edildiği görüşündedir. Tarım ve toprak reformu, kooperatifleşme, tarımsal kredi politikası, "köykent, merkez köy" tarzı öneriler, pek çok resmi belgede tekrarlanan politika ifadeleridir. Bu ifadelerin sürekli tekrarlanmış olmasının da gösterdiği gibi, vaat edilen bu hususlarda çoğu kez başarı sağlanamamış, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun çıkarılması gibi başarı sağlanan konular da uygulamada başarısızlıklarla sonuçlanmıştır.

Türkiye'de köye ve tarıma kalkınma planları her dönemde dikkati çekmektedir. Türk modernleşmesinin belki de Batı kökenli kuramlardan ayrılan en önemli özelliği bu köye yönelik politikalar olarak gösterilebilir. Köyü köyde kalkındırmak, kendi coğrafyasında geliştirmeye yöneltmek, cumhuriyet döneminin en önemli yönelimlerinden biri olmuştur. Köylülerin de taleplerinin alınarak toplanan 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde bu hedefe yönelik ilk adımlar atılmaya başlanmıştır.

Kongrede köylünün sorunları, tarımsal gelişme konularıyla birlikte ele alınmış, büyük toprak sahipleri ise, aşarın kaldırılmasını, tarımsal eğitimin

⁵⁰ Sabrina KAYIKÇI, "Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze Kadar Köye ve Köylüye Yönelik Olarak İzlenen Politikalar", Türk İdare Dergisi, Sayı: 448, Ankara, 2005, s. 70

sağlanmasını, Ziraat Bankası kredilerinin arttırılmasını, tarımın makineleştirilmesini savunmuşlardır. Köyde sağlık hizmetlerinin geliştirilmesine yönelik olarak bu alanda teşkilatlanma talep edilmiş, tarımsal üretimin ise, kooperatifleşme yoluyla gerçekleştirilmesi önerilmiştir. Ayrıca, yurt içinde saban, pulluk gibi basit makinelerin üretimi için ziraat fabrikası açılması, ziraat makineleri için lazım olan petrol ve benzinin gümrük vergisinden istisnası da çiftçilerin diğer talepleri arasındadır.⁵¹

Ancak, Kayıkçı, kongrede çiftçilerin talepleri alınmış olmakla birlikte, tarım konusunda alınan kararların, piyasaya yönelik üretim yapan büyük arazi sahiplerinin istekleri yönünde olduğu görüşündedir. Bu doğrultuda hareket eden hükümet, 1925 yılında büyük çiftçilerin İzmir Kongresinde dile getirdikleri en önemli isteklerini yerine getirerek bütçe gelirleri arasında en büyük vergi kaynağını oluşturan aşar'ı kaldırmıştır. Yine o dönemde, Ziraat Bankası sermayesi ve kredileri arttırılmış, kooperatifleşme yolunda önce “İtibar-ı Zirai Birlikleri” ve 1929 yılında “Zirai Kredi Kooperatifleri” kanunları çıkartılarak 1923-1934 döneminde, göçmen ve mübadillere 6 milyon dönümden fazla; topraksız ya da az topraklı çiftçiye 731 bin dönüm devlet arazisi dağıtılmıştır.⁵²

Sonraki yıllarda köylere yönelik dikkati çeken bir diğer gelişme de 1937 yılında hazırlanan kanun tasarısıdır. Bu tasarıda, dağınık köylerin birleştirilmesi öngörülerek, köy sayısı azaltılması, kurulacak “köy birlikleri”ne devlet gerekli hizmetleri götürülmesi planlanmıştır. Köy birliklerinin teknik iskeletini ise, kurulacak binlerce kombinanın sağlaması düşünülmüştür. Kayıkçı, İnönü'nün önem verdiği bu zirai kombinaların, köylerin birleştirilmesi, toprak reformu ve Köy Enstitüleri ile birlikte tarımda köklü bir hareketin temelleri olduğunu belirtmektedir. Ancak, 1937'de planlanan bu hareket, 1945 yılına kadar sürmüştü de köylülere çağdaş uygarlık yolu açılmamıştır. 1937'ye kadar planlanan bu çalışmalardan Köy Birlikleri projesi kağıt üzerinde kalmış, Tarım Kredi ve Satış Kooperatifleri geniş ölçüde eşraf ve tefeci tüccar çıkarları ile bağdaşan kuruluşlar olmuş, hiçbir zaman gerçek kooperatifler birliği haline gelmemiştir. Üretim kooperatiflerine yönelim olmamış, köy kalkınmasının ve tarımı modernleştirmenin temel dayanaklarından biri

⁵¹ A.g.e., s. 72, 73

⁵² A.g.e., s. 73

sayılan kombinalar, devletin büyük çiftçiler hesabına traktör işletmesinden ibaret kalmıştır.⁵³

Kırsal kalkınmaya yönelik olarak geliştirilen dikkat çekici bir diğer girişim de toprak reformudur. Ancak, hangi dönem toprak reformundan söz edilmişse, büyük toprak sahiplerinin muhalefetiyle karşılaşmış ve bu reform tam namıyla uygulanamamıştır. Batı da aslında topraktan akıllıca faydalanma gereğini 20. Yüzyıla kadar pek duymamıştır. Türkiye’de de durum bir “yağma ekonomisi” kavramını gündeme getirecek derecede vahim durumunu günümüze kadar getirmiştir.⁵⁴

Toprak reformuna çok önem veren Atatürk 1937 yılında, toprak reformunun temel hedeflerinin a) memlekette topraksız çiftçi bırakmamak, b) bir çiftçi ailesini geçindirebilen toprağın hiçbir sebep ve suretle bölünmesine izin vermemek ve c) büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işletebilecekleri arazi genişliğini, arazinin bulunduğu bölgelerin nüfus kesafetine ve toprak verim derecesine göre sınırlandırmak olacağını açıklamıştır. Bu hedefe yönelik girişimler sonraki yıllarda da sürmüş, 1945 yılının Mayıs ayında “çiftçiye toprak dağıtılması ve çiftçi ocakları kurulması hakkındaki kanun tasarısı” Meclise sunulmuştur. Tasarıya göre, hazine arazileri ile kamulaştırılacak olan özel araziler, topraksız köylülere dağıtılacaktır. Ancak, bu kanuna rağmen çok az toprak köylüye dağıtılabilmıştır.⁵⁵

Toprak reformlarına ilişkin girişimlerin Türk Siyasi Tarihi için son derece önemli birtakım sonuçlar doğurduğu söylenebilir. Kendisi de büyük bir toprak sahibi olan Menderes’in diğer muhaliflerle beraber Demokrat Parti’yi kurmasının önemli sebeplerinden biri olarak, toprak reformuna ilişkin geliştirilen kanunlar gösterilebilir. Bunun sonucu olarak “köye doğru” politikası artık büyük toprak sahiplerinin istediği yönde yeni bir boyut kazanmış, ilk yıllardaki, köy sorununun bir bütün olduğu düşüncesinden hareketle köylüyü kültürel, ekonomik, sosyal ve sağlık açısından donatmayı amaçlayan, topraksız köylüyü toprak sahibi yapmayı hedefleyen ve küçük üretici köylüleri destekleyen politikalar yerine artık büyük toprak sahiplerinin yönetiminde etkin olduğu yeni bir dönem başlamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi’nin 27

⁵³ A.g.e., s. 73

⁵⁴ Fehmi YAVUZ, “Köyden Şehre Göç ve Şehirleşme”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 35. Cilt, 1980, s. 3

⁵⁵ Sabrina KAYIKÇI, a.g.e., s. 74

yıllık tek parti iktidarı son bulurken artık köy ve köylü sorunları da yeni iktidar partisi tarafından çok farklı boyutlarıyla algılanmaya başlamıştır. Bu dönemde kırsal alana yönelik politikaların biçimlenmesinde etkili olan bir faktör 1950’lerde kalkınmada tarıma öncelik verilmesi sonucunda, Marshall Planı çerçevesinde sağlanan yardım ve kredilerle tarım kesiminde olağanüstü hızlı bir traktörleşme sürecinin gelişmesi ve bunun bir sonucu olarak da köylerden kentlere göç yaşanması olduğu söylenebilir. Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren uzun bir süre hükümet programlarında yerini alan “tarım ve toprak reformu”ndan, 1980 sonrası hükümet programlarında, büyük toprakların kamulaştırılarak topraksız çiftçilere dağıtılmasına yönelik bir içerikte söz edilmediği görülmektedir. Yine 1980’lere kadar, demokratik kooperatifleşme, köykent-merkez köy yaklaşımları, tarımsal kredi politikasının sürekli hükümet programlarında yer eden politikalar arasında olduğu görülmektedir.⁵⁶

⁵⁶ A.g.e. s. 76-95

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE TEKNİKLERİ

Bu çalışmada nitel araştırma tekniklerinden olan içerik analizi tekniği uygulanmaya çalışılmıştır. Araştırmaya konu olan edebi metinler, içerik analizinin bakış açısında değerlendirilip, bulgular modernleşmeyle beraber ortaya çıkan dikatomilere dayalı bir model perspektifinde açıklanmaya çalışılmıştır.

3.1. Araştırmanın Yöntemi: Nitel Araştırma Yöntemi

Son yıllarda nitel araştırma yöntemini kullanan araştırmacıların sayısında bir artış gözlenmektedir. Bununla birlikte nitel araştırmayı tercih edenler arasında nitel araştırmanın öğeleri ve genel çerçevesi hakkında uzlaşılan bir tanımlama yoktur. Yıldırım ve Şimşek'e göre bunun temel nedeni, nitel araştırma kavramının bir şemsiye kavram olarak kullanılmasından ve bu şemsiye altında yer alabilecek birçok kavramın değişik disiplinlerle yakından ilişkili olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden kapsamlı bir tanım yapmak güç ise de, nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda, gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir.⁵⁷

Nitel araştırma, belli olgu veya olayları kendi doğal ortamları içerisinde çok yönlü ve uzun süreli olarak derinlemesine incelemektir.⁵⁸ İnsan ve grup davranışlarının niçinini sorgulayan nitel araştırma, bireylerin yaşamlarındaki rutin ve problematik anları ve anlamları tanımlayan çalışmaları ve çeşitli ampirik materyal setini-vaka incelemesi, kişisel deneyim, içe bakış yaşam öyküsü, görüşme, gözlemsel, tarihsel ve görsel metinler- içermektedir.⁵⁹

Nitel araştırmanın temel özelliklerini, onu nicel araştırmadan ayıran temel farklılıklar üzerinden açıklamak, daha açıklayıcı bir yaklaşım olabilir. Bu bağlamda nitel araştırma yöntemiyle nicel araştırma yöntemi arasındaki farklılıkları Şimşek ve Yıldırım, şu şekilde sıralamaktadırlar⁶⁰;

⁵⁷ Ali YILDIRIM ve Hasan ŞİMŞEK, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2005, s. 39

⁵⁸ Ahmet SABAN, "Lisansüstü Öğrencilerinin Nitel Araştırma Metodolojisine İlişkin Algıları", içinde, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:17, Konya, 2007, s.469

⁵⁹ Elif KUŞ, *Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2003, s.77

⁶⁰ A. YILDIRIM ve H. ŞİMŞEK, a.g.e., s. 49

Nicel Araştırma	Nitel Araştırma
<i>Varsayım</i>	
Gerçeklik nesnelidir	Gerçeklik oluşturulur
Asıl olan yöntemdir	Asıl olan çalışılan durumdur
Değişkenler kesin sınırlarıyla saptanabilir ve bunlar arasındaki ilişkiler ölçülebilir	Değişkenler karmaşık ve iç içe geçmiştir ve bunlar arasındaki ilişkileri ölçmek
Araştırmacı olay ve olgulara dışarıdan bakar, nesnel bir tavır geliştirir	Araştırmacı olay ve olguları yakından izler, katılımcı bir tavır geliştirir
<i>Amaç</i>	
Genelleme	Derinlemesine betimleme
Tahmin	Yorumlama
Nedensellik ilişkisini açıklama	Aktörlerin bakış açılarını anlama
<i>Yaklaşım</i>	
Kuram ve denence ile başlar	Kuram ve denence ile son bulur
Deney, manipülasyon ve kontrol	Kendi bütünlüğü içinde ve doğal
Standardize edilmiş veri toplama araçları kullanma	Araştırmacının kendisinin veri toplama aracı olması
Parçaların analizi	Örüntülerin (pattern) ortaya çıkarılması
Uzlaşma ve norm arayışı	Çokluluk ve farklılık arayışı
Verilerin sayısal göstergelere indirgenmesi	Verinin, derinliği ve zenginliği içinde betimlenmesi
<i>Araştırmacının Rolü</i>	
Olay ve olguların dışında, yansız ve nesnel	Olay ve olgulara dâhil, öznel bakış açısı olan ve empatik

Nicel araştırma ile farklılıkları incelendiğinde, nitel araştırmaların, özellikle katılımcının, olayların ve katılımcının içinde yer aldığı durumların anlamını anlamayı sağladığı dikkati çekmektedir. Nitel araştırmada, yalnızca fiziksel olaylar ve davranışlar değil, kişilerin bunları nasıl algıladığı ve bu anlayışların davranışları nasıl etkilediği ile de ilgilenir. Bu araştırma yönteminde bir hipotezi kabul etmek ya da reddetmek amacıyla veri ya da delil toplanmaz, elde edilen veriler sayılarla değil, sözlerle ifade edilir.⁶¹

3.2. Nitel Araştırma Teknikleri

Nitel araştırmada en sık kullanılan tekniklerin başında görüşme tekniği gelmektedir. Diğer araştırma teknikleri ise, odak grup görüşmesi, gözlem ve yazılı dokümanlarına yönelik içerik analizidir.

Görüşme tekniği, araştırılan konu hakkında ilgili kişilerden çeşitli sorular yardımıyla bilgi almaktır. Görüşme tekniği, sosyal bilimlerde en sık kullanılan veri toplama tekniklerindedir. Temelde bireyin iç dünyasına girerek onun bakış açısını anlama amacı taşıyan görüşme, özellikle nicel araştırma yöntemlerinden anketlerle karşılaştırıldığında, bir takım güçlü yönleri sahiptir. Bunlar, esneklik, yanıt oranı, sözel olmayan davranışların gözlenebilmesi, ortam üzerindeki kontrol, anlık tepkiler, veri kaynağının teyit edilebilirliği, bütünlük ve derinlemesine bulgu sunabilmesidir.⁶² Genellikle açık uçlu sorulara dayanılarak gerçekleştirilen görüşme tekniği, dikkatli uygulanabilirse, en etkin veri toplama tekniklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Odak grup görüşmeleri, 1940'lerde daha çok kitle iletişim analizinde kullanılmak üzere geliştirilen ve yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme biçiminin hâkim olduğu bir veri oluşturma tekniğidir. Görüşülen kişilerden belirli bir konuya ait düşüncelerini açıklamaları ve bu düşüncelerini grup içinde tartışabilmeleri için imkan sunan bir teknik olan odak grup görüşmesi için denebilir ki, odak gruplara damgasını vuran şey, grup etkileşimini kullanarak, grup içinde var olan etkileşim olmaksızın ulaşılmayacak olan veriye kişilerin görüşlerine ulaşmaktır. Eğer daha fazla bireye ulaşılması önemli ise, çalışılan konu kişisel ve hassas değilse ve eğer

⁶¹ Meryem SELVİ ve M. YAKIŞAN, “Üniversite Birinci Sınıf Öğrencilerinin Enzimler Konusu İle İlgili Kavram Yanılgıları”, içinde, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 24, Sayı 2, Ankara, 2004, s. 175

⁶² A. YILDIRIM ve H. ŞİMŞEK, a.g.e., s. 119-121

araştırmacı toplanacak verilerin daha zengin olacağını düşünüyorsa odak grup görüşmeleri yapmasının daha yararlı olacağı söylenebilir. Bir konu, ürün veya hizmet hakkında insanların ne düşündüğünü ve ne hissettiğini anlamak, odak grup görüşmesinin temel amacıdır.⁶³

Odak grup çalışmasının, birbiri içine geçmiş yedi aşamadan oluştuğu söylenebilir. Bu aşamalar;

1. Araştırma amacının kullanılacak yöntem açısından gözden geçirilmesi

Her araştırmanın ilk aşaması olan amacın belirlenmesinden sonra, araştırmacı, o amaca kendisini ulaştırabilecek araştırma yöntemine karar vermek zorundadır. Araştırmacının amacı sınırlı bir durumu çok boyutlu ve derinlemesine çalışmak istiyorsa, dahası o durum hakkında çok sınırlı sayıda araştırma soruları varsa, bu amaca hizmet edebilecek en iyi yöntem nitel bir yöntem olacaktır.⁶⁴

2. Araştırma sorularından yola çıkarak odak grup görüşme sorularının geliştirilmesi

Odak grup görüşmelerine konu araştırma alt sorularının 3-4'ü geçmemesi iyi olacaktır. Çünkü bu 3-4 alt soru, büyük olasılıkla en az 4-6 arasında görüşme sorusu ve bir dizi sonda yoluyla araştırılabilecektir. 6-8 arasında katılımcıdan 1-2 saat içerisinde ancak bu genişlik ve derinlikte bilgi edinilebilir. Bu kapsamda yapılacak bir odak grup görüşmesi bile onlarca sayfa yazılı veri üretecektir.⁶⁵

3. Yer ve teknoloji planlaması

Odak grup görüşmesinin gerçekleştirileceği mekanın ayarlanması, düzenlenmesi ve çalışma sırasında gerekecek elektronik cihazların sağlanması, çalışmanın etkinliği başarısı açısından son derece önemlidir. Örneğin, harika planlanmış, düzenlenmiş, yönetilmiş fakat kaydedilmemiş bir odak grup, hem araştırmacı hem de katılımcılar açısından tam anlamıyla bir felaket olacaktır.⁶⁶

4. Bütün sürecin pilot denemesinin yapılması

⁶³ A. YILDIRIM ve H. ŞİMŞEK, a.g.e., s. 151-154

⁶⁴ A. YILDIRIM ve H. ŞİMŞEK, a.g.e., s. 155,156

⁶⁵ A. YILDIRIM ve H. ŞİMŞEK, a.g.e., s. 156, 157

⁶⁶ A. YILDIRIM ve H. ŞİMŞEK, a.g.e., s. 158

Araştırma nitel veya nicel olsun, araştırma sürecinde yapılması gerekenlerden biri de araştırmanın geçerlik ve güvenilirliği ile doğrudan bağlantılı bir aşama olan, kullanılacak veri toplama araçlarının denenmesidir. Bu söz konusu pilot deneme sürecinde araştırmacı sadece araştırmada kullanacağı görüşme yönergesini denemekle kalmayacak, araştırmanın gerçekleşeceği ortamı ve araştırmada veri toplama amacıyla kullanılacak kayıt cihazları gibi malzemeleri de deneme fırsatı bulacaktır.⁶⁷

5. Katılımcıların belirlenmesi ve davet edilmesi

Tipik bir odak grup görüşmesi için 6-8 arasında katılımcı idealdir. Ancak araştırmanın amacına, yanıt aranan soruların niteliğine göre bu sayı farklılaşabilir. Dört kişi ile odak grup görüşmesi yapan olduğu gibi 15 kişi ile odak grup görüşmesi yapanlar da olmuştur.

Odak grupta kimler yer almalı sorusu, araştırma konusu ile doğrudan bağlantılıdır. Bununla birlikte belirli ölçütler de kullanmak gereklidir. Örneğin; aynı sosyal gruptan, aynı eğitim düzeyinden, benzer sosyal geçmişten gelen kişiler odak grupta yer alabilir. Bazen de farklı sosyal geçmişten gelen kişiler daha anlamlı ve enteresan tartışmalar yapabilir. Çoğunlukla cinsiyet temelindeki eşleştirme grup üyelerinin belirli konu başlıklarında tartışmalarını kolaylaştırıcı olabilmektedir. Ayrıca benzer cinslerden oluşan gruplarda etkileşim ve daha farklı görüşlerin ortaya çıkışı ile daha sık karşılaşılmaktadır.⁶⁸

6. Yönetici özellikleri ve çalışmanın gerçekleştirilmesi

Bireysel görüşmelerde olduğu gibi, odak grup görüşmelerini yapacak bireylerin de etkili bir görüşme gerçekleştirebilmesi için belirli özelliklere sahip olması gerekir. Farklı bakış açılarına sahip, farklı farklı kökenlerden gelen, farklı kişisel özelliklere sahip çok sayıda insan arasında gerçekleşecek ve bir-iki saat sürebilecek etkileşim sürecinin araştırmanın amaçları doğrultusunda yönetilmesi gereklidir. Bu açıdan, odak grup görüşmesini yönetecek yöneticinin rolü çok kritik bir öneme sahiptir. Odak grup sürecinde yöneticiler;

- a) Açık uçlu sorular yardımıyla tartışmayı özendirmeli,

⁶⁷ A. YILDIRIM ve H. ŞİMŞEK, a.g.e., s. 159

⁶⁸ A. YILDIRIM ve H. ŞİMŞEK, a.g.e., s. 160

- b) Zaman zaman katılımcıların görüşlerini yansız biçimde ve nazikçe sorgulamak yoluyla, hem o kişinin hem de diğerlerinin konu hakkında yeni düşünceler geliştirmelerine önderlik etmeli,
- c) Sondalar yoluyla ayrıntıya inmeli,
- d) Araştırma konusu dışına çıkan tartışmaları durdurmalı ve tartışmayı konuya odaklamaya çalışmalı,
- e) Sözel ya da sözel olmayan biçimlerde katılımcıların dile getirdiği görüş ve düşünceleri onaylıyormuş ya da onaylamıyormuş görüntüsü vermemeli,
- f) Katılımcılar arasında ayırım yapmamalı, bazı katılımcıların görüşlerini, diğerlerinden daha çok önemsiyormuş hissi yaratmamalı,
- g) Tartışma konusu hakkında öznel görüşlerini ifade ederek katılımcıları belirli görüşler doğrultusunda yönlendirmemelidir.⁶⁹

7. Verinin düzenlenmesi ve analizi

Odak grup görüşme oturumu tamamlandıktan sonraki süreç, bireysel görüşmelerden çok farklı değildir. Öncelikle kayıt cihazları yoluyla kaydedilmiş sözel veri dikkatli biçimde ve birebir yazıya dönüştürülmelidir.⁷⁰

Odak grup görüşmesinin olumlu yanlarından biri, bu yöntem yoluyla kısa bir süre içerisinde onlarca katılımcıya ulaşabilmeyi mümkün kılmasıdır. Denilebilir ki, odak grup yöntemi, araştırmacılara daha geniş bir örnekleme çalışabilme fırsatını vermektedir.

Araştırmacıya veriye ilk elden ulaşma olanağı sağlayan gözlem tekniği, herhangi bir ortamda ya da kurumda oluşan davranışı ayrıntılı olarak tanımlamak amacıyla kullanılan bir yöntemdir.⁷¹

Gözlem tekniğinin, yukarıda belirtilen diğer araştırma teknikleriyle karşılaştırıldığında bazı artıları bulunmaktadır. Sözel olmayan davranışları elde etmekte oldukça başarılı olan gözlem tekniği, davranışları doğrudan doğruya gözleme olanağı sunmaktadır. Çalışılan davranışı doğal çevresi içinde inceleyebilme olanağını da sunan gözlem, araştırma sonucunda elde edilen sonuçların geçerliliğinin

⁶⁹ A. YILDIRIM ve H. ŞİMŞEK, a.g.e., s. 161, 162

⁷⁰ A. YILDIRIM ve H. ŞİMŞEK, a.g.e., s. 162

⁷¹ A. YILDIRIM ve H. ŞİMŞEK, a.g.e., s. 169

yüksek olmasına katkıda bulunan bir tekniktir. Ayrıca, uzun zaman dilimlerine yayılarak gerçekleştirilen gözlem tekniği, araştırmacıya diğer tekniklere göre avantajlar sağlamaktadır. Ancak, bunların yanında, kontrolün araştırmacının elinde olmaması, verileri sayısallaştırma gücü, örneklemin küçük olması, alana girişin ve çalışılan örnekleme güven verilmesinde ortaya çıkan güçlükler, bu tekniğin zayıf yönleri olarak ortaya çıkmaktadır.⁷²

3.2.1. İçerik Analizi ve Özellikleri

İçerik analizi, analiz edilen metnin formuna göre, farklılıklar gösterebilmektedir. Bu çalışmada da içerik analizi tekniği uygulanmaya çalışılmış, kavramsal bir çerçeve dâhilinde belirlenen kategoriler ekseninde, metinler analiz edilmiştir. Bu noktada, içerik analizi tekniğiyle ilgili teorik bilgilerin ve bir takım uygulama örneklerinin altını çizmekte fayda vardır.

İçerik analizini, çok çeşitli söylemlere uygulanan birtakım metodolojik araç ve tekniklerin bütünü olarak tanımlayan Bilgin'e göre, içerik analizi adı altında toplanan bu araç ve teknikler, her şeyden önce kontrollü bir yorum çabası olarak ve tündengeline dayalı bir okuma aracı olarak nitelendirilebilirler. Söz konusu okuma, sınırları belirlenmiş söylem örneklerinin çözümlenmesi esasına dayanmaktadır.⁷³

Konuyla ilgili literatürü genel olarak incelediğini belirten Gökçe, içerik analizine dair Fröh ve Merten'in tanımlarının dikkat çekici olduğu görüşündedir. Gökçe'nin aktardığına göre, Fröh içerik analizini, beyanların içeriksel ve biçimsel özelliklerini sistematik ve nesnel tasvir eden ampirik bir yöntem olarak tanımlamaktadır.⁷⁴

Fröh'ün tanımının genel bir çerçeve sunmakla birlikte, bazı açılardan tam aydınlatıcı olmadığı altını çizen Gökçe, bu noktada Merten'in tanımının daha kapsamlı olduğunu belirtmektedir. Merten, içerik analizini, sosyal gerçeğin belirgin (manifest) içeriklerinin özelliklerinden, içeriğin belirgin olmayan özellikleri

⁷² A. YILDIRIM ve H. ŞİMŞEK, a.g.e., s. 173-175

⁷³ Nuri BİLGİN, **Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006, s. 1

⁷⁴ Orhan GÖKÇE, **İçerik Analizi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006, s. 18

hakkında çıkarımlar yapmak yoluyla, sosyal gerçeği araştıran bir yöntem olarak tanımlamaktadır.⁷⁵

Raymond Williams, içerik analizinin bulgularının, sadece niceliksel olması yüzünden sık sık eleştirildiğini belirtmektedir. Ancak, Williams'a göre, ortaya koyduğu veriler çoğu zaman daha derin bir yorumlamaya ihtiyaç duysa da, sadece sayısız çalışmanın onlarsız yapılamayacağını gösterdiği modern iletişimi sistemleri alanında değil, aynı zamanda daha geleneksel türdeki çalışma alanlarında da vazgeçilmez önemi olan bir araştırma yöntemidir.⁷⁶

Gökçe, içerik analizini, mevcut olan iletişim boyutlarını analiz etmek ve buradan mevcut olmayan sosyal gerçeğin belirli boyutlarına yönelik çıkarım yapmak amacıyla, metinlerin içeriklerini analiz eden ve bu süreçte belirli kurallar çerçevesinde hareket eden bir yöntem olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda içerik analizinin, yazılı hale getirilebilen her türlü metni analiz etmeye uygun bir yöntem olduğunun altını çizen Gökçe, bu yüzden içerik analizinin sadece kitle iletişim araçlarının içeriklerini analiz eden bir yöntem değil, tarih, ilahiyat, güzel sanatlar, sosyoloji, iletişim, eğitim ve psikoloji gibi alanlarda uygulanabilir bir yöntem olduğunu belirtmektedir.⁷⁷

İçerik analizinin, bazı yazarlarca eleştirilirken, diğer bazı yazarlarca ise bir umut olarak görüldüğünü belirten Bilgin, bu bakış açılarındaki farklılığı ortaya koyacak tanımlamaları şu şekilde sıralamaktadır:

- İçerik analizi, iletişimin görünen içeriğinin nesnel, sistematik ve nicel yollardan betimlemesidir.
- İçerik analizi, her türlü sembolik davranışın betimlemesinde ve içeriğinin analizinde kullanılan sistematik, nicel ve nesnel bir yöntemdir.
- İçerik analizi, kuramsal temeli bulunmayan ve fazla iddiası olmayan analitik bir araçtır.
- İçerik analizi, iletişimleri analiz tekniklerinin bütünüdür. Mesaj içeriklerinin betimlenmesinde objektif ve sistematik yöntemler kullanır.

⁷⁵ Orhan GÖKÇE, a.g.e., s.19

⁷⁶ Raymond WILLIAMS, **Kültür**, çev, Ertuğrul BAŞER, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 18

⁷⁷ Orhan GÖKÇE, a.g.e., s.20

Kolay ve tesadüfi okumalara karşılık önerilen, uyarıcı/mesaj ile yorum arasında incelemeyi gerektiren, konulara göre uyarılan, gittikçe daha gelişen ve verimli olduğunda kullanılması yararlı tekniklerin bütünüdür.

- İçerik analizi, kuramsal planda zayıf, ancak pratikte ilginç sonuçlar veren bir yöntemdir.
- İçerik analizi, çeşitli metinlerin içeriğini, naif bir okumaya kendini doğrudan vermeyen temel öğelerini sınıflandırmak ve yorumlamak amacıyla metodik, sistematik, objektif ve mümkünse nicel olarak incelenmesini sağlayan bir tekniktir.⁷⁸

İçerik analizinde temel amacın kısaca, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmak olduğunu belirten Yıldırım ve Şimşek'e göre, bu amaçla toplanan verilerin önce kavramsallaştırılması, daha sonra da ortaya çıkan kavramlara göre mantıklı bir biçimde düzenlenmesi ve buna göre veriyi açıklayan temaların saptanması gerekmektedir. Bu çerçevede içerik analizi, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmeli ve bunları okuyucunun anlayacağı bir biçimde düzenleyerek yorumlamalıdır.⁷⁹

Yıldırım ve Şimşek'e benzer şekilde, içerik analizinin birbiriyle bağlantılı ve belirli bir mantıksal ilişki içerisinde yapılandırılmış olan bütüncül bir yöntem olduğunu belirten Gökçe, içerik analizinin uygulanmasında göz ardı edilmemesi gereken temel ilkeleri şu şekilde sıralamaktadır:

- Bir iletişim modeline yerleştirilmesi gerekmektedir.
- Sistematik ve belirli bir kuramsal düşünceye dayalı olarak oluşturulan kurallar dizgesinin uygulanması gerekmektedir.
- Analiz sürecinde oluşturulan kategorilerin kapsayıcı ve kaliteli olması gerekmektedir.
- Nesnellik, geçerlilik ve genelleştirilebilirlik kriterlerine uyulması gerekmektedir.⁸⁰

⁷⁸ Nuri BİLGİN, a.g.e., s. 2

⁷⁹ A. YILDIRIM ve H. ŞİMŞEK, a.g.e., s. 227

⁸⁰ Orhan GÖKÇE, a.g.e., s. 27-29

Bu bağlamda içerik analizinin özelliklerini belirleyen Gökçe, içerik analizinde araştırma nesnesinin metnin bizzat kendisi olduğunu belirtmektedir. Metinlerin ortak özellikleri üzerinde duran içerik analizi, metnin bugün açısından ne anlama geldiği sorusu üzerinde odaklanır. Gökçe'ye göre, içerik analizi uygulaması yapan bir araştırmacının ise, araştırma sonucunda nesnel bir yoruma ulaşmak için metinden uzaklaşması gerekmektedir. Uzaklaşma ise, ampirik gerçeğin sayılara dönüştürülmesi ile sağlanır.⁸¹

İçerik analizinin kamusal söylemleri, başka bir deyişle iletişimin kendisini analiz etme ve bu analizden bağlamın boyutları olan yazar veya kaynak, hedef veya alıcı ve sosyal ortam ile ilgili bilgiler etmeyi amaçlayan bir yöntem olduğunu vurgulayan Gökçe, bu bağlamda içerik analizinin çok farklı amaçları gerçekleştirmek için uygulanabileceğini belirtmektedir.⁸² Gökçe'ye benzer şekilde, Bilgin de, uygulama alanlarının çeşitliliğinin, farklı bilim adamlarını ve farklı sosyal kesimleri işe kattığının altını çizmektedir. Bilgin'e göre içerik analizi, psikologlar, psikoterapistler, tarihçiler, edebiyat araştırmacıları, politikacılar ve reklamcılar gibi farklı kategorilerden insanların ilgi alanlarına girmektedir.⁸³

İçerik analizinin uygulandığı konuların yelpazesinin oldukça geniş olduğu söylenebilir. Hatta, söylenen veya yazılan her şey, içerik analizine tabi tutulabilmektedir. Bu bağlamda içerik analizinin uygulama alanlarını Gökçe, şu şekilde sıralamaktadır;

- İletişim eğilimlerinin araştırılması.
- İletişimin ya da medyanın çeşitli boyutlarının karşılaştırılması.
- Tutumların ve içeriklerin uluslararası propaganda amacıyla üretilen söylemlerin analizi ve propaganda özelliklerinin tespiti.
- Söylemlerin ideolojik boyutunun tespiti ve analizi.
- Metinlerin anlaşılabilirliğinin ölçümü.
- Haber analizi

⁸¹ Orhan GÖKÇE, a.g.e., s. 48, 49

⁸² Orhan GÖKÇE, a.g.e., s. 27

⁸³ Nuri BİLGİN, a.g.e., s. 7

- Kaynakların yazım ve ifade biçimlerinin yani üslubun tespiti.
- İma yoluyla gerçekleştirilmek istenen amaçların tespiti.
- Siyasi ve askeri haber malzemelerinin oluşturulması ve analizi.
- Enformasyon politikasının analizi⁸⁴

Bu çalışmada gerçekleştirilen içerik analizi, edebiyat sosyolojisinin temel varsayımları üzerinde şekillendirilmiştir. Bu bağlamda bir disiplin olarak edebiyata ve edebiyatın sosyolojiyle ilişkisine ve bu disiplinde yapılmış çalışmalara kısaca değinmekte fayda vardır. Edebiyat kelimesinin etimolojik kökenine değinerek, kavramı toplum ile ilişkilendirmeye çalışan Güzel ve Torun, Arapça kökenli olan Edebiyat kelimesinin, Edep (Edb) kökünden türetildiğini belirtmektedir. Arapçada olduğu gibi Türkçede de birçok anlamı olan edebiyat kelimesinin tanımlarına bakıldığında, kavramın estetik yönünün daha ağırlıklı olarak ele alındığı dikkati çekmektedir. Halbuki, edebiyat kavramının tarih içerisinde sadece estetik yönüyle algılanmaması gerektiğini savunan Güzel ve Torun'a göre, edebiyat, aynı zamanda içerisinden çıktığı toplumun kültürünü, hem aynı dönemdeki diğer toplumlara, hem de ait olduğu milletin doğacak nesillerine aktarmada önemli bir araç olarak görülmelidir.⁸⁵

Edebiyatı, tarihsel bir bakış açısı ile değerlendiren Köprülü, edebiyat tarihinin, genel bir medeniyet tarihi incelemesinde, en önemli kısımlardan birini oluşturacağı görüşündedir. O'na göre edebiyat, toplumun bir kurumu olmak itibarıyla, kendisini meydana getiren toplumun diğer kurumlarıyla bağlı ve uyumludur. Köprülü, bir milletin coğrafi çevresi, dini, iktisadi, hukuki, ahlaki ve siyasi hayatıyla o milletin edebiyatı arasındaki bağlantıların çok belirgin olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda, bir edebiyat eserinin tam anlamıyla anlaşılması da, edebi eserin ortaya çıktığı toplumun yaşam ve düşünüş tarzlarına hâkim olmakla mümkün olacaktır. Bu yüzden, edebiyat ve toplum birbirinden bağımsız olarak değerlendirilmemelidir.⁸⁶

⁸⁴ Orhan GÖKÇE, a.g.e., s. 27

⁸⁵ Abdurrahman GÜZEL ve Ali TORUN, **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, s. 19, 20

⁸⁶ M. Fuad KÖPRÜLÜ, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, s. 27

3.2.2. İçerik Analizi ve Edebiyat Sosyolojisi

Wellek ile Varren'e göre, ifade vasıtası olarak toplumun yarattığı dili kullanan bir sosyal kurum olan edebiyat, hayatı temsil etmektedir. Bu yüzden, edebiyatı doğrudan doğruya ferde dönük gibi ele almak yerine, sosyal bir işlevi veya kullanımını olan bir kavram olarak değerlendirmek, daha yerinde olacaktır.⁸⁷

Edebiyat, dar bir çerçevede tanımlandığında, söz ve yazı ile yapılan, edebi değer kapsayan, bireysel dil ürünleri olarak tanımlanmaktadır. Bu tariften hareket eden Elçin, edebiyatın bu şekilde ele alınması durumunda, toplumsal edebiyat başlığı altındaki eserlerin, edebiyat dışında kalmasının gerektiğini ifade etmektedir. Oysa, O'na göre milletlerin en eski hayatlarında yaratılan eserler, ferden malı olmaktan çok toplumun ürünleridir ve bu ürünler, onların zevk ve düşüncelerini ifade etmektedirler.⁸⁸

3.2.3. Edebiyat Sosyolojisi

Edebiyatın, diğer bilim dalları ile ilişkisini değerlendiren Özkırmılı'ya göre, edebiyat, toplumdan, toplumun yapısından soyutlanamaz. Bu yüzden belirli bir dönemin edebiyatı değerlendirilirken tarihin, felsefenin, psikolojinin, dilbilimin, etnolojinin ve sosyolojinin verilerinden de büyük ölçüde yararlanılmalıdır. Özellikle edebiyat tarihine dair çalışmalarda, sosyolojinin yöntemlerinden faydalanmak gerekmektedir.⁸⁹

Özkırmılı'ya benzer şekilde, Güzel ve Torun da, edebiyat araştırmalarında, özellikle sosyoloji biliminin metotlarından faydalanılmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Güzel ve Torun'a göre edebiyat araştırmacısı, eserin yazıldığı dönemin, sosyal ve siyasi şartlarını, kültürel değişimlerini, toplumun bazı değer yargılarını tarih, dini bilimler ve sosyoloji yardımıyla ortaya çıkarmaktadır. Türk Edebiyatı'nın da kendini besleyebilmesi ve geliştirebilmesi de, diğer bilim dallarının kaynaklarından ve metotlarından faydalanabildiği ölçüde gerçekleşecektir.⁹⁰

⁸⁷ Rene WELLEK ve Austin VARREN, **Edebiyat Teorisi**, çev. Ömer Faruk HUYUGÜZEL, Akademi Kitapevi, İzmir, 1993, s. 74

⁸⁸ Şükrü ELÇİN, **Halk Edebiyatına Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1993, s. 3

⁸⁹ Atilla ÖZKIRIMLI, **Tarih İçinde Türk Edebiyatı**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1995, s. 23, 24

⁹⁰ Abdurrahman GÜZEL ve Ali TORUN, **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, s. 23, 24

Yalçın'a göre, bir disiplin olarak çalışmalara başladığı andan günümüze sosyoloji bilimi, edebiyatla ilgilenmiştir. Sosyolojinin edebiyata olan ilgisinin son yıllarda iyice arttığını belirten Yalçın, sosyolojinin getirdiği yeni bakış açılarının faydalarının yanında, bir edebi eserin sadece sosyolojik bir done gibi değerlendirilmesinin sakıncalarının da göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır.⁹¹

Bir milletin medeniyet tarihini anlamak için, o milletin edebi eserlerinin de dikkatle incelenmesi gerekliliğinin altını çizen Köprülü'ye göre, bir edebiyat araştırması, bireylerin ruh hallerini değil, milletin toplumsal yapısını gösteren bir bilgi şubesidir. Bu yüzden, edebiyat eserleri aynı zamanda sosyolojik değer taşımaktadır. Köprülü'ye göre, sosyoloji alanında her gün elde edilen yeni ilerlemeler, edebiyata dair inceleme yöntemlerinde de yeni değişiklikler meydana getirecektir.⁹²

Her edebi eserin sosyal bir eser olduğunu belirten Meriç, bir edebiyat eserinin ana özelliğinin, kişiyle toplum arasında bir iletişim aracı olması olduğunu belirtmektedir. Bu yüzden edebiyat tam anlamıyla toplumsaldır ve edebiyat tarihinde ele alınan en mühim meselelerin aynı zamanda sosyolojik meseleler de olduğu göze çarpmaktadır. Ancak, Meriç'e göre edebiyat tarihi ve sosyoloji ayrı ve bağımsız iki çalışma alanı olmasına rağmen, sosyoloji, edebiyat tarihi ile ilgilenmek zorundadır. Sosyoloji, edebi eserleri bir hammadde gibi değerlendirmelidir.⁹³

Edebiyatla ilgili eserlerin, belirli bir sosyal grup veya sosyal yapı içinde meydana geldiğinden, sosyoloji ile arasında yakın bir ilişki olması gerekmektedir. Konuyu bu bağlamda değerlendiren Aksoy'a göre, edebi olaylar ve eserler, sosyal bir yapı ve sosyo-kültürel ortamda meydana geldiği için, edebiyatçı sosyolojinin, sosyolog da edebiyatın verilerinden faydalanmak zorundadır.⁹⁴

Sosyoloji ve edebiyatın en temel noktada, yani muhtevada, benzer bir taslağı paylaştığının altını çizen Swingewood, sosyolojinin aslında, toplum içindeki insanın sosyal kurum ve süreçlerin bilimsel ve nesnel bir incelemesi olduğunu

⁹¹ Alemdar YALÇIN, **Çağdaş Türk Romanı**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, s. 26, 27

⁹² M. Fuad KÖPRÜLÜ, **Edebiyat Araştırmaları**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004, s. 218

⁹³ Cemil MERİÇ, **Kırk Ambar**, Cilt 1, Rümuz-ül Edeb, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 448, 450

⁹⁴ Mustafa AKSOY, **Sosyal Bilimler ve Sosyoloji**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s. 33

belirtmektedir. Benzer şekilde, edebiyatın da öncelikle insanın toplumsal dünyasıyla, ona uyumuyla ve onu değiştirme arzusuyla ilgilendiğini belirten Swingewood'a göre, edebiyat ve sosyoloji birbirinden farklı disiplinler olmayıp, toplumu kavramamızda birbirini tamamlıyormuş gibi algılanmalıdır.⁹⁵

Edebiyat, bir sanat dalı olarak, belirli bir iletişim sistemi içinde vücut bulurken, bu sistemin, verici, mesaj ve alıcı gibi temel unsurları bulunmaktadır. Vericinin karşılığının yazar, mesajın karşılığının edebiyat eseri, alıcının karşılığının ise okuyucu olduğunu belirten Sağlık'a göre, bu üç unsura bir dördüncü unsur da eklenmelidir. Her üç unsurun da arka planında bulunan ve adeta dekor işlevi gören bu unsuru toplum olarak niteleyen Sağlık, her üç iletişim unsurunun toplum zemininde şekillenmesinin, edebiyat ve sosyoloji arasındaki ilişkiyi ortaya çıkardığını belirtmektedir. Bu bağlamda Edebiyat Sosyolojisini tanımlayan Sağlık'a göre, ilk olarak 19. yüzyılda Mme de Stael, Hippolyte Taine, Ramond Williams gibi yazarların çalışmalarıyla başlayan edebiyat sosyolojisi, sosyal şartlar/çevre ile edebi çalışmalar arasındaki ilişkileri inceleyen bir edebi çalışma alanıdır. Okuyucu gruplarının, yazar tiplerinin, farklı insan topluluklarının dramatik bir kurgu içinde sunulmasını içeren edebiyat sosyolojisi, yazar ve okuyucuların sosyal sınıfları içindeki konumlarını da ele almaktadır.⁹⁶

Edebiyatın bir sosyal etkileşim sayılması gerektiğini belirten Merrill'e göre, edebiyat sosyolojisi de bu bağlamda ele alınmalıdır. Sosyolojiyi grup halindeki insanların etkileşimlerinin incelenmesi olarak tanımlayan Merrill, edebiyatın ise, bu etkileşimin hayali bir betimlemesinden başka bir şey olmadığını belirtmektedir. Bu yüzden, her edebi eser, sosyal etkileşim hakkında bilgi madenidir ve edebiyat sosyolojisinin kapsamı, söz konusu sosyal etkileşimlerin edebi formlarının analizinden oluşmaktadır.⁹⁷

Robert Escarpit, Edebiyat Sosyolojisi adlı kitabında, konuyu tarihsel ve felsefi bir boyutta ele almaktadır. Günümüzde algılanan edebiyatın 18. yüzyılın son

⁹⁵ Alan SWINGEWOOD, "Edebiyat Sosyolojisine Yaklaşımlar", içinde, Köksal ALVER, Edebiyat Sosyolojisi, Hece Yayınları, Ankara, 2004, s. 77-79

⁹⁶ Şaban SAĞLIK, "Popüler Romanlar ve Edebiyat Sosyolojisi", içinde, Köksal ALVER, Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri, Hece Yayınları, Ankara, 2004, s. 186, 190

⁹⁷ Francis E. MERRILL, "Sosyolog Olarak Balzac", içinde, Köksal ALVER, Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri, Hece Yayınları, Ankara, 2004, s. 43-45

yıllarının tarihinin izlerini taşıdığını belirten Escarpit'e göre, bu tarihten önce edebiyat toplumun tümüne ait olmaktan çok, bir okumuşlar kategorisine ait gibi görünmektedir. Gerçek anlamda edebiyatın toplumla buluşmasının, matbaanın bulunuşu, kitap endüstrisinin gelişmesi ve okuma-yazma bilenlerin çoğalması gibi nedenler sonucunda gerçekleştiğini belirten Escarpit, edebiyat üzerine sosyolojik eğilimlerin de aynı dönemlerde başladığını, ancak, bir yöntem birliği altında dile gelmesinin uzun bir süreyi kapsadığının altını çizmektedir.⁹⁸

Son olarak, edebiyat sosyolojisinin, salt edebi metinlerin yorumu ile açıklanamayacağını belirten Alver'e göre, edebiyat sosyolojisi, edebi metinlerin merkezi önemini teslim etmekle birlikte, kendi varlık alanını ve işlemlerini, söz konusu metinlerin uzandığı temel noktalar da aramaya çalışmaktadır. Edebiyat sosyolojisi incelemelerinin bir nedenler, bir arka plan araştırması olduğunu belirten Alver, bir toplumun sosyo-politik durumunun, tarihsel dönem ve konumu ile edebiyat arasındaki bağın, edebiyatın kimlik oluşumuna etkilerinin, toplumun edebiyata ilişkin algısının, toplumda rağbet gören edebi türlerin veya ilgi duyulmayan türlerin, edebiyatın popülerleşmesinin, edebi akımların hangi dönemde, hangi sebeplerle ortaya çıktığının, piyasa ve edebiyat ilişkilerinin, edebiyat ile siyasal-sosyal-ekonomik dönüşümler arasındaki bağın, edebi kamuoyunun oluşumunun, edebi metinlerin bir milletin hayatındaki yerinin ve vb. birçok konunun, edebiyat sosyolojisinin inceleme alanına girdiğini belirtmektedir. Dolayısıyla, edebiyat sosyolojisi incelemesi, toplum-edebiyat bağlantısını sunan tüm alan ve problemlere duyarlı bir konumda kendini var kılmaktadır.⁹⁹

Edebiyat sosyolojisine dair yapılmış çalışmalara bakıldığında, araştırmacıların bir yöntem birliğine varamadıkları göze çarpmaktadır. Bu farklı bakış açılarını yansıtmak amacıyla, bu bölümde, dünyada ve Türkiye'de, edebiyat sosyolojisi kapsamında yapılmış olan uygulamalardan örnekler sunulacaktır.

3.2.4. Edebiyat Sosyolojisinde İçerik Analizi İncelemeleri

007 James Bond Romanlarının İçerik Analizi

⁹⁸ Robert ESCARPİT, **Edebiyat Sosyolojisi**, çev. Hüseyin PORTAKAL, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s. 9-13

⁹⁹ Köksal ALVER, **Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri**, Hece Yayınları, Ankara, 2004, s. 7, 8

Ian Fleming'in 1950'li yıllarda adından söz ettirmeye başlayan ve James Bond romanları olarak nitelendirilebilecek romanlarına dair Umberto Eco'nun gerçekleştirdiği bir içerik analizi uygulamasını aktaran Bilgin, Eco'nun bu romanlardan on tanesini incelediğini belirtmektedir. Eco'nun, bu romanlarda bir takım ilişki çiftleri belirlediğini ve analizini de bu ilişkiler çerçevesinde gerçekleştirdiğini belirten Bilgin, Eco'nun belirlediği ilişki çiftlerinden yola çıkarak elde ettiği bulguları aktarmaktadır.¹⁰⁰

Eco'nun belirlediği ilişki çiftlerinin yalın ve evrensel öğeleri temsil ettiğini belirten Bilgin, Bond ile M (Büyük Patron) arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. Bond'u yönlendiren, otoritesi tartışılmayan ve Anglosaksonların temel erdemi olan ölçülülüğün sembolü olan bir kişiyi temsil eden M iken, Bond ise, üstün fiziksel güç ve yeteneklere sahip, görevine bağlı ve her zaman hazır bir ajanı temsil etmektedir.

Bond romanlarında dikkati çeken ve belki de romanların ideolojik alt yapısını yansıtan bir diğer özelliğin, kötü karakterin nitelikleri ve temsil ettiği değerler olduğunu aktaran Bilgin, bu kötü karakterlerin özelliklerini şu şekilde belirtmektedir. Genel olarak korkunç görünüşlü, şeytani zekaya sahip, Anglosakson olmayan (komünist, Yahudi, uygarlık düşmanı), kötü niyetli, batının ve batı kültürü değerlerinin düşmanı, paranoyak, bir makine gibi programlanmış, güçlü ve muhteşem bir kişi.¹⁰¹

Bilgin, Eco'nun analizindeki, James Bond romanlarının değişmez bir şemasını ortaya koyduğunu belirtmektedir. Bilgin'e göre bu şema, 9 hamleli bir satranç oyununu andırmaktadır:

1. Büyük patron, Bond'a görev verir.
2. Bond ve Kötü karşılaşır.
3. Bond oynar ve Kötü'ye ilk darbeyi vurur (veya tersi).
4. Bond ve kadın karşılaşır. (Kadın, genç ve güzeldir. Başından geçen bir olay nedeniyle mutsuz, frijit, kötünün tuzağına düşmüş, saf fakat bozulmuş, günahının bedelini ödeyecek biridir.)

¹⁰⁰ Nuri BİLGİN, a.g.e., 106

¹⁰¹ Nuri BİLGİN, a.g.e., s. 106

5. Bond ile kadın arasında erotik ilişki ve yakınlık kurulur.
6. Kötü, Bond'u yakalar.(kadınla birlikte veya yalnız)
7. Kötü, Bond'a işkence eder.(kadınla birlikte veya yalnız)
8. Bond, Kötü'ye nihai darbeyi vurur.
9. Bond iyileşir, kadınla görüşür ama kadını kaybeder.

Bu şemanın, bir romandan diğerine küçük değişiklikler göstermekle birlikte, değişmez özellikte olduğunu aktaran Bilgin, Eco'nun analiz sonucunda romanların manikeist bir ideolojiyi yansıttığını tespit ettiğini aktarmaktadır. Romanlardaki bu manikeist ideoloji, özellikle, Özgür Dünya - SSCB, İngiltere - Anglosakson olmayan ülkeler, üstün ırk – aşağı ırk, siyah – beyaz, gibi klişe zıtlıklar çerçevesinde aktarılmaktadır.¹⁰²

Sosyolog Olarak Balzac: Bir Edebiyat Sosyolojisi İncelemesi

Francis E. Merrill, bu makalesinin bir edebiyat sosyolojisi incelemesi olduğunun altını çizmekte ve Balzac'ın İnsanlık Komedyası adlı eseri çerçevesinde şekillendiğini belirtmektedir. İncelemesinde sosyal etkileşim kavramı üzerinde duran Merrill, bu etkileşimi sistematik bir şekilde ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Merrill'e göre, İnsanlık Komedyası, Shakspeare'in çalışmaları dışta tutulursa, grup etkileşimini anlatan en geniş edebi yapıttır.¹⁰³

Grubu, belli bir zaman diliminde etkileşime giren ve bu etkileşim esnasında ortak bir amacı paylaşan iki veya daha fazla kişinin oluşturduğu bir birlik şeklinde tanımlayan Merrill, grup içinde bir araya gelme ve grubun bir mensubu olarak hareket etme eğiliminin, insanoğlunun belki de yegane en önemli özelliği olduğunu belirtmektedir. Bu noktada, Balzac'ın da sürekli bir biçimde insanı sosyal bir varlık olarak resmettiğinin altını çizen Merrill, İnsanlık Komedyası'nın bu açıdan birleşik bir sosyolojik bütün olduğunu belirtmektedir.¹⁰⁴

¹⁰² Nuri BİLGİN, a.g.e., s. 107

¹⁰³ Francis E. MERRİLL, “**Sosyolog Olarak Balzac**”, içinde, Köksal ALVER, Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri, Hece Yayınları, Ankara, 2004, s.

¹⁰⁴ Francis E. MERRİLL, a.g.e., s. 46

İnsanlık Komedyası'ndaki karakterlerin, asla izole olmuş bireyler olarak tasvir edilmediğine dikkat çeken Merrill, aksine aileler, arkadaş grupları, yer altı gruplar, suç grupları, meslek grupları ve diğer insani birlik biçimlerinin üyeleri olarak resmedildiğini belirtmektedir. Merrill'e göre, bu karakterlerin ilerlemeleri, başarılı grup bağlantılarının bir fonksiyonu olarak gösterilirken, kaybedişleri ise, yararlı bir grup bağlantısının yoksunluğunun bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu aşamada, grup oluşturmaya yol açan motivasyonları tespit ettiğini belirten Merrill, bu motivasyonları, aşağıdaki gibi sıralamaktadır;

- Kişisel Cazibe: İnsanlar, gruplara katılmaktadır, çünkü, onlar diğerlerini sevmekte ve onlarla birlikte olmayı arzulamaktadır.
- Grup Prestiji: İnsanlar, gruplara katılmaktadır, çünkü, bir topluluğun üyesi olmak, bir onurdur ve böylece kendi imajları artmıştır.
- İş yaptırma: İnsanlar, gruplara katılmaktadır, çünkü, ulaşmak istedikleri belirli amaçları vardır ve başka bir yolları yoktur. Onlar, bir iş yaptırmak için başkalarına katılır.¹⁰⁵

Bu bilinçli ve bilinçsiz motivasyonlarda genellikle birden fazla faktör bulunduğunu belirten Merrill, faydacı faktörün (iş yaptırma), Balzac'ın evreninde merkezi bir yer işgal ettiğini belirtmektedir.¹⁰⁶

Çalışmasının bundan sonraki bölümünde, grup etkileşimindeki ihtimallerin Balzac tarafından ustaca işlendiğini belirten Merrill, Balzac'ın etkileşimlerini resmettiği bazı grup tiplerini şu şekilde belirtmektedir;

- Evli olmayan çiftler: En küçük grubun, bu çift olduğunu belirten Merrill, Balzac'ta evli olmayan çiftlerin önemli bir sosyal birlik olduğunu belirtmektedir. Erkek ve kadınlar cazibe, çıkar veya her ikisinden ötürü birleşmişlerdir. Merrill'e göre burada asıl önemli düşünce, bu çiftlerin hem kendi gözlerinde hem de yakın arkadaşlarının gözlerinde ayrı bir birim olarak görülmeleridir.

¹⁰⁵ Francis E. MERRİLL, a.g.e., s. 48, 49

¹⁰⁶ Francis E. MERRİLL, a.g.e., s. 49

- Evli çiftler: Karı-koca arasındaki ilişkilerin mutlu, mutsuz veya orta halli olabildiğini belirten Merrill, Balzac'ın resmettiği evli çiftlerin dengeli bir ilişkiyi yansıtmadıklarını aktarmaktadır. Birçok olayda, eşlerin motivasyonlarının karışık olduğunu belirten Merrill, Balzac'ın romanlarında zenginleşen esnaf, tüccar, aristokrat ve memurlar için hırsın, çoğu zaman aşktan daha önemli olduğunu aktarmakla beraber, yine de bunun, bu evliliklerde aşkın tümüyle olmadığı veya tüm birlikteliklerin çıkara dayandığı anlamına gelmediğinin altını çizmektedir.
- Aile: İkisi arasında açık bir ilişki olmasına rağmen, aile kavramının evli çift kavramına karşılık gelmediğini vurgulayan Merrill, Balzac'ın dünyasında resmedilen ailenin, günümüzdeki çekirdek aileden daha geniş bir şekilde tasvir edildiğini belirtmektedir. İçine aldığı çok sayıda kişiye ek olarak Balzacyen aile, aynı zamanda gayrimenkulü, yatırımı ve her grubun uzun tarihi boyunca oluşan özel normlar, değerler gelenekleri de içermektedir. Balzac'ın cümleleriyle ailenin, bir sosyal hücre ve toplumun temeli olduğunu aktaran Merrill, bu ailenin, temelde ihtiyaçlarını karşılamak ve amaçlarına ulaştırmak hususunda üyelerine yardım etmeye hazır bir iş yaptırma grubu olarak resmedildiğini belirtmektedir.
- Arkadaşlık Grupları: İnsanlık Komedyası'nda önemli bir yer işgal eden dördüncü bir grubun ise, arkadaşlık grupları olduğunu belirten Merrill, sosyolojik literatürde bu grup tipinin genellikle, içinde iki veya daha fazla kişinin yer aldığı ve ortak sevginin oluşturduğu birim olarak görüldüğünü ve bu anlamda, bazı uzak amaçlar için bir araçtan daha çok kendi içinde bir amaca dönüştüğünü ifade etmektedir. Bu etkileşim biçiminin Balzac'ta da var olduğunu aktaran Merrill, fakat bu sevginin yerini çoğu kez iş yaptırma amacının aldığını belirtmektedir.
- Komplocu/Gizli Gruplar: Bu grup tipinin, kimi toplum karşıtı komplolara yardımcı olmak maksadıyla ortaya çıktığını belirten

Merrill'e göre, komplocu grubun amacı, bazen dikkatle hazırlanmış ve alışılmışın dışında bir oyun, bazen de daha çok açıkça anti-sosyal aktivitelerdir.

- Sapkın Gruplar: Bu Balzacyen grubun, suç grupları olarak da adlandırılabilceğini belirten Merrill, bunların amacının da anti-sosyal eylemler olduğunu ve amaçlarına ulaşmada suç işlemekten çekinmediklerini vurgulamaktadır. Bu grupların, genellikle güçlü ve üstün özelliklere sahip bir lider karakterin etrafında toplandığını belirten Merrill, Balzac'ın romanlarında hem zihinsel hem de fiziksel yönden en güçlü adamlardan biri olarak resmedilen bu korkutucu karakterlerin, yine de tek başlarına güçsüz olduklarını ve güçlerini kullanmak için bir gruba ihtiyaç duyduklarının altını çizmektedir.
- Referans Grupları: Yukarıdaki Balzacyen grupların, tümüyle üyelik grupları olduğunu belirten Merrill'e göre, insanlar fiziki açıdan bu gruplara aittirler ve yüz yüze iletişim ortamındadırlar. Ancak, Balzac'ın referans grup olarak adlandırılan diğer bir grubun da önemini saptadığını tespit eden Merrill, bu grubun, bireyin gerçekte ona ait olmasa bile, bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde, davranışlarında referans aldığı bir yapı olduğunu belirtmektedir. Referans grupları, belirli tipte bir gruba işaret etmemekte, bunun yerine birey ve grup arasında belirli bir ilişkiye işaret etmektedir. Referans gruplarını, görünüşleri aktör tarafından kendi algısal alanını oluşturmada referans aldığı yapı olarak tanımlayan Merrill'e göre, referans grup davranışı özellikle sınıf sınırları hızla değişen ve hırslı bireylerin sosyal statü bakımından yükselebildiği dinamik bir toplumun özelliği olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁰⁷

Sonuç olarak, Merrill, bu makalesinde bir edebiyat sosyolojisi yaklaşımı olarak, imgelemde sosyal etkileşim kavramının taslağını oluşturmayı denediğinin altını çizmektedir. Bu denemenin detaylı bir örneği olarak, Balzac'ın İnsanlık Komedyası'ndaki grup yapısını ele alan Merrill, imgelemde sosyal etkileşimin, nitel

¹⁰⁷ Francis E. MERRİLL, a.g.e., s. 49-55

analiz olarak adlandırılan kategoriye uygun düştüğünü ve bu kavramsal çatıda ele alınan edebi malzemenin, sosyal etkileşimin daha iyi anlaşılmasına yol gösterdiğini belirtmektedir.¹⁰⁸

Saatleri Ayarlama Enstitüsü'ne Edebiyat Sosyolojisi Açısından Bir Yaklaşım Denemesi

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın sosyal durum ve olgular üzerine temellenmiş olan Saatleri Ayarlama Enstitüsü romanının, edebiyat sosyolojisi incelemesine en uygun romanlardan olduğunu belirten Çetin, Tanpınar'ın bu eseri ekseninde bir edebiyat sosyolojisi incelemesi gerçekleştirmeyi denemektedir. Çetin'e göre, roman, Türk toplumunun Tanzimat öncesinden başlayarak aşağı yukarı 1960'lara kadarki sürecini, sosyal, siyasal, kültürel açıdan geçirdiği değişim ve dönüşüm aşamalarını sosyal kurumlar, yapılar, anlayışlar ve tiplere bağlı olarak irdelemektedir. Romanda ele alınan konuların, gerçek hayatla örtüştüğü kanısında olan Çetin, incelemesine öncelikle romanın içerdiği temel tipleri, Hayri İrdal'ı ve Halit Ayarcı'yı ele alarak başlamaktadır.¹⁰⁹

Romanda, özne anlatıcının hâkim olduğunu belirten Çetin'e göre, merkezi kişi konumundaki Hayri İrdal, kendi hikâyesini anlatırken aynı zamanda Türkiye'nin eskiden yeniye, doğudan batıya, gelenekselden moderne geçiş sürecini de sergilemektedir. Hayri İrdal karakterinin, çok kimlikli, çok kişilikli bir tip olduğunu belirten Çetin, Tanpınar'ın, ona bilerek değişik kimlik ve kişilikler yüklediği kanısındadır. İncelemesinde, İrdal'ın başlıca iki kimliği ya da iki ayrı insan tipini temsil ettiğini saptayan Çetin'e göre bu tipler, biri sıradan Türk insanı konumundayken, diğeri ise, pasif Türk aydını görünümündedir.¹¹⁰

Çetin, sıradan Türk insanı tipinin temsilcisi olarak Hayri İrdal'ın başlıca özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır; Yüzeysel bir eğitim sahibidir, okumak ve yazmaktan hoşlanmayan, dindar ve uysal bir Müslüman olup sadece geçim derdi ile meşguldür. Bir orta sınıf tipi olarak Hayri İrdal'ın kendinden yüksek konumdakilere hayranlık duyan ve onlar gibi olma hayali içinde yaşadığını belirten Çetin, İrdal'ın sosyo-ekonomik açıdan, kendisinden çok yüksek konumda bulunan Selma Hanım'a

¹⁰⁸ Francis E. MERRİLL, a.g.e., s. 55, 56

¹⁰⁹ Nurullah ÇETİN, "Saatleri Ayarlama Enstitüsüne Edebiyat Sosyolojisi Açısından Bir Yaklaşım Denemesi", içinde, Köksal ALVER, Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri, Hece Yayınları, Ankara, 2004, s. 219, 220

¹¹⁰ Nurullah ÇETİN, a.g.e., s. 221

âşık olmasını ve kimi zaman kendisini Hayri Beyefendi olarak hayal etmesini, fakir insanların modernleşmeyle birlikte gelen zengin ve burjuva olma özlem ve hayallerine kapılmaları üzerine vurguladığını belirtmektedir.¹¹¹

Çetin, Türk aydınının temsilcisi olarak Hayri İrdal'ın ise, Tanpınar'ın da temsilcisi olduğu gibi, Doğu-Batı sentezi taraftarı olduğunu belirtmektedir. Tanpınar'ın romanda, farklı özellikteki kimi saatlere Doğu ve Batı kültür ve medeniyetlerini temsil etme işlevi yüklediği kanısında olan Çetin, İrdal'ın her gördüğü saati çözmek hevesinin de, aslında Doğu-Batı tüm kültürlerle duyduğu ilgiyi ortaya koyduğunu düşünmektedir.¹¹²

Romandaki bir diğer tip olan Halit Ayarcı'nın bir bakıma Atatürk'ü çağrıştırdığını savunan Çetin, bunun nedenini şu şekilde açıklamaktadır. Halit kelime anlamı olarak, ebedi, sonsuz, daimi demektir. Bu durumda, Halit Ayarcı'nın, daimi ayar yapan, ebedi şef, büyük şef, büyük lider anlamına geldiğini belirten Çetin, bu karakterin, bütünüyle olmasa da bir yönüyle Atatürk'ü temsil ettiğini belirtmesine rağmen, Tanpınar'ın bu tiple sadece Atatürk kişiliğini değil, onu da içine alan Cumhuriyetçi yönetici kesimi de ele aldığı görüşündedir. Ayarcı, bu açıdan genel anlamda idealist Cumhuriyet yöneticilerini temsil ederken, roman içinde etrafını saran ve onu hayal kırıklığına uğratanlar da menfaatçilerdir.¹¹³

Tanpınar'ın, romanındaki kişilere tek bir boyut katmadan, onların bünyesinde pek çok farklı kişiliği temsil ettirebilme başarısını gösterdiğini belirten Çetin'e göre, Ayarcı tipinde, aynı zamanda Yahya Kemal kişiliği de görülmektedir. Bu noktada Çetin, Hayri İrdal'ın, Halit Ayarcı'yı sürekli olarak velinimetini olarak görüp, ona minnet duymasından yola çıkmaktadır. İrdal'ın, kişiliğini ve kimliğini bulmada Ayarcı'ya büyük önem atfettiğini belirten Çetin'e göre, gerçekte de Tanpınar'a kimliğini kazandıran hocası Yahya Kemal'dir.¹¹⁴

İncelemesinin sonucunda Çetin, Tanpınar'ın bu eserinde Türk milletinin geçirdiği medeniyet ve anlayış değişimi sürecini, genellikle ve ağırlıklı olarak, sosyal kurumların ve sosyal tiplerin karşılığı bağlamında sergilediğini belirtmektedir.

¹¹¹ Nurullah ÇETİN, a.g.e., s. 222

¹¹² Nurullah ÇETİN, a.g.e., s. 222, 223

¹¹³ Nurullah ÇETİN, a.g.e., s. 226

¹¹⁴ Nurullah ÇETİN, a.g.e., s. 227, 228

Çetin'e göre, bu karşıtlıkları, eskinin medrese ve kahvehane kurumlarıyla, yeniyi temsil eden Saatleri Ayarlama Enstitüsü ekseninde sık sık yansıtan Tanpınar, öte yandan, din adamı-bilim adamı, evliya tipi-politikacı tipi gibi karşıtlıklara da vurgu yaparak, söz konusu değişim sürecini sergileyen bir eser meydana getirmiştir.¹¹⁵

Oğuz Atay ve Alev Alathı'nın Romanlarında Aydın ve Yabancılaşma Sorunu

Mehmet Sevgili, yüksek lisans tezi olarak gerçekleştirdiği bu edebiyat sosyolojisi çalışmasında iki farklı yazarı ve romanlarını ele alarak, karşılaştırmalı bir yöntem izlemektedir. Çalışmasında, aydın ve yabancılaşma kavramından hareketle, toplumsal bağlamı içerisinde aydınların yabancılaşma olgusunu inceleyen Sevgili, araştırmasında temel olarak, geleneksel toplumdan modern topluma geçiş sürecini yaşayan toplumlarda görülen hızlı toplumsal değişimin, aydınların yabancılaşmasına etkilerini ele almaktadır.

Sevgili, araştırmasına öncelikle aydın kavramını tanımlayarak başlamaktadır. O'na göre, her toplumda zihinsel faaliyetleri ile diğer insanlardan farklılaşan, okumuş, bilgili, düşünen, eleştiren insanlar olmuştur. Ancak, 19. yüzyıl başlarından itibaren sanayileşme, kentleşme, sosyal ve siyasal değişimler, bilim, felsefe, sanat alanındaki yenilikler entelektüel birikimi farklılaştırmıştır. Bu süreçlerin sonunda, modern toplumlarda aydın kavramı çerçevesinde ifade edilen bir sosyal kategori olarak değerlendirilebilecek toplumsal aktörlerin daha yoğun bir şekilde ortaya çıktığını ifade eden Sevgili, bu durumun aydınları konu edinen sanat eserlerinin özellikle de romanların çoğalmasına yol açtığını belirtmektedir.¹¹⁶

Aydınlarla ilgili bir diğer konu olan yabancılaşma sorununu ele alan Sevgili'ye göre, bu olgu en genel anlamda, bireyin kendisi, sosyal çevresi, içinde yaşadığı toplum ve kültür ile bağlarının zayıflaması ve giderek kopması süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu olgunun birçok şekilde aydınlarla ilişkilendirildiğini belirten Sevgili, aydınlardan beklenti düzeyinin oldukça yüksek olduğu toplumlarda bu ilişkilendirmenin daha belirgin olduğunu altını çizmektedir.¹¹⁷

¹¹⁵ Nurullah ÇETİN, a.g.e., s. 228-240

¹¹⁶ Mehmet SEVGİLİ, **Oğuz Atay ve Alev Alathı'nın Romanlarında Aydın ve Yabancılaşma Sorunu: Karşılaştırmalı Bir Edebiyat Sosyolojisi Çalışması**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, 2005, s. 5

¹¹⁷ Mehmet SEVGİLİ, a.g.e., s. 6

Dünya edebiyatında aydın ve yabancılaşma sorunun oldukça kapsamlı bir şekilde romanlara konu olduğunu belirten Sevgili'ye göre, bu konunun Türk Edebiyatında da işlenmiş olması, zengin örneklerin ve doyurucu eserlerin yaratılmasına sebep olmuştur. Çalışmasında ele aldığı Oğuz Atay ve Alev Alatlının da, romanlarında aydın ve yabancılaşma sorununu başarıyla işlediklerini belirtmektedir.¹¹⁸

Araştırmasında belgesel gözlem yöntemini kullanan Sevgili, bu yöntemin doğrudan gözlem ve görüşmenin olanaklı olmadığı durumlarda veya araştırmanın geçerliliğini arttırmak amacıyla, diğer yöntemlerin yanı sıra izlenen bir yol olduğunu belirtmektedir. Sevgili, araştırmasında bu yöntemi kullanmasının temel gerekçelerini, şu şekilde sıralamaktadır;

- Araştırmanın güçlü bir şekilde özneye ilişkinlik ilkesine oturtulması.
- Araştırma öznesinin betimlenmesine ve yorumlanmasına verilen önem.
- Öznenin kendi doğal günlük ortamında araştırılması.
- Sonuç çıkarılmasından bir genelleştirme sürecinin anlaşılmasına imkan vermesi.¹¹⁹

Araştırma yöntemini bu şekilde belirleyen Sevgili, Alatlın ve Atay'ın romanlarını, aşağıdaki kategoriler ışığında okuyarak yorumlamaktadır;

- Sosyal problemler: işsizlik, boşanma, aile içi iletişimsizlik, sosyal çevreyle bütünleşememe, eğitim, kentleşme
- Edebiyat sosyolojisi
- Aydın
- Aydın kategorileri
- Aydın-Toplum etkileşimi
- Yabancılaşma

¹¹⁸ Mehmet SEVGİLİ, a.g.e., s. 6, 7

¹¹⁹ Mehmet SEVGİLİ, a.g.e., s. 83, 84

- Yabancılaşma sebepleri
- Yabancılaşma göstergeleri: tecrit edilme, kendine yabancılaşma, güçsüzlük, normsuzluk, anlamsızlık
- Aydın-Toplum ilişkisi¹²⁰

3.3. Araştırma Evreni ve Örneklemi

Araştırma evreni Fakir Baykurt'un on hikâye kitabından oluşmaktadır. Bu kitaplar; Efendilik Savaşı (1959), Anadolu Garajı (1970), On Binlerce Kağnı (1971), Can Parası (1973), İçerdeki Oğul (1974), Sınırdaki Ölü (1975), Kalekale (1978), Barış Çöreği (1982), Duisburg Treni (1993) ve Telli Yol (1998) eserleridir. Araştırma örnekleme ise, bu kitapların içerdiği 29 hikâyedir.

3.4. Araştırma Verilerinin Toplanması ve Değerlendirilmesi

Bu çalışmada araştırmaya konu olan veriler, Fakir Baykurt'un hikâyelerinin çalışmanın kavramsal çerçevesine göre belirlenen kategoriler ekseninde değerlendirilmesiyle elde edilmiştir. Modernleşme, siyaset, ekonomi, eğitim vb. başlıklar altında belirlenen kategoriler ve bu kategorilerin alt başlıklarına ilişkin değerlendirmeler, Baykurt'un hikâyeleri ile yapılmıştır. Hikâye karakterlerinin temsil ettikleri tipolojilerin zıtlıkları, anlatılan durum veya mekanların karşıtlığı ekseninde gerçekleştirilen araştırma, salt bir metin analizi ya da temsili bir içerik analizi modelinden¹²¹ daha çok araçsal model doğrultusunda değerlendirmelerden oluşmaktadır.

¹²⁰ Mehmet SEVGİLİ, a.g.e., s. 84, 85

¹²¹ Orhan GÖKÇE, a.g.e., s. 25

ANA KATEGORİ		
Alt Kategori		
Göstergeler	Karşıt Tip	Karşıt Tip
	Karşıt Mekan	Karşıt Mekan
Metin		
Değerlendirme		

4. ARAŞTIRMAYA KONU OLAN YAZARIN ÖZELLİKLERİ

4.1. Fakir Baykurt'un Hayatı

“Doğmak iş değil, yaşamaktır gerçek iş!”¹²², diyen Fakir Baykurt 1929 yılında Burdur'un Yeşilova ilçesinin Akçaköy topraklarında altı çocuklu bir ailenin ikinci çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Özyaşam'ında doğumuyla ilgili şu bilgiyi aktarmaktadır:

“1929 yılının Haziran sıcaklarında, arpalar yolunurken, Akçaköy'ün yüksek gökleri altında açtım gözlerimi dünyaya. Doğuran yalan mı söyleyecek? Anam söyledi: Haziran ortası...”¹²³

Asıl adı Tahir olan Fakir Baykurt, aslında Tahir isminden pek memnun değildir. Baykurt'un babası, O'na savaşta ölen kardeşinin adını vermiştir. Ancak, sonraki yıllarda bu ismi çok resmi bulmaya başladığını anlatan Baykurt, adıyla ilgili olarak öğretmenlerinin takılmalarından da rahatsız olmaktadır.

“Tahir Arapça temizlik'ten gelir...’ Biraz ara verdi. Sevindim önce. Sonra sürdürdü: ‘Mastarı taharet'tir.’ Alaylı alaylı baktı yüzüme. ‘Peki senin neren temiz; söyle bakayım! İyi taharetleniyor musun?’ Bu yakışıksız takılmasına da, adıma kızdım.”¹²⁴

Adından memnun olmayan Baykurt, bir takma isim bulmayı kafasına koymuştur. Zaten romantik eğilimlerinin ve şiire merakının arttığı yıllarda okuduğu çoğu şair de takma isim kullanmaktadır. Ancak, Fakir ismini bulması bir arayıştan ziyade bir tesadüfün eseridir. Postada yapılan bir karışıklık sonucu, Tahir Baykurt adına gelmesi gereken posta, Fakir Baykurt adına gelir. Yaşamının İrazca'nın Dirliği'ni kaleme aldığı döneminde Tahir Baykurt ismini mahkeme kararıyla değiştirerek Fakir Baykurt adını alır. Aslında Fakir dışında beş-altı tane daha takma adı bulunduğunu söyleyen Baykurt, Özyaşam'ında bu isimlerden sadece biri hakkında bilgi vermektedir;

“O adların biri Tarık Kırat'tı; sağdan oku Tarık Kırat, soldan oku Tarık Kırat. Tam Akçaköy numarası. İyi değil mi?”¹²⁵

¹²² Fakir BAYKURT, **Özyaşam 1**, Papirüs Yayınları, İstanbul, 1998, s. 18

¹²³ A.g.e., s.19

¹²⁴ Fakir BAYKURT, **Özyaşam 2**, Papirüs Yayınları, İstanbul, 1999, s. 156

¹²⁵ Fakir BAYKURT, **Özyaşam 4**, Papirüs Yayınları, İstanbul, 2000, s. 22

Baykurt, ilkokula 1936 yılında iki derslikli ve tek öğretmenli okulda başlamıştır. Eğitim hayatı boyunca, belki de yaşamının temel ilkesi olacak şu ağabeyinin şu cümlelerini hiç aklından çıkarmamıştır;

“Beylerin çocuklarını görüyorsun değil mi? Öyle oku, geç hepsini! Önünde dünya gepgeniş açılıyor bak. Köyü möyü çıkar kafandan. Bizi mizi düşünme. Bir de ne diyeceğim? Sakın enstitüyü bitirip pes etme. Yolunu bul, yükseğine git. Ama her zaman köyünü, kökenini düşün!..”¹²⁶

Burada sadece iki sene okuyabilen Baykurt, babasını kaybetmiştir. Bu gelişme sonrasında, Baykurt’un dayısı Osman Erdoğmuş, yeğenini Burhaniye’ye götürmek ister. Bunda köyündeki okulun üç yıllık olması ve üçüncü sınıftan sonra okuyamama durumu da etkili olmuştur. Köydeki okul üç sınıflıdır ve ikinci sınıftan üçe geçen Baykurt’un üçüncü sınıftan sonra ilçe ya da il merkezinde okula devam etme şansı yoktur. Öte yandan, dayısı Burhaniye’de O’nu beş sınıflı okula yazdıracak ve orayı bitirdikten sonra Nazilli’de ortaokul, İzmir’de de lise okuyacaktır. Fakir Baykurt’un babası da, oğlunun okumasını çok istemiştir. Dayısı da amacının O’nu okutmak olduğunu söylemesine rağmen Burhaniye’de hiçbir şey umduğu gibi olmaz. Dokumacılık yapan dayısının çırağı yapmaya başlayan Baykurt, bir dönem hamallık bile yapar. Destek alacak kimsesi de olmayan Baykurt, annesine ulaşmak istemesine rağmen, bu isteğini bir türlü gerçekleştirmez ve bu şekilde yıllar geçer.

Bu gelişmelerin üstüne bir de dayısının yurt görevi için askerliğe yeniden çağırılması, Baykurt’un hayatını daha zorlu hale sokmuştur. Bu dönemde yengesine ve çocuklarına tek başına bakmak zorunda kalan Baykurt, uzun süre evin geçimini tek başına sağlar. Bu yaşama daha fazla dayanamayan Baykurt, biriktirdiği az miktarda para ile üç yıldır ayrı olduğu köyüne kaçar ve dayısının yanında yaşadıklarını, dayısının onu hiç okutmadığını annesine anlatır.

Baykurt’un Burhaniye’ye gitmesi sonucu köyün öğretmeni annesi Elifçe’yi mahkemeye vermiştir. Çünkü ilköğretim yasalara göre zorunludur. Daha sonra Baykurt, öğretmeni ilk başlarda biraz direktse de tekrar okula başlar. Yaşı büyüktür olmasına rağmen Baykurt, bırakıp gittiği üçüncü sınıftan tekrar okumaya başlar. O

¹²⁶ Fakir BAYKURT, **Özyaşam 1**, Papirüs Yayınları, İstanbul, 1998, s. 299

yıllarda büyüncü mühendis olmayı isteyen Baykurt, bu fikre ayısının yanına gittiğinde orada tanıştığı mühendislerle imrenerek kapılmıştır.

Köyün öğretmeni Salim öğretmen dayakçı bir öğretmendir. Bu öğretmenin eleştirilecek birçok yönü vardır. Ancak, Baykurt yine de bu öğretmenden faydalanmasını bilmiştir. Devamlı zenginlerle düşüp kalkan öğretmen, eğitime ise fazla önem vermemektedir. Öte yandan, hemen her hafta sonu gittikleri dağ köylerinde mal sayım listeleri, nüfus sayım fişleri gibi yazılacak her türlü materyali tutma görevini Baykurt'a veren öğretmen, yazıcılık görevinin yanında okulun eğitim-öğretim işlerini de O'na yüklemiştir. Sabahları okulu erkenden açan Baykurt, Öğretmenin gelmediği günlerde ise okulu tatil etmektedir. Bu davranışlarıyla dikkat çekerek ünlenmeye başlamıştır.

Başarılı bir ilköğretim hayatı geçiren Baykurt, hedefini Gönen'deki Köy Enstitüsü'ne yöneltmiştir. Beşinci sınıfta Kocakaya'nın öğretmeni Ahmet Güven'in önünde sınav vererek okulundan mezun olan Baykurt, yaşadıkları yere en yakın enstitü olan Gönen'e başvurur. Ancak, Türkiye genelinde sadece 20 okulu olan Köy enstitülerine girmek de oldukça zordur. Yine de Baykurt, seçilmiş öğrencilerin sınavla alındığı Enstitü'ye öğretmenlerinin desteğiyle sınavı kazanan Tahir de kayıt yaptırır.

Fakir Baykurt sonraki yıllarda defalarca Gönen Köy Enstitüsü yıllarının hayatının en güzel dönemi olduğunu belirtmiştir. Ders ve iş olmak üzere iki ayrı uygulamanın yapıldığı Enstitüde haftalık 44 saat çalışmanın yarısı kültür dersleri diğer yarısı da iştir. Enstitünün ders dışındaki aktivitelerinin de oldukça hareketli ve keyifli olduğunu belirten Baykurt, öğrencilerin boş zaman vakitleri olmadığını, bunun yerine halk oyunları oynayarak ya da toplu eğlencelere katılarak günlerin geçtiğini söyler. Topluca yapılan kahvaltılardan sonra, yoklamalar alınarak, iş dersi olanlar işliklere, kültür dersi olanlar da kendi dersliklerine giderler. Akşamları ise, yemekten önce ve sonra birinde ders, diğerinde ise serbest okuma etkinliği olmak üzere iki etüt vardır.

O dönemde Türkçe öğretmeni Fakir Baykurt'u kütüphanede sorumlu tutması, yazarın çok hoşuna gitmektedir. Okuyacak birçok kitabı olan Baykurt, o yıllarda eline geçen her kitabı okur. Baykurt'un diğer bir uğraşı da, tatil günlerinde

çevre köyleri ziyaret etmek olmuştur. Bu köylerde, köylünü sorunlarını yerinde gözlemleyerek eserlerinde anlattığı köylüyü daha yakından tanıma fırsatı bulmuştur.

İkinci Dünya savaşı sonrasında Türkiye çalkantılı bir siyasî ortamın içindedir. Bu siyasi ortam, kuşkusuz enstitülerin de değişmesine neden olmuştur. Bu dönemden Fakir Baykurt da etkilenmiş, çok okuyanlara komünist denildiği bir ortamda, şairler ve yazarlar sürgüne gönderilmesi, aydınların tutuklanması, dergilerin ve gazetelerin kapatılması, yazarın sonraki yıllardaki eserlerine de etki etmiştir. O dönemlerde, ağaların ve beylerin çok olduğu 62 seçmenli küçük bir köy olan Armutlu köyünde sandık başkanı görevi yapan Baykurt, köylüye Bağımsızlara oy vermeleri konusunda öneriler sunarak bey oğullarının tepkisini çekmiştir. Siyasi fikirleri şekillenen Baykurt, Halk Partisi'ni yıllardır iktidarda olmasına rağmen bir ilerleme kaydedemediği için eleştirmekte, Demokrat Parti'yi ise toprak ağalarının bir partisi olduğu için benimsememektedir. Baykurt'un da yönlendirmeleri doğrultusunda, 21 Temmuz 1946 Pazar tarihinde, köyün oylarının çoğu bağımsızlara gitmiş, ancak Türkiye'nin genelinde seçimleri Halk Partisi kazanır.

Denilebilir ki, Halk partisinin seçimleri kazanması Köy Enstitüleri için sonun başlangıcı olur. Parti içinde enstitüleri tasvip edenler ve etmeyenler olmak üzere iki grup vardır ve böyle bir ortamda, enstitüler hakkında kötü söylentiler çıkarılmaya başlanmıştır. O dönemde, Hasan Ali Yücel ve Hakkı Tonguç'un yerini Reşat Şemsettin Sirer ve Yunus Kazım Köni almakta, Gönen Köy Enstitüsü müdürü de görevden alınmaktadır. Gönen'in yeni müdürü, Nisan 1946'da göreve başlar. Artık milli şiirler okutulmaya başlanmakta, özgür okumaların yerini ise güdümlü bir eğitim almaktadır. Baykurt'un çok hoşuna giden Cumartesi eğlenceleri, halaylar, topyekun kaldırılmıştır.

O dönemin baskıcı tutumuna karşı okumayı sürdüren Fakir Baykurt, okuduğu kitapların üzerlerini gazete ile kapatmakta, Enstitü'de çıkan "Yeni Köy" gazetesinin son sayısında "Seni sırtımda taşıyorum"¹²⁷ cümlesini bir köylünün Türkiye haritasını sırtına aldığı resmin altına koymasıyla dikkatleri üstüne çekmektedir. Bu olaydan sonra okuldaki en sevdiği öğretmen Görgü Karamuz'un okuldan atılır. Resim öğretmeni Görgü Karamuz'un okuldan atılmasının esas nedeni olarak, 22 yıllık Milli

¹²⁷ Fakir BAYKURT, **Özyaşam 2**, Papirüs Yayınları, İstanbul, 1999, s. 200

Eğitim Binası'nın yanması gsterilmektedir. Bu olayın sorumluluğu Karamuz'a yklenmiştir.

Baykurt, artık Enstitü Müdürünün tacizlerine maruz kalmaktadır. Sürekli yapılan aramalar sonucunda Baykurt'un kitaplarına el konması sonucu, kitaplarına adını yazmamaya başlamıştır. Tatilde köyüne giderken yolda yapılan aramada da kitaplarına el konulur. Annesi Elifçe ise, oğlunu tutuklayacakları korkusu ile köydeki kitapların bir kısmını yakmıştır. Bazı kitaplarının da ahırda toprağın altına saklanması da kitaplarını kaybetmesine engel olmamış, burada hayvan pisliğine bulaşan kitapları da okunamaz hale gelmiştir.

Okul müdürünün yakalattığı kitaplar nedeniyle okula müfettiş çağırmış ancak müfettiş, Fakir Baykurt hakkında olumlu bir rapor yazmıştır. Daha sonra, Enstitü'den sınavlarını başarıyla vererek mezun olur. Okuldan mezun olabilen 18 kişiden biridir. Koy öğretmenliği tercihli atama usulüne göre yapılmaktadır. Eylöl ayı ortasında başöğretmen olarak gerçeklesen ilk ataması köyüne yaya iki saat çeken Kavacık Köyü'ne olmuştur. Burada bir eğitmenle birlikte çalışacaktır.

Oldukça bakımsız bir okulda görevine başlayan Baykurt, öğretmenlik yaptığı köylerde köylüler ile yakından ilgilenir, onların dertlerine çareler arar. Öğretmenlik yıllarında edindiği gözlem ve izlenimler sonraki dönem eserlerinin altyapısını oluşturacaktır.

Bu yıllarda, hayatında ilk kez İstanbul'a giden Baykurt, bir İzmir gezisinde ise, bindiği trende ileriki yıllarda hayat arkadaşı olacak Muzaffer Hanım'la tanışır. Babasını küçük yaşta kaybetmiş, sessiz bir kız olan Muzaffer Hanım'la zor şartlarda evlenen Baykurt, evlendikten sonra ise, hastalıklarla uğraşmış, ameliyat olmuştur. Eşi de ilk çocuğunu daha doğmadan, yedinci ayda kaybetmiştir. Baykurt, sağlık sorunları nedeniyle çok istemese de, Kavacık köyü yerine nispeten daha gelişmiş bir köy olan Dereköy'e atanır.

O yıllarda yükseköğrenim hayalini gerçekleştirme fırsatı da bulan yazar, Gazi Eğitim Enstitüsü Edebiyat Bölümü'ne kaydını yaptırır.

“Arkadaşların ‘Yoksullar Üniversitesi’ dediği Gazi Eğitim Enstitüsü’ne öğrenci oldum. Burada yüksek öğrenim göreceğim. Acıkmış gibi saldırdım Ankara’ya. Yalnız Gazi’deki derslere değil, Ankara’ya!”¹²⁸

Baykurt, 26 yaşına geldiğinde, Gazi Eğitim Enstitüsü Edebiyat bölümünü başarıyla bitiren 12 kişiden biridir. Artık köy öğretmenliği sona eren Baykurt’un görev yeri Sivas olacaktır. Sivas’ta üç ay kaldıktan sonra Hafik ilçesine geçen Baykurt, burada romatizma hastalığına yakalanır. Hafik’teki macerası da askerlik nedeniyle son bulur. 1957 yılında yaz döneminde Ankara Piyade Yedek Subay Okulu’nda 8. Bölüğe askerlik hizmetini yapmak üzere gider.

“Asker oldum Ankara Piyade Yedek subay Okulu 1957 yaz dönemine kaydımı yaptırdım. Bölüğüm 8, numaram 1057. Askerliğim yedi yıl erteliydi. Ortaokul öğretmeni olarak yedi yıl çalıştım; haydi dediler.”¹²⁹

Askerlik görevini yaparken, Fakir Baykurt önceden tasarladığı “Yılanların Öcü”nü yazar. Bu eser, Cumhuriyet Gazetesi tarafından ödüle layık görülür ve onun tanınmasını sağlayacaktır. Romanın içerdiği müstehcen kelimelerden dolayı kendisine dava açılan Baykurt, Konya Savcılığı’na ifade verir ancak dava sonuçlanmaz. Askerlikten sonra ise, Ankara’da çektiği kurayla Şavşat’a atanır.

Ancak, dönemim Milli Eğitim Bakanı, “Yılanların Öcü”nün yazarının öğretmenlikte tutulmasının sakıncalı olduğu görüşündedir. Aynı zamanda çevresi için de huzursuzluk yarattığı söylenen Baykurt, Ankara’daki “Teknik Öğretim Müsteşarlığı Yapı İşleri Bölümü”ne atanır.

Ancak, yazarın Ankara’da yaşamayı hiç düşünmemiştir. “Kavacık öğretmeni iken yaptığım plan elimden kaçtı. Büyük şehirlili oldum”¹³⁰ diyerek büyük şehirlili olmayı hayal etmediğini söyler. Bu dönemde, Ankara’nın birçok ilçe ve köyünde müfettişlik görevi yapan Baykurt, bundan sonraki yaşamında ise soruşturmalarda boğuşacak, yayınları yüzünden yargılanacaktır.

1961 Anayasası’nın 46. maddesi uyarınca devlet sendika kurma hakkını işçilerin yanında memurlara da vermiştir. Anayasanın bu hükmü uyarınca, 8

¹²⁸ Fakir BAYKURT, **Özyaşam 3**, Papirüs Yayınları, İstanbul, 1999, s. 482

¹²⁹ Fakir BAYKURT, **Özyaşam 4**, Papirüs Yayınları, İstanbul, 2000, s. 161

¹³⁰ Fakir BAYKURT, **Özyaşam 8**, Papirüs Yayınları, İstanbul, 2002, s. 287

Temmuz 1965'te Fakir Baykurt başkanlığında kurulan Türkiye Öğretmenler Sendikası kurulmuştur.

“Yurdumuzun ovasından, dağından yalımlar gibi geçen TÖS'ün güzel öyküsü içinde”¹³¹ Fakir Baykurt, başkan olmayı eserlerine vakit ayıramayacağı gerekçesiyle çok istemese de ısrarları ret edemeyerek başkanlığı kabul eder. Bu dönemde Süleyman Demirel ve Adalet Partisi tek başına iktidardır. Kısa süre içinde Baykurt, sendikal faaliyetleri yüzünden göze batmaya başlayan Baykurt, müfettişlik görevinden alınır, yeni görevi ise, Milli Folklor Enstitüsü'nde uzmanlık olacaktır.

Aynı yıllarda Devrimci Eğitim Şurası, Fakir Baykurt'un açılış konuşması ile başlar. Bu konuşmada eğitimin önemine ve Türkiye örneğinde bu konuyla ilgili olumsuzluklara defalarca vurgu yapmaktadır. Devletin ve eğitimin resmi yöneticileri ne derlerde desinler, hala beyin oğlu bey, ırğatın kızı ırğattır.¹³²

Bu yıllarda bakanlığın açtığı davalarla uğraşmaya devam eden Baykurt, öte yandan yurt genelinde sendikal geziler yapmaktadır. Kayseri'de TÖS'ün genel kurulunda büyük olayların çıkması nedeniyle, siyasî konuşmaları gerekçe gösterilerek, bakanlık tarafından kendisine yine dava açılır. Bu olaylarda birçok saldırıya uğramıştır. Çorum'da uğradığı bir saldırıda eşinin kafatası taşla yarılarak bir çatlak oluşmuştur.

28 Ekim 1970'te Milli Eğitim Bakanlığı'ndaki görevinden ayrılarak dönemin ODTÜ'de Halkla İlişkiler ve Yayım Müdürlüğü'ne getirilir. 12 Mart 1971 muhtırası sonrasında ise, Devrim ve Cumhuriyet gazetesinde yazdığı yazılar ve gençleri provoke ettiği gerekçesiyle evi basılır, kitapları toplanır ve tutuklanır. Bu dönemde sıkça tutuklanıp, serbest bırakılmaktadır.

1961 yılında dönemin Başbakanı Nihat Erim, kamu personelinin sendika hakkını elinden alır. Ancak, Baykurt'un hapisneden verdiği direktifler sonucu TÖS yerine TÖB kurulur. Bu tarihleri genellikle cezaevlerinde geçiren Baykurt, 1976 yılında emekli olur. Ancak emekliliği, Emekli Sandığı'ndaki ikramiyeden vazgeçerek, hizmetlerini SSK'ya aktarması sonucu gerçekleşir. Baykurt, emekliliği ile ilgili şunları söylemektedir:

¹³¹ Fakir BAYKURT, **Özyaşam 5**, Papirüs Yayınları, İstanbul, 2000, s. 7

¹³² Ayrıntı için bkz., **Devrimci Eğitim Şurası**, TÖS Yayınları, 1969, Ankara, s. 15 -27

“Kuruluşuna, serpilip gelişmesine katıldığım Türkiye Öğretmenler Sendikası-TÖS, askersel yargı önünde aklandığı halde, anayasa değişikliğiyle kapatıldı. Ben de beraat ettiğim halde mesleğim öğretmenliğe döndürülmedim. İstemeyerek emekliye ayrıldım”¹³³

Emeklilik yıllarının başında Yurtdışına giden Baykurt, İsveç’te öğretmen yetiştirme çalışmalarına katılmıştır. Daha sonra ise Almanya ve İsveç’e de birtakım etkinliklere katılsa da 1978 yılında, dönemin Kültür Bakanı Ahmet Taner Kışlalı’nın yanında Bakan danışmanı olarak Türkiye’ye döner. Bakan danışmanı olmasına rağmen sürekli tehdit mektupları alan Baykurt’un Türkiye’de tedirgin bir yaşamı vardır. Nihayetinde, 12 Kasım 1979 tarihinde Almanya’nın Duesseldorf şehrine gider. Türkiye’ye dönmeyi ise düşünmemektedir. Ancak, Türkiye’de kalan eşi Muzaffer ve çocukları zor günler geçirmektedirler. Oğlu Tonguç, bildiri dağıtmaktan tutuklanır. Bu bildiri de generaller için satılmış ifadesini kullanmaktadır. Bunun üzerine Baykurt eşi ve oğlunu da Almanya’ya yanına almak için harekete geçer. Oğlu Tonguç, Almanya’da okumaya başlar. Türkiye’de kalan kızı Işık ise, 21 Eylül 1984 tarihinde de Türkiye’de evlenir. Kızının düğününe gidememesi Fakir Baykurt için her zaman bir üzüntü kaynağı olmuştur.

Üretkenliği yurtdışında da devam eden Baykurt, burada birçok eser yazmaya devam eder. Bir yandan da öğretmenlik yapmaya devam eden Baykurt, 1995 yılının Ocak ayı sonunda, Duisburg kentinin Pestalozzi okulundan emekliye ayrılır. 16.04.1986 tarihinde Türk öğrencilerinin gittiği okulda öğretmenlik yapmaya başlar. Öte yandan, Almanya da yaşadığı yıllarda Sovyetler Birliği’nden de çağrılan Baykurt, oğlu Tonguç’la beraber o bölgeyi de ziyaret eder.

Sonraki yıllarda artık Türkiye’yi de çok sık ziyaret etmeye başlayan Baykurt, bu ziyaretlerinde Antalya’daki evinde kalır. Bu ziyaretler esnasında çeşitli toplantılara, festivallere katılır. 18 Nisan 1999 seçimlerinde ÖDP’den Can Yücel’le birlikte milletvekili adayı bile olur.

2 Eylül 1999’da, doktorunun Baykurt’un tahlil sonuçlarından şüphelenmesi üzerine Essen’deki hastaneye sevk edilir. Ancak, Baykurt okuma etkinliği olduğu için hastaneye belirtilen tarihten iki gün sonra yatacaktır. Bu hastanede 11 Ekim 1999 tarihinde sabah saat 04.00’te yetmiş yaşında yaşamını yitirir. Ölüm raporlarında

¹³³ Fakir BAYKURT, **Özyaşam 6**, Papirüs Yayınları, İstanbul, 2002, s. 7

pankreas kanseri yazar. Almanya’da, Duisburg kentinin Wedau semtindeki, Wald Friedhof mezarlığında kendisi için yapılan törenden sonra Baykurt’un cenazesi İstanbul’a gönderilir. 14 Ekim 1999 tarihinde Türkiye Yazarlar Sendikası önünde yapılan törenden sonra çok sevdiği “Allı Turnam” türküsü eşliğinde Zincirlikuyu Mezarlığı’nda toprağa verilir.

Fakir Baykurt, *Özyaşam*’ında, 70 yıllık ömrüyle ilgili şu satırları yazmıştır:

“Sömürünün yalnız altını değil, üstünü de çizebilmek için sosyalizmin zorunluluğu sürüyor. Cayan caysın ben cayma gereği duymuyorum. 60 yaş Sözleşmesi’nde, başka yazılarımda belirttim, tek kişi kalsam da sosyalizme olan inancım sürecektir. Benim temelim yoksullukla atıldı, ama yapım umut taşlarıyla yükseldi... Kimileri, ‘bir daha gelsem gene aynını yapardım!’ demeyi sever. Yinelemek anlamında değil, ben de aynını söyleyeceğim. Elbet gene öğretmen olurdum. Elbet gene yazar olurdum. Elbet gene sosyalist olurdum...”¹³⁴

4.2. Eserleri

Romanları

1. Yılanların Öcü (1954)
2. Irazca’nın Dirliği (1961)
3. Kara Ahmet Destanı (1977)
4. Yüksek Fırımlar (1983)
5. Koca Ren (1986)
6. Yarım Ekmek (1997)
7. Kaplumbağalar (1980)
8. Yayla (1977)
9. Onuncu Köy (1961)
10. Amerikan Sargısı (1967)
11. Tırpan (1970)
12. Köygöçüren (1973)

¹³⁴ Fakir BAYKURT, *Özyaşam*7, Papirüs Yayınları, İstanbul, 2002, s. 413, 414

13. Keklik (1975)
14. Eşekli Kütüphaneci (2000)

Öyküleri

1. Çilli (1955)
2. Efendilik Savaşı (1959)
3. Karın Ağrısı (1961)
4. Cüce (1964)
5. Anadolu Garajı (1970)
6. On Binlerce Kağnı (1971)
7. Can Parası (1973)
8. İçerdeki Oğul (1974)
9. Sınırdaki Ölü (1975)
10. Kalekale (1978)
11. Barış Çöreği (1982)
12. Gece Vardiyası (1982)
13. Duisburg Treni (1986)
14. Bizim İnce Kızlar (1992)
15. Dikenli Tel (1998)
16. Anamla Yıllar (1997)
17. Ruhr Havzası'nda Türk Bahçeleri (1997)
18. Telli Yol (1998)

Şiirleri

1. Bir Uzun Yol

2. Ateş Dikenleri

Denemeleri

1. Efkâr Tepesi (1960)
2. Şamaroğlanları (1976)
3. Yeni Kölelik mi?
4. Benli Yazılar
5. Türkiye Nereye Gidiyor?

Masalları

1. Kerem ile Aslı
2. Dünya Güzeli
3. Saka Kuşları

Gezi Yazıları

1. Dünyanın Öte Ucu

Çocuk Kitapları

1. Sarı Köpek
2. Sakarca
3. Yandım Ali
4. Küçük Köprü
5. Deli Dana
6. Sınır Kavgası
7. Ağaç Dede

Değerlendirme Eserleri

1. İfade
2. Öğretmenin Uyandırma Görevi
3. Yanar Bir Işık
4. Unutulmaz Köy Enstitüleri

Özyaşam (Otobiyografi)

1. Özüm Çocuktur
2. Delikanlı
3. Kavacık Köyünün Öğretmeni
4. Köşe Bucak Anadolu
5. Bir Tös Vardı
6. Genç Emekli
7. Sıladan Uzakta
8. Dost Yüzleri

Ödülleri

- 1958 Yunus Nadi Roman Ödülü (Yılanların Öcü)
- 1970 TRT Sanat Ödülleri (Tırpan)
- 1970 TRT Sanat Ödülleri (Sınırdaki Ölü)
- 1971 Türk Dil Kurumu Roman Ödülü (Tırpan)
- 1974 Sait Faik Hikâye Armağanı (Can Parası)
- 1978 Orhan Kemal Roman Armağanı (Kara Ahmet Destanı)
- 1979 Tiyatro 79 Dergisi Tarafından Yılın Oyunu Ödülü (Sakarca)

1980 Avni Dilligil Tiyatro Ödülü (Tırpan)

1984 Berlin Senatosu Çocuk Yazını Ödülü (Barış Çöreği)

1985 Alman Endüstri Birliği (BDI) Yazın Ödülü (Gece Vardiyası)

1997 Edebiyatçılar Derneği Onur Ödülü

4.3. Fakir Baykurt Hakkında Yapılan Bilimsel Çalışmaları

Baykurt ile ilgili olarak birçok bilimsel çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma yöntemi olarak diğer çalışmalardan farklılık gösterse de, konu ile ilgili olarak gerçekleştirilen yüksek lisans ve doktora tezleri incelenerek araştırmaya katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda değerlendirilen çalışmalardan, Eda Şahin'in 2008 yılında, *Fakir Baykurt'un Köy Romanlarında Sosyal Yapı* adıyla gerçekleştirilen Yüksek Lisans tezi, sosyoloji anabilim dalı altında gerçekleştirilmiştir. Şahin bu çalışmasında metin analizi yöntemiyle, Baykurt'un köy romanlarını sosyal yapı açısından değerlendirmiştir. Çalışmasının sonuç bölümünde, Baykurt'a göre tüm halk kesimlerini kapsayan bir toplumsal değişimi öngören Cumhuriyet yönetimlerinin, köy ve toprak rejimini değiştirerek köyü ve tarımı istedikleri biçimde ekonomilerine ve siyasal tabanlarına katma hamlesi beklenen oranda başarılı olmadığını belirtmektedir. Şahin'e göre bunda, köye yönelik popülist politikaların etkisi büyüktür.¹³⁵

Bu çalışmada incelenen diğer tezler, aşağıda sıralanmıştır.

Fatma Konuk, **Fakir Baykurt'ta Kadın İmaji: Irazca Kara, Kezik Acar** , Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üni, Eğitim Bil. Ens., 2007

Kanat Yıldız, **Fakir Baykurt'un Romanlarında Sosyal Hayat**, Yüksek Lisans Tezi Cumhuriyet Üni. Sosyal Bil. Ens., Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2008

¹³⁵Eda ŞAHİN, **Fakir Baykurt'un Köy Romanlarında Sosyal Yapı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2008, s. 109

Mehmet Fetih Yanardağ, **Fakir Baykurt'un Hikâye ve Romanlarının Tema ve Yapısı Üzerine Bir İnceleme**, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2005

Sevim Karabela, **Fakir Baykurt (Hayatı ve Romanları Üzerine Bir İnceleme)**, Gazi Üniversitesi Doktora Tezi, Türk Dili ve Ed. Anabilim Dalı, 2007

5. ARAŞTIRMA BULGULARI VE DEĞERLENDİRME

Araştırmaya ilişkin bulgular, analiz birimi olan metinler ekseninde değerlendirilmiştir. Orijinal metinler, olduğu gibi aktarılmıştır.

Tablo 1. Modernleşme ve Teknoloji

ANA KATEGORİ		
MODERNLEŞME		
Alt Kategori		
Teknoloji		
Göstergeler	Asfalt Yol	Toprak Yol
	Modern Otobüs	Hurda Minibüs
<p>“ Ankara’ya kadar asfalt. Şöförler saatte 100-120 gidiyorlar. Bindiğim otobüs pulman koltuklu. Devrilip yatıyorsun arkan üstü. Yerkürenin üstünde tüy gibi uçuyoruz. Garajlarda indiğim zaman ta güneyden kalkıp Ankara’ya gelmiş olan ben değildim sanki. Kıl kadar yorgunluk duymuyordum. Hem ne toz, ne çamur vardı. Çoktandır böyle bir yolculuk etmemiştim. Hostes modası çıkmış otobüslerde. Saçlarını kabartmış piliç gibi kızlar kolonya dağıtıyorlar, bisküvi, çay sunuyorlar”¹³⁶</p> <p>“ İlçeye kalkan taşıtları sordum, gösterdiler. Külüstür kamyonlar, yamrulmuş otobüsler, çeteleye dönmüş minibüsler... Önce insan bir oto mezarlığında sanıyor kendini. Bir sürü hurda araba. Bunların hangisi gider ilçeye? Ve hangisine binmeye cesaret edebilir insan?..</p> <p>Ne zaman kalkıyorsunuz hemşerim?</p> <p>Dolunca.</p> <p>Ne zaman dolar?</p>		

¹³⁶ Fakir BAYKURT, *Anadolu Garajı*, Bilgi Yay., Ankara, 1973, s. 57

Eh, Allah bilir...

Yani kaç dakika sonra kalkabiliriz, belli bir saati yok mudur? Bu nasıl Ankara? Ulan okurum çarkına böyle başkentin...¹³⁷ (Pangacı)

“Motorlu taşıt yapmayı bilmeyen ülkelerin yolları da yola benzemezmiş...”¹³⁸(Kanadalar)

“Yele binip sürmek istiyordu herkes! Bu isteği anlamayanlar aşağılanıyordu. Biraz ağırdan alanları, biraz geri duranları çok ağır sözlerle suçluyorlardı. Bozuk giden bütün işlerden bunları sorumlu tutuyorlardı: Sizin yüzünüzden iki yakamız bir araya gelmiyor, alemin oyuncağı oluyoruz! Biz bir makinenin kullanılmasını öğrenmeden adamlar yenisini yapıyorlar. İlaçların icatların hesabı yok. Hap yapıp para kapıyorlar. Gerilik yoksulluk içinde bocalayıp duruyoruz sizin yüzünüzden...”¹³⁹(On Binlerce Kağrı)

“Şoseye çıktılar az sonra. İstanbul’dan Ankara’ya, Ankara’dan İstanbul’a kaçakçı kovalar gibi koşturuyordu her çeşitten taşıtlar. Chevrolet, Taunus, Peugeot, Renault, Cadillac, Anadol, Murat otomobiller, Man, Dodge, İnter, Austin, Diesel kamyonlar, ardi vagonetli trayler taşıyıcıları, otobüsler, minibüsler sel gibi akıyordu. Kağrıları, at arabaları, kalyan kayıp olmuştu. Yayalar vardı biraz. Tek tük de eşekliler. Biz olduğumuz gibi kaldık dedem! Kalmadık amma koydular! Geç fark ettik!¹⁴⁰ (İçerdeki Oğul)

Yorum:

Modernleşmenin gündelik hayattaki etkisi, ortaya çıkardığı teknolojik dönüşümlerde göze çarpmaktadır. Modernleşmeyi teknoloji aracılığıyla açıklama çabasında olan Levy de bu görüşü desteklemektedir. Bu bağlamda, modernleşmenin ortaya çıkardığı teknolojik dönüşümlerin, söz konusu toplumun her kesimine eşit şekilde yansımadağı da konunun göze çarpan bir diğer yönüdür.

Baykurt’un 1960’lı yıllarda kaleme aldığı Pangacı (Bankacı) adlı

¹³⁷ A.g.e.,58,59

¹³⁸ A.g.e.,s. 142

¹³⁹ Fakir BAYKURT, **Gönül Ustası**, der. Işık Baykurt, Dünya Kitapları, İstanbul, 2005, s. 93

¹⁴⁰ A.g.e., s. 116

hikâyesi söz konusu teknolojik dönüşümlerin, o dönemin modernleşme çabasındaki Türkiye'sinin farklı kesimlerince ne şekilde algılandığını göstermek açısından dikkat çekicidir. Kardeşinin Ankara'nın bir köyüne tayine çıkmasıyla heyecanlanan bir ağabeyin hikâyesi olan Pangacı'da, söz konusu köyün başkent'in bir köyü olması bile, bütün bir aileyi heyecanlandırmaya yetmiştir. Çünkü o dönemde modernliğin bir simgesi olan Ankara'nın, köyleri de modern köyler olarak algılanmaktadır.

Bu durum, ağabeyin Ankara yolunda duyduğu hayranlık dolu sözlerinde kendini göstermektedir. Yolların asfalt olması bile başlı başına çok önemlidir. Gerçekten de modernleşen bir ülkede bu türden gelişmelerin de ortaya çıkması kaçınılmazdır. Ancak, burada dikkati çeken nokta, kentlere yönelik garajlardan köy garajlarında geçildiğinde ortaya çıkmaktadır. Denilebilir ki, söz konusu dönemde modernleşme kentlerde sınırlı kalmışken, köyler, her ne kadar başkente yakın bile olsalar, yine de modernleşmenin ortaya çıkardığı dönüşümleri paylaşamamıştır.

Modernleşme sürecinde teknolojinin öneminin köylü tarafından da algılanmakta, zenginlik ile teknolojiye sahip olma arasında doğru bir orantı olduğu fark edilmektedir. On Binlerce Kağmı ve İçerdeki Oğul adlı hikâyelerde köylü, yoksulluğun ve geri kalmışlığın sebebi olarak teknolojiden mahrum olmalarını göstermektedir.

Tablo 2. Modernleşme ve Ekonomi

ANA KATEGORİ		
MODERNLEŞME		
Alt Kategori		
Ekonomi		
Göstergeler	Bireyci	Toplumcu
	Üretici	Kabzımal
<p>“ Kamyonları getirip sokuyorlar ekili tarlaların arısına su kaçıp ıslanmış yollardan. Sandıkları, sepetleri doldurup yerleştiriyorlar. Günde on kamyon çıkıyor Esethanlı köyünden. Darasını düşüyorlar. Kirasını, kredisini düşüyorlar. Herkes kendi <bireyci> başını kurtarmaya çalışıyor.”</p> <p>“ Tarlalar küçük, tarlalar bin parça...Bireyin gücü bile ona yirmiye bölük. Kazık atmasın da ne halt etsin kabzımal, böyle sürüden sürü sürü ayrılan, hem de daha bilinçlenmemiş üreticilere, subaydan memurdan, yapılardaki işçilerden de bol kazanan kabzımal?”.¹⁴¹ (Miyase'nin Ateşi)</p> <p>“ Elinizi çabık dutun. Ortalıkta yüzüne bakılır kız kalmıyor. Birer ikişer Ankara'ya çekiliyorlar. Ankara'da iş çok, para çok. Amerikan'lara hizmetçi giriyorlar...”</p> <p>“ Para!..Anayı kızdan ayıran para! Parayı görüyon mu sen?”¹⁴² (Kırlarımızdaki Keklikler)</p> <p>“Her iklimden, her çölden, her ağanın topraklarından çıkıp bizim ortaklık ettiğimiz topraklara cem olmuşlardı...Bir gün tahsildar geldi. Ona, para yok, güze kadar sabret efendi demeğe gittim...”¹⁴³ (Yılan Elinde)</p>		

¹⁴¹ Fakir BAYKURT, **Anadolu Garajı**, Bilgi Yay., Ankara, 1973, s. 36

¹⁴² A.g.e., s. 51,52

¹⁴³ Fakir BAYKURT, **Sınırdaki Ölü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 51

Yorum:

1960-70 yılları arasındaki koşulları göz önüne alarak değerlendirilen ekonomik faktörlerin, o dönemin Türkiye'sinde farklı kesimlerince ne şekillerde algılandığı sorusuna cevap aramadan önce, söz konusu döneme ilişkin açıklamalar yapmakta fayda vardır.

Bu dönemi İkinci Türkiye Cumhuriyeti Dönemi olarak değerlendiren Zürcher, siyasal merkezin hayli ötesine yönelmiş hareketlerin ve partilerin ortaya çıkmasına olanak veren çok daha liberal bir anayasanın uygulamaya konduğunu belirtmektedir. Zürcher'e göre ekonomik açıdan bu dönem, yoğun şekilde korunan bir ithal ikamesi sanayinin kurulduğu ve kapitalistlerin de işçi sendikalarının da önem kazandığı bir dönemdir.¹⁴⁴

Bu dönemde geçen Miyase'nin Ateşi ve Kırılarımızdaki Keklikler hikâyelerindeki kahramanlar da, söz konusu dönemin yoksul köylü tarafından nasıl algılandığını göstermek açısından önemlidir. Üretici köylülerin, kentlerden gelen tüccarları, aslında kendilerini kandırarak zenginleşen bir sınıf olarak algıladığı dikkati çekmekte, öte yandan ise bu durumu kabullenmekten başka bir yolları olmadığının da bilincinde oldukları göze çarpmaktadır. Çünkü o dönemin liberalleşme eğilimleri ve ortaya çıkardığı bireyci algılama biçimi, bu duruma yol açmaktadır.

Öte yandan, Ankara ve benzeri büyük şehirlerde iş olanaklarının köylünün ilgisini çekmeye başladığını görmekteyiz. Ancak hikâyelerde, modernleşen kentlerde ücretli ev emeğine talebin, özellikle köylü kadınlara yönelik iş olanaklarını da beraberinde getirmesi karşısında hoşnutsuz bir tavır sergilendiği de göze çarpmaktadır.

¹⁴⁴ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 17

Tablo 3. Modernleşme ve Çevre

ANA KATEGORİ		
MODERNLEŞME		
Alt Kategori		
Çevre		
Göstergeler	Doğa Düşmanı Amerikalılar	Doğa Dostu Köylüler
	Donyağı, Süttozu, Meksika Unu	Boraks
<p>“ Cumartesi Pazar oldu mu, otopos, taksî, cip; beşer onar değil, yüzer yüzer geliyorlar. Ellerinde kırma tüfekler, dürbünlüsü, dürbünsüzü. Hemi de haritalar...yaz demiyorlar, güz demiyorlar. Baharda yumurta demiyorlar, kuluçka demiyorlar. Paat, küüt, taak tuuk... İçlerinde makineli tüfek getiren bile var. Buna keklik kalır mı bre yiğitler? Keklik yok artık kırlarımızda! Gölümüzdeki ördekler de bitti! Yok kalmadı! Kesildi kökleri! Avlamak istiyorsanız, siz de birer cipe bineceksiniz, dürbünlü, makineli tüfekler, hemî de haritalar alıp, Çankırı, Çerkeş yanlarına gideceksiniz. Onlar öyle yapıyorlar. Posta posta geliyorlar. Kalmadı keklik, ördek! Boş yere yelmeyin hısımlarım. Kalmadı, komadılar!</p> <p>Kimmiş yavu bu kadar guvatlı avcılar, ordu gibi yenge?</p> <p>Habarınız yok mu sahiden?..Amerikanlar bunlar! Ordulaşp geliyorlar. Bir buçuk, iki yılın içerisinde ne varsa süpürdüler. Kestiler kökünü, kökenini...”¹⁴⁵ (Kırlarımızdaki Keklikler)</p> <p>“Selamlaşma bitti, adamlar bıraktılar Ali Osman’ı. Karakuyu’dan Tefo gene Hecaz’a niyetliymiş bu yıl. İlçede savcı fuhuşla savaşımağa çalışacakmış. Tavşan derileri 835’ten gidiyormuş. Zencirli’den İstanbul’a gidenler iş bulamayp geri gelmişler. Almanya’ya gideceklerden alınan beş bini de sekize çıkarmışlar. Amerikalılar bizden boraks alıp donyağı, süttozu, Meksika unu</p>		

¹⁴⁵ Fakir BAYKURT, **Anadolu Garajı**, Bilgi Yay., Ankara, 1973, s. 52, 53

veriyorlarmış...Ulan bu Amerikalılar da dünyaya nam verdiler bee!..’’¹⁴⁶(Güdük)

Yorum:

Modernleşmeye paralel olarak gelişen teknolojinin olumsuz sonuçları da olabileceğine ilişkin -özellikle çevre kirliliği ve ekolojik denge konusunda- genel bir kanı vardır. Modernleşmenin bu yönü, ekmeğini topraktan ve doğadan kazanan köylü için risk olarak algılanmaktadır. Baykurt, hikâyelerinde bu durumu avcı Amerikanların kırsal hayata verdiği zarar noktasında göstererek aynı zamanda söz konusu dönemin Türkiye’inde ki siyasal hayata da ışık tutmuştur.

Özellikle 1950’li yıllarda, Demokrat Parti yönetiminin de etkisiyle ABD’ye artan mali bağımlılığın, ABD’ye ve Amerikalılara bakış açısının toplum tarafından ne şekillerde oluştuğu tartışmalıdır. Ancak, Baykurt’un ele aldığı algılama biçimi açısından konu, aslında bir tür doğal kaynak sömürüsü biçiminde de değerlendirilebilmektedir.

Hafta sonları köylere, avlanmaya gelen duyarsız avcılar olarak sembolize edilen Amerikanlar, köylü kesim tarafından teknolojik açıdan gelişmiş ama kırım ruhundan uzak kişiler olarak algılanmaktadır. Söz konusu dönemin Türkiye’indeki toplumsal olaylar da aslında toplumda bir Amerikan karşıtlığı eğiliminin oldukça yüksek olduğunun bir göstergesidir. Ancak, Amerikanlar köylü tarafından her ne kadar olumsuzlanarak algılandılar da, yine de kuvvetli avcılar olarak da görülmektedirler. Amerikan karşıtlığı eğilimleri de belki toplumsal bir korku dürtüsünün de etkisiyle, gizliden gizliye hissedilmektedir.

Güdük adlı hikâyede ise, Amerika’yla yapılan ticarete karşı güvensizliğin köylüdeki yansımaları gözlemlenebilmektedir. Yer altı kaynakları bakımından zengin olan Türkiye’nin madenlerinde dış ülkelerin gözü olduğu inancı günümüz de devam etmektedir. Öte yandan, boraksa karşılık verilen

¹⁴⁶ Fakir BAYKURT, **Sınırdaki Ölü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 75

mallar o dönemin köylüsü tarafından içselleştirilememekte ve kandırılmış hissi uyandırmaktadır.

Tablo 4. Modernleşme ve Kıyafet

ANA KATEGORİ		
MODERNLEŞME		
Alt Kategori		
Kıyafet		
Göstergeler	Kentli	Köylü
	Pantolon	Şalvar
<p>“Şalvarları atıp pantolon giymek!..Yasak ettiler şalvarları...bizi o dümdüdüğü pantolların içine tıkip uygar yaptılar!..bu uygar sözünü filan bilir miydik biz?...şalvarı çıkartıp pantolon giyenlere, günaşırı yüz tıraşı olanlara uygar denirmiş...”(Kuloba’dan Bildiri)¹⁴⁷</p>		
<p>Yorum:</p> <p>Modernleşme, bir toplumda hemen her alandaki yaşam biçimlerini bir takım dönüşümlere uğratmaktadır. Bunlar zihinsel alanda olabileceği gibi, biçimsel anlamda, tıraş olma biçimlerinden, kıyafet seçimine kadar çeşitli şekillerde ortaya çıkabilmektedir.</p> <p>Baykurt’un Kuloba’dan Bildiri hikâyesi de bu alanda, köylünün, modern kentli kıyafetlerini ne şekilde algıladığını göstermektedir. Uygarlığın pantolonla özdeşleşebilecek kadar basit bir olgu olarak algılanabilmesi, kuşkusuz sadece köylünün kendi fikirleri doğrultusunda gelişmemiştir. Hikâyenin başında, Kuloba Köy’üne dış ülkeden ziyarete gelecek bir kral için yapılan hazırlıklar anlatılmaktadır. Bu ziyaret sırasında uygar dış dünyaya rezil olmak istemeyen yöneticiler, köylünün şalvarlarını toplatıp, hepsine birer pantolon vermişlerdir. Elbette ki bu anlayış çerçevesinde gerçekleştirilmeye çalışılan modernleşme anlayışı, köylü tarafından içselleştirilememektedir.</p>		

¹⁴⁷ Fakir BAYKURT, **Anadolu Garajı**, Bilgi Yay., Ankara, 1973, s. 149

Tablo 5. Modernleşme ve Kentleşme

ANA KATEGORİ		
MODERNLEŞME		
Alt Kategori		
Kentleşme - Kırsal Dönüşüm		
Göstergeler	Köy	Kent
	Köylü	Kentli
<p>“ Kardeşimi Ankara'nın Evciler köyüne verdiler. Başkent'in Evciler kentinde görev almayı, ardında dağ gibi dayısı olanlar bile başaramaz diye çok sevindik...Ne mutlu ona, bir Ankara köyüne gidiyor! Eğlenecek, avunacak neler neler, kimler kimler bulur orda? Bir kere köylüler uyanıktır. Kadın erkek herkes açıkgozlüdür. Görgü bilgi desen yüksektir. Herkes kibar, herkes saygılıdır. Sokaklar parkelidir. Yollar asfalttır. Evleri firdolayı bağlık bahçeliktir. Kuyuların bilezikleri, çeşmelerin yalakları mermerdendir. Bir başkent köylüsüyle konuşurken her sözünden tat alırsın, ders alırsın. Kitap dergi, gazete...Böyle yayınlardan çok yararlanırlar...”</p> <p>“ Gidişinin ayına varmadan mektuplarında bir ağlama tutturdu kardeşim, şaşırdık! Uzun mektuplar yazıyordu ki, iyice katmerlenmiş dertler, kangren olmuş yaralar; okurken burunlarımızın direkleri sızlıyordu. Dar ufuklu, ufacak dünyalı köyler ki, insanları hep birbirlerini kıskanırlar. Hep birbirlerini çekiştirirler. Muhtar, ilçedeki memurlara yoğurt, yumurta taşır. İmam, köyün sokaklarında eski zamanlardan kalma bir karaltıdır. Kışlık kara paltosu sırtında, alaca sarığı başında, doksan dokuzluk tespihi elinde, başkent'in kulağındaki bu köyde bir tarih yanlışı gibidir...Her yanları tezek kokan kadınlar birer gözyaşı tulumudur, biraz yanlarına yaklaşan insanı ağlatırlar. Çocuklar; onların hali her köydekinin aynı. Allah verir, Allah alır. Mezarlıkta da çok yer tutmazlar nasıl olsa...Zavallı Evciler Köyü, Evciler köyünün zavallı insanları! Yoksul ve</p>		

cahil...¹⁴⁸(Pangacı)

“Askere varıp geldi. Gene çalı sökmek, mal gütmek, gene koyun keçi kırkmak, tırpan sallamak, nadas şu bu, bir iki hafta çalıştı mı biten işler, günlük sekiz lira, on lira, başka iş yok! Kazancı karı yok! Ne uzalıyor, ne kısalıyordu. Duymuştu askerlikte, hatta görmüştü, kanatlanan uçuyordu. Maya tutmak, servet yapmak için tere batmak yoktu. Ama köyde değil de şehirde oluyordu bu. Köyde günlük on lire. Yediğin yedik değil, giydiğin giydik değil. Çekip şehirlere gitmeyi çok, çok istiyordu...¹⁴⁹ (Yapıların Harcı)

Yorum:

Modernleşme ve onun ekseninde gerçekleşen kentleşme sürecinin Türkiye örneğinde nasıl gerçekleştiği, belirli bir zaman aralığı kısıtlaması olmadan tartışıldığında kuşkusuz oldukça kapsamlı bir inceleme alanı olacaktır. Ancak, böyle bir incelemede dikkati çekecek önemli bir nokta, hemen her dönemde kentin, köylü için bir çekim noktası, hatta bir özlem imgesi olarak dikkati çekeceğidir. Yapıların Harcı adlı hikâyede bu özlem oldukça açık bir şekilde gözler önüne serilmiştir. Hikâyenin kahramanı, askerden yeni dönmüş genç, yoksulluktan çıkabilmenin yegane yolu olarak kente gitmeyi düşünmektedir. Özlem imgesi olarak kent, bu hikâyede açıkça vurgulanmıştır.

Kentleşme sürecinin, kentle kır arasındaki daha önce var olan bölünmeleri alt üst eden yapay bir çevre ortaya çıkarmaktadır. Giddens’in bu tespitinin izdüşümlerini Baykurt’un hikâyelerinde de görmekteyiz. Ancak, hikâyelerde dikkati çeken nokta, ortaya çıkması beklenen dönüşümlerin, sadece algılanma biçimlerinden ibaret kalmasıdır.

Lefebvre, kapitalist toplumlarda kentin bir meta haline getirilerek sunulduğunu savunurken, O’na benzer şekildeki algılama biçimleri de, yine Baykurt’un hikâyelerinde dikkati çekmektedir. Büyük bir kentin köyü olmanın bile bir ayrıcalık olarak ele alınabileceğini gözler önüne seren Pangacı’da, bir kentli profili üzerinden modern kentin köylüsü betimlenmektedir. Görgülü,

¹⁴⁸ A.g.e., s. 54,55

¹⁴⁹ Fakir BAYKURT, **Gönül Ustası**, der. Işık Baykurt, Dünya Kitapları, İstanbul, 2005, s. 157,158

bilgili, okur-yazar bir toplum özleminin yansıması bu şekilde yansıtılırken, aslında köyün gerçek durumu vahim bir şekilde anlatılmaktadır. Yoksul ve cahil olarak betimlenen köylüyü bu şekilde değerlendiren hikâye kahramanının ise, bir kentli olduğunun altını çizmekte fayda vardır. Köylünün kentliye, kentlinin ise köylüye bakış açısı değerlendirilirken, sahip oldukları değer yargılarının ayırımına varmak, nesnel olmak yönünden önemlidir.

Tablo 6. Modernleşme ve Siyasal Katılım

ANA KATEGORİ		
MODERNLEŞME		
Alt Kategori		
Siyasal Katılım		
Göstergeler	İktidar Partisi	Muhalefet Partisi
	İlçe Başkanı	Doktor
<p>“Güneşli günlerde, kuşluktan ikindiye kadar yat Allah yat, ısın Allah ısın duvar diplerinde...İş yok, kayıt yoktu. Altı aydır bekledikleri Almanya sırası bir türlü gelmiyordu. Gelse gideceklerdi. Gidip orada işçiliğin sefasını sürecektlerdi. Ama gelmiyordu. Belki geliyordu da, hasıraltı ediyorlardı. Seçimde İşçi Partisi’ne oy verdikleri için hükümet kendilerine gazez olmuştu. Yapılmaya başlanan köprüleri yarım kalmıştı. Beş sınıflı okullarına her yıl gelip duran tek öğretmen de gelmez olmuştu. Çocukları cahil kalacaktı. Çocukları da beylerin, ağaların, hükümetin gazezinden kurtulamayacaklardı...”</p> <p>“İşçi Partisi’ne oy vermeyin diye kendilerini çok uyardı, dinletemedi. Alaydaki doktorun kışkırtmaları baskın çıktı. Hep doktoru dinlediler. Ama sonunda yanıldılar. Deli doktor terhis olup gitti, köy kaldı yerinde. İlçe başkanı Hüseyin Bilgiç’i de kimse kıpırdatamadı kasabadan. Neymiş? Ağalığı yıkacaklarmış. Hiç bin yılda kurulmuş ağalık iki yılda yıkılır mı? Ne demişler? Fazla ileri gitme. Geri de kalma. İleri gidenin burnuna vururlar, geride kalanın kışını döverler. Durun ulan, hep böyle gidecek değil ya! İşçi Partisi’ne oy vereceğiniz günler de gelecek!...”</p> <p>“Yavu var söyle kendilerine, komünisliği bıraksınlar! Aha seçimler gine geliyor. Herkes gibi çızıya girsinler, o zaman elimden gelen iyiliği yapayım hepsine. Aykırılıktan, komünislikten ne çıkar be oğlum? Panganın kapılarını size ardına kadar açayım. Düggeni emrinize vereyim...Pangadan para çekecek g.t yok bizim köyde...bizim köy kendini unutmuş, devleti adam ediyor!...O</p>		

çürük dişlerle mi devleti adam edecekler?...Bu düzülere oy hakkı veren devlette kabahat...”¹⁵⁰ (Koyun Kredisi)

“Eyi kötü bir dozer geçti elimize, davranıp şu yolu yaptıralım deye candan bi çaba harcamıyor alçaklar! Halbuysam bir onu alabilmek için ayaklarım eskidi müdüre mebusa vara gele...oylarımızı verdiğimizle galdık, bu sefer de gandırdılar bizi, keşkem İşçi Partisi’ne verseydik...”¹⁵¹ (Dozerciler)

“Eskiden Demokrat Parti’yi tuttu, şimdi Adaletçiler’i destekliyor. Her dönemde Halk Partisi’nin, İşçi Partisi’nin hasmı, “İnönü’nün başmuhalifi” olmakla övünüyor. Ordu, yurt yönetimine karışıp işleri Adaletçilerin elinden alınca çok bozuldu.

Bugünlerde buralarda işler çok kötü gidiyor. Ordunun yönetime getirdiği takım, başarı gösteremiyor, fiyatlar artıyor, paranın değeri düşüyor, alışverişler durgun, anarşik olaylarsa önlenemiyor. Bundan dolayı alttan alta keyif alıyor...”¹⁵² (Merzifonlu Koca Zeynel)

“Hacı Osman, kaldırılan Süvari Birliğinin kalıntı çizmelerini toptan satın alıvermişti! Kamyonu tepeleme doldurup getirmişti. Cumartesi gecesi yandaşlarını seferber edip dağıtmıştı bunları selamı ve kelamıyla birlikte.

Selamını alanlar, “Başkan dediğin işte tam böyle olacak! Plankarn yaptıracakmış da, beton döktürecekmiş de, asfalt çektirecekmiş de! Kuru söze karnımız tok bizim!” deyip basmışlardı oylarını Hacı Osman’a...”¹⁵³ (Çizmeler)

Yorum:

Modernleşmenin önemli göstergelerinden biri olarak siyasal katılım düzeyinin artmasıdır. Ancak, bu katılımın, yani oy kullanma davranışlarının hangi bilinç düzeyinde gerçekleştiği de önemlidir. Araştırmaya konu olan

¹⁵⁰ Fakir BAYKURT, **Anadolu Garajı**, Bilgi Yay., Ankara, 1973, s. 73-75

¹⁵¹ A.g.e., s. 129

¹⁵² Fakir BAYKURT, **Can Parası**, Papirüs Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 119

¹⁵³ A.g.e., s. 72

dönemin siyasi özelliklerini kısaca belirtmek gerekirse, Demokrat Partinin iktidarının ve daha sonra gerçekleşen darbenin altını çizmek gerekmektedir. Böyle bir ortamda, bir yandan filizlenen liberalleşme, öte yandan ise içten içe yükselen sol görüşlerin çatışması, kentlerde ne şekilde gerçekleşirse gerçekleşsin, köydeki yansıması daha farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Günümüze kadar yansıyan bir politik anlayışın izleri, daha açık bir ifadeyle köyün oy deposu olarak değerlendirilmesi, üst yapıdaki değişim ve dönüşümlerin köye yansımalarını göstermektedir.

Baykurt'un Koyun Kredisi hikâyesi de bu noktaya değinmek açısından önemlidir. "Hökümetin Garezi" tabirini kullanarak, aslında ağaları işaret eden Baykurt, hükümete ters düşme korkusunun köydeki yansımalarını aktarmaktadır. Hükümete zıt giden köylüler, hükümetin artık kendilerine hizmet getirmeyeceğini düşünmektedirler. İlçe başkanına yapılan gönderme de bu görüşü desteklemektedir. Muhalefet Partisini savunan doktorların geçici, iktidarın adamı olan yerli halkın ise, köyde kalıcı kişiler olması da aslında köylü tarafından siyasal tercihlerinin kaderlerini değiştirme konusunda bir etkisi olmayacağını, o yüzden iktidara yakın durmanın her zaman daha faydalı olduğunu düşünmelerini sağlamaktadır. Bu noktada bir parantez açmak gerekirse, bu anlayışın günümüzde de pek değişmediği dikkati çekmektedir. 2009 yerel seçimlerinde iktidar partisinin bir bakanının, kendi partisinin adaylarının seçilmesinin faydalarına dikkat çekmesi, bu duruma bir örnek olarak gösterilebilir.

Modernleşmeyle birlikte rasyonel bir siyasal katılım olacağı öngörülebilir. Ancak, Çizmeler adlı hikâyede yoksul köylüler birer çizme karşılığında seçim yapmaktadırlar. Öte yandan, Merzifonlu Koca Zeynel'de, kişi, sırf kendi muhalifleri zor duruma düşsün diye, ülkenin kötü surumda olmasından keyif almaktadır.

Hikâyede komünizm anlayışının devletçi yaklaşımına alternatif olarak, banka kredilerinin öne sürülmesi, bu konudaki geçmişten günümüze uzanan tartışmaların küçük ölçekli bir örneği olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, köylülerin kredilere karşı çekingen bir tavır sergilemesinin iktidarın adamı

tarafından yüzlerine vurulması da, liberal anlayışın temel görüşlerinden olan yoksulluğun bireyin kendi suçu olduğu anlayışının toplumda hakim olmaya başladığını göstermektedir.

Tablo 7. Modernleşme ve Toplumsal Cinsiyet

ANA KATEGORİ		
MODERNLEŞME		
Alt Kategori		
Toplumsal Cinsiyet		
Kadın		
Göstergeler	Köylü Kadın	Kentli Kadın
	Ücretsiz Ev Emeği	Hemşire
<p>“O şaşî hemşire hep başımda. Yüzü gözü boya. Her gün bir başka koku üzerinde. Her gün hamama giriyor. Oğuyor sabunlu bezle derisini. Yanağı şakağı parlıyor uzaktan. Evliyim, ama çocuk yapmıyoruz, diyor. İstemiyorum, ne yapayım isteyip, aklım mı yok, diyor. Heç insanın elinde fırsat olur da çocuk yapmaz mı? Toprak başına senin! Sevmiyorum bu şaşîyı!”¹⁵⁴(Dağlarda Doğuracağım)</p>		
<p>Yorum:</p> <p>Modernleşme sürecinde bireysel dönüşümlerin, farklı kesimlerce ne şekillerde algılandığı, özellikle cinsiyet konulu tartışmalarda kendisini daha çarpıcı biçimlerde göstermektedir. Köyde görev yapan kentli bir hemşireyi anlatan Dağlarda Doğuracağım adlı hikâyede bu durum yansıtılmaktadır. Kentli, modern kadının hayat görüşü bile, köylü bir kadını şoka uğratmaya yetmektedir. Özellikle modern kadının evlilik ve çocuk hakkındaki görüşleri, köylü kadının anlayışıyla tamamıyla zıttır. Çünkü, köylü kadın asli görevinin, sağlığı müsaade ettikçe çocuk doğurmak olduğu inancıyla yetişmiştir.</p> <p>Kentli, modern kadının bakımlı ve makyajlı olması, köylü kadın</p>		

¹⁵⁴ Fakir BAYKURT, **Anadolu Garajı**, Bilgi Yay., Ankara, 1973, s. 101

tarafından yüzü, gözü boya içinde, olarak değerlendirilmektedir. Kentli kadının banyo alışkanlıkları bile köylü kadın tarafından garipsenmektedir. Bu noktada, köydeki kadınların aslında çoğu kentliden daha emek yoğun bir şekilde çalıştığının altını çizmek gerekir. Buna rağmen, banyo alışkanlıklarının kentlilerden daha farklı olmasının sebebi iki temel noktada belirlenebilir. Birincisi, vakitsizlik olarak ele alınabilecekken, diğer nokta ise, suyun hemen her dönemde köylü için bir sorun olmasıdır.

Modernleşmenin gündelik hayattaki göstergelerinden biri de aile planlamasıdır. Doğum kontrolüne önem verilmeye başlanması, kentli insanın ve özellikle kadının toplumsal açıdan yeni bir konum kazanmasına imkan verebilmektedir. Ancak, köylü kadın, kentli bir hemşirenin aile planlamasına ilişkin görüşünü algılamamakta, ocuk yapabilmeyi bir fırsat olarak değerlendirmektedir.

Tablo 8. Modernleşme ve Eğitim

ANA KATEGORİ		
MODERNLEŞME		
Alt Kategori		
Eğitim		
Statü		
Göstergeler	Ağa	Efendi
<p>“Gerek anamın, gerek anam gibi binbir yokluk içinde sürüne sürüne, tanrıdan aldıkları emanet canı aldıkları gibi teslim etmeğe çalışan komşularımın gözünde, çok önemli iki şey var: Birincisi ağalık, ikincisi efendilik...Tabii bunlar sadece bu yalan dünya için. Burada dilediği gibi yaşayan ağarın, aç açık kalmayan efendilerin, yarın orada boruları ötmeyecek...Hele öbür dünyaya sıra gelsin! Bu düzen orada ters mers gelecek, yukarıdakiler aşağı inecek, aşağıdakiler yukarı çıkacak...”</p> <p>“İş ağalıkta, efendilikte...Ama ağalık çalışıp çabalamakla değil, babadan kalanla. Babadan kalmamışsa, en sağlam yerini yırtsan nafile, ille babadan! Anamın dediğine bakılırsa, bazen yar yıkıntısına uğramakla da bu muradına erebilirsin. Örneğin, varsıl birinin kızını alırsın. O zaman devril keyfine bak. Yokluk nedir, kıtlık nedir? Bilmezsin. Elini nereye çalsan boş gelmezsin...Fakat efendilik?..Efendilik okumakla. Gerçi temiz yeyip temiz giyeceksin, buna karşılık da hiç yorulmayacaksın...Sekiz saatlik mesai içinde dokuz saatlik uyku...</p> <p>“Okumak denen şey, paranın hesap, hangi kara taşın altındadır, bilinmiyor. Okuyacağım demekle olmuyor dünyada. Hele köy çocukları için bunun yolu daha da dolaşık, daha da sarp, hatta geçit vermez yarılarla, bellerle dolu...Okuma isteği umulandan çok. Yolların bu kadar tıkalı oluşundan korkulmasa, bu istek daha da çoğalabilir. İlkokullara devamın azlığına bakmayın. İlkokul insan ekmek kapısı açmaz ki!..”¹⁵⁵ (Efendilik Savaşı)</p>		

¹⁵⁵ Fakir Baykurt, **Efendilik Savaşı**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974, s: 19, 20, 21

“Halil Çavuş’unkilerin birazını okula yazdım, birini okuldayken sattılar, birini devam ettiremediler, birine defter kalem alamadılar; biri çorapsız, çarıksız, ceketsiz...yolların batağından çıkamadı kışlarda. Onlar böyle yapınca ben de derslere azaplı, neşesiz, huzursuz girdim çıktım. İstatistiklerde bunların kimi sınıfta kaldı, kimi geçti; kimine de diploma verdik ki okul yüzü gördüğünü bildirsın diye...

Bir lise bitirmiş var köyde. En varlıklı evin kızını aldı...”¹⁵⁶(Bebeler)

Yorum:

Modernleşme ve kentleşme yönelik okumalarda iki kavram dikkati çekmektedir. Yatay ve dikey hareketlilik olarak belirtilen bu kavramlardan dikey hareketlilik, doğuştan gelen statünün, özellikle eğitimle değiştirilebileceği şeklinde özetlenebilir. Ancak, eğitim kurumlarının işler olmadığı toplumlarda bu türden gelişmelerin gerçekleşmesi de pek olası değildir.

Özellikle köylerdeki durağan toplum yapısının kırılabilmesi için eğitim oldukça önemlidir. Geleneksel köy toplumunda ağalık kurumunun doğuştan gelen bir statü olduğu bir gerçektir. Baykurt’un Efendilik Savaşı’nda dikkati çektiği gibi yoksul bir köylünün ağa olabilmek gibi bir şansı bulunmamaktadır. Yoksul köylünün yazgısını değiştirebilmesinin ancak iki şekilde olabileceği belirtilmektedir. Bunlardan ilki, köyün zengin, ileri gelenlerinden biriyle evlenmektir. Diğer yöntem ise, okumaktan, daha açık bir ifadeyle eğitimden geçmektedir.

Hikâye kahramanı yoksul köylünün, efendiliğe duyduğu özlemin, sadece bir özlemden ibaret kalmasının sebeplerine de hikâyede dikkat çekilmektedir. Köydeki eğitim kurumlarının ilköğretimden ibaret olması, köylünün eğitimden ümitlenmesinin önünü tıkamaktadır. Köy çocukları ne kadar okumak isteseler de, söz konusu dönemin koşulları, bu çocuklara bir fırsat eşitliği sunamamaktadır.

¹⁵⁶ A.g.e., s. 31

Tablo 9. Modernleşme ve Yoksulluk

ANA KATEGORİ		
MODERNLEŞME		
Alt Kategori		
Yoksulluk		
Kırsal Yoksulluk		
Göstergeler	Varsıl Kent	Yoksul Köy
<p>“Düşlerde kazandıklarımız bile kalmıyor elde, avrat sattığım!” ¹⁵⁷(Bir Sepet Para)</p> <p>“Cami yaptırıyoruz, yarım kaldı. Bizim okul da yarım, baksanıza...dedim içimden... Para yok köylüde. Buralılar da yoksul... Cami hayrına olunca satılır. Koca köy, şerefi var... Şeref başka, yoksulluk başka, dedim...”¹⁵⁸(Beş Bilet)</p> <p>“zenginler, geri ve yoksul düşürülmüş insanları tutup tutup heykellerin, sendikaların, öğretmenlerin, İşçi Partisi'nin üzerine saldırtıyorlardı. Yurtta heykel kırma olayları çoğalınca ilin valisine bir heves geldi. Caddeleri, alanları, köşe başlarını, köyleri heykelle donatacaktı...Dış ülkelerde inceleme yaparken görmüştü. Çiçek ve heykel! Her yer bunlarla doluydu. Çok gelişmiş bir ülke olmağa doğru giderken bizim bunları ele almayışımız eksiklik olurdu...açlıklar, kıtlıklar, bulaşıcı çocuk hastalıkları, kaçakçılık, orman yangını gibi sorunlara çare ararcasına uzun toplantılar yaptı...”¹⁵⁹(Heykel)</p> <p>“Arkadaşlar, kentin ortasındaki tepeye büyük bir anıt dikeceğiz! Bunun</p>		

¹⁵⁷ A.g.e., s. 29

¹⁵⁸ A.g.e., s. 57

¹⁵⁹ Fakir BAYKURT, **Anadolu Garajı**, Bilgi Yay., Ankara, 1973, s. 113

İçin hepimiz üstümüze düşen fedakarlığı yapacağız. Ben bir maaşımı vereceğim, siz ne yapacaksınız? Tüccarlarımız, yurtseverlerimiz...

Bir kuru heykel kentin hangi derdine deva olacak? Heykelden önce yapılacak iş yok mu?" (Ekinler Arasında)¹⁶⁰

Yorum:

Baykurt'un hikâyelerinde özellikle üzerinde durduğu önemli bir tema da kırsal yoksulluktur. Özellikle hikâyelerin geçtiği zaman diliminde, 1950-1970 yılları arasında, köylünün yoksulluğunu çarpıcı biçimlerde yansıtmaktadır. Yine aynı dönemde, modernleşme çabasındaki Türkiye'nin yönetici sınıfının bu durumu nasıl algıladığıyla da yakından ilgilenmektedir. Özellikle heykel adlı hikâyesinde, yurtdışı görmüş bir yöneticinin, modernliği sadece biçimsel bir dönüşüm olarak algılamasını alaycı bir biçimde yansıtmaktadır.

Hikâyelerinde, geri kalmışlığın önemli göstergelerinden olan çocuk ölümlerinin o dönemin köylerinde –belki günümüzde de- yaygın olduğunu belirten Baykurt, bu bağlamda Türkiye'deki modernleşme çabalarını ve kaynak dağılımını eleştirmektedir. Birçok ekonomik ve sosyal problemle boğuşan kırsal kesimin sorunları yerine, kentlere aktarılan kaynaklar, kuşkusuz adaletsiz bir dağılımın simgesidir. Bu durumdaki köylü için zenginlik, bir düşten ibarettir.

¹⁶⁰ A.g.e., s. 148

Tablo 10. Modernleşme ve Bürokrasi

ANA KATEGORİ		
MODERNLEŞME		
Alt Kategori		
Bürokrasi - Eğitim		
Göstergeler	Köy Öğretmeni	Devlet Müfettişi
<p>“Gelemezler bitli! Bunun burası beylik ahır değil, cumhuriyet okulu! Cumhuriyet okuluna bitli gelinmez!...</p> <p>Sabırım soluğum tükendi:</p> <p>Bunlar da cumhuriyet çocukları sayın bayım dedim!..ama geliyorlar işte...her çocuğa ayrı yatak lazım. Odun lazım, sabun lazım, para lazım...</p> <p>Benim üçe beşe aklım ermez! Söyle babalarına, yapsınlar. Bitli gelmekte inat ederlerse ceza! Hiç acımayacaksın, kim de bit çıkarsa atacaksın ağzına! Bak nasıl temizleniyor hemen...</p> <p>Masamda bir açık kitap duruyordu. Gözüne takıldı.</p> <p>Ara sıra kitap da okursun demek?</p> <p>Bulabilirsem dedim...</p> <p>Aaa!.. diye haykırdı ansızın</p> <p>Remarque’ın bu! Eric Maria Remarque’ın...solcudur bu...</p> <p>O solcu, bu solcu, kimi okuyacağız memlekette?</p> <p>Cenap’ı oku, Ömer Seyfettin’i Mehmet Rauf’u oku...İngilizleri oku: tehlikesizdir. Amerikalıları oku. Bol bol çevriliyor bak...¹⁶¹(Müfettiş)</p> <p>“Bir elini kışına atmış, bir elini yumruk yapmıştı, sallıyordu boşlukta. Müdüdü. Ali dağını ben yarattım, Erciyes babamdan kaldı, Hasan dağı da eniştemin diyen bir çalımın içindeydi. Boyu ortanın altındaydı. Müdüdü. Yüzü</p>		

¹⁶¹ Fakir BAYKURT, **Efendilik Savaşı**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974, s. 63-65

Ufaktı. Başı ufaktı. Canı cini yok gibiydi. Ama okumuş müdür olmuştu. Sırtını daha büyük müdürlere, Ankara'daki, Amerika'daki efendilere dayamıştı. Esip tozuyordu. Kılıcının iki yanı da kesiyormuş gibi bir güvenin içindeydi...Araya birini koymadan yanına varılmıyordu. İşi düşen, Eşenin Cabbar'ı görüyordu. Cabbar partinin adamıydı. Valinin, kaymakamın, yargıcın odasına kapı tıklatmadan giriyordu..."(Koltuktaki)¹⁶²

"Gören müdür demez. Müdür dediğin biraz kısıdan olmaz mı? Kıcı yere yakın...Ramazan bire uzun ikiye kısa. Yüzü de kemikli mi kemikli. Elleri iri, gövdesi kalın...Ama işiyle ilgili yasa kasa bilgilerinden bir eksiği yok. Nedense yadırgadılar Ramazan'ı...

Kimi inden, kimi dışından söylendi: Bozkır'ın ayısı! Gelmiş makama oturmuş! Gören Allah için söylesin, hiç yakışıyor mu?...

Oysa işine dört elle sarılıyor. Bir dakika geç geldiği yok. Akşamüstü beş olunca hemen gitmiyor. Defterleri dosyaları topluyor. İncelmeye aldığı dosyaları, bordroları gözden geçirip imzalıyor...Hazine çıkarlarını kolluyor, alacakların kurunu bırakmıyor...

Çok huylanıyorlar...¹⁶³(Keklik Eti)

Yorum:

Müfettiş adlı bu hikâye, bir köy okulunu teftişe gelen müfettiş ile köy öğretmenin diyaloglarından oluşmaktadır. Devletin müfettişi, köylü çocukların bitli olmasının temel nedeninin kırsal yoksulluk olduğunu algılamamaktadır. O'na göre çocuklara dayak atarak bu sorun çözüme kavuşabilecektir. Hikâyedeki müfettişin bu şekilde tasvir edilmesinin nedenini belki de hikâyenin geçtiği dönemde bulabiliriz. Hikâye, 1950'li yılların hikâyesidir. Köy Enstitülerinin kapatıldığı ve kırsal kalkınmanın darbe aldığı bu yıllar Demokrat Parti iktidarının yıllarıdır.

¹⁶² Fakir BAYKURT, **Sınırdaki Ölü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 112

¹⁶³ Fakir BAYKURT, **Can Parası**, Papirüs Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 56

Hikâyede müfettiş, öğretmenin okuduğu kitabın yazarının solcu olmasına tepki göstererek, öğretmene başka yazarlar okumasını salık vermektedir. Önerdiği yazarların da o dönemin hükümetinin görüşlerine paralel yazarlar olması, üstelik Amerikan yazarlarına vurgu yapılması, iktidarın köye ve eğitime yönelik nasıl bir bakış açısı sergilediğini ortaya koymaktadır.

Koltuktaki adlı hikâyede ise, Türkiye’de o dönem bürokrasinin nasıl işlediği sunulmaktadır. Öncelikle müdür tipi, sırtını yüksek mevkilere dayanmış biri olarak gösterilmiştir. Bürokrasinin etkin şekilde işlemesi ise, partinin Cabbar’ın insiyatifinde gibi gözükmektedir. Devletle işini en kolay yoldan halletmenin yolu, adamın olmasından geçmektedir.

İncelenen diğer hikâyede ise çizilen müdür tipi, işini yapan, ideal bürokrasinin istediği müdür tipi olarak değerlendirilebilir. Ancak, böyle bir müdür, bazı kesimlerin hoşuna gitmemektedir. Çıkar grupları, bürokrasiyi işlerine geldiği gibi kullandıkları için, bu düzene tehdit olabilecek bürokratlardan rahatsız olmaktadır. Nitekim, Keklik Eti adlı hikâyede de bu ideal bürokrattan rahatsız olan çevreler, türlü komplolarla onu ortadan kaldırmaya çalışmaktadırlar.

Tablo 11. Modernleşme ve Haberleşme

ANA KATEGORİ		
MODERNLEŞME		
Alt Kategori		
Haberleşme		
Göstergeler	Köyde Acans	Kentte Gazete
<p>“Çeşme başında Aylaz Ali'nin bir odası var. İki yıldır adına Acans diyoruz...Gelir gelmez gazeteleri koltuğuma alıp Acans'a götürüyorum. Bir kucak gazete! Okuyorum, dinliyorlar. Ne gazetelerin, ne dergilerin, hiçbirisinin dili onlarınkine uymuyor...</p> <p>Kasım Gülek Kastamonu'da demişki...Başbakan Kütahya'da komuş ki...Cumhurbaşkanı bir geziye daha çıkacakmış...</p> <p>Tuzu kuru olan gezer, konuşur...</p> <p>Öteyün Adnan Menderes caddada giderken, İsmet Paşa'nın oğlunu görmüş, yani adı Omar olanı...Lan Omar, gel buraya demiş!..Bak, söyle o baban olacak adama, karşımda fazla dıngırdayıp durmasın! Fazla ileri gitti, kafamı kızdırıp durmasın artık! Sabrım dermanım kalmadı bak!..Yoğsa karışmam!..İsmet'in Omar yiğit tabii, Menderes'i dakar mı? Söyle bakalım, ne yapacaksın benim pedere deyip diklenmiş. Sana ne benim ne yapacağımdan? Sen git, dediklerimi söyle!..Serçeden korkan darı ekmez demiş Omar. Eker..Ekmez...Gırvat gıravata tutuşmuş bunlar. Paşanın Omar çekmiş belinden dabancasını: Tak! Tak! Tak! Üç el dokanmış tetiğe, devirmiş babasının hasmını! Polisler gelip oğlanı yakalamışlar. Yakında asacaklarmış oğlanı...</p> <p>Yirmi gün, bir ay köyün içinde kaynar: İsmet Paşa'nın oğlunu asacaklarmış...Omarcığı asacaklarmış...¹⁶⁴(K1)</p>		

¹⁶⁴ A.g.e., s. 69-72

Yorum:

Kırsal yerleşim yerlerinde iletişim, ağırlıklı olarak sözel kanallar yoluyla gerçekleşmektedir. İletişim aracılığı yeniliklerin benimsenmesi ve yayılması sürecinde ise kanı / kamuoyu önderleri etkin olmaktadır. Kırsal toplumda bireyler doğrudan doğruya değil, içinde buldukları sosyal grubun önderleri tarafından bilgilendirilmektedirler. Bu bağlamda kanı önderleri, daha iyi eğitim almış ya da daha iyi bir toplumsal statüye sahip, kitle iletişim araçlarına açık kişiler olarak ortaya çıkmaktadırlar.¹⁶⁵

Kıl adlı hikâyede çarpıcı olan nokta, köylü her ne kadar ülke gündemini merak etmekteyse de, okuryazar olmadığı için, köyün sayılı okuyanlarının insafına göre gazeteden faydalanabilmektedir. Okuma yazma oranının düşük olduğu dönem köylerinde, az sayıdaki okuryazar kesim, kanı ya da kamuoyu önderleri olarak dikkat çekmektedirler. Ancak, bu hikâyedeki kamuoyu önderi, ülkedeki gelişmeleri kendi keyfine göre köylüye aktarmaktadır.

Kitle haberleşme araçlarından gazetenin, bir Anadolu köyüne ne şekilde ulaştığını anlatan bu hikâye, öncelikle gazetenin köylere vaktinden daha sonra ulaşabildiğini anlatmaktadır. Kentli birey haberlerden günü gününe haberdar olabilirken, köylü olanları daha sonra öğrenebilmektedir. Daha önceki bölümlerden hatırlanacağı üzere, Lerner'in modernleşme kuramında kitle haberleşme araçlarının önemine değinmiştik. Lerner'in da belirttiği gibi, kitle haberleşme araçlarının artması, modernleşme sürecinde oldukça önemli bir gelişmedir. Ancak, öncelikle o toplumda okur-yazarlığın gelişmesi gerekmektedir. Ayrıca, hikâyede altı çizilen Menderes ve İnönü kapışması da, söz konusu dönemin siyasi tablosunun köyden görünümünü yansıtmaktadır.

¹⁶⁵ Hüseyin BAL, **İletişim Sosyolojisi**, SDÜ Yay., Isparta, 2004, s. 53, 54

Tablo 12. Modernleşme ve Göç

ANA KATEGORİ		
MODERNLEŞME		
Alt Kategori		
Göç – Sosyal İletişim		
Göstergeler	Türkçe	Almanca
<p>“Yurtlarında iş bulamadıkları için, akın akın Almanya’ya gelip, bu azman fabrikalarda iş bulan yabancılar arasında Türkler çoğunlukta idi. İlk beş yüz, giderek sadece bir tanesinde beş bin oldular. Toplam on dört bin işçinin içinde, suya karışmayan zeytinyağı gibi üstte dolanıp duruyorlardı. Bundan hem firma yöneticileri, hem de kendileri yakınıyordu.</p> <p>Efendim, önce dil! Diyordu fabrikanın bilmiş yöneticileri...”</p> <p>Göçmenliğin ilk yıllarında karısını kızını getiren, eve tutan, kira ödeyen pek yoktu. Kocaları savaşta kırılmış Alman kadınlarıyla tanışıp Heim denilen işçi yurtlarından evlere çıkanlar ve ardı tek tük...”¹⁶⁶ (Dil Kursu)</p> <p>“Babalarımıza Gastarbeiter diyorlar. Bu da konuk işçi oluyor. İşçidirler, doğru. Ama nasıl konuk oluyorlar. Konukluk üç gün der anam...Babam burada tam yedi yıl tek başına kaldı. Süründü heim denen barakalarda...”¹⁶⁷ (Yazar)</p>		
<p>Yorum:</p> <p>Baykurt’un Almanya’da yaşadığı dönemlerde kaleme aldığı Duisburg Treni adlı kitabı ve içerdiği hikâyeler, Almanya’ya göç etmiş Türkleri anlatmaktadır. Bu noktada o dönemin Federal Almanya’sına gerçekleştirilen göçün durumundan biraz bahsetmekte fayda vardır.</p> <p>Federal Almanya’ya işçi göçü dört ayrı dönemden geçmiştir. İlk dönemde göçmenlerin büyük çoğunluğunu, geride eşlerini bırakarak giden erkek işçiler oluşturmaktadır. İkinci dönemde, belirli koşullar altında eşlerin bir</p>		

¹⁶⁶ Fakir BAYKURT, **Duisburg Treni**, Remzi Kitabevi, 1993, İstanbul, s. 14,15

¹⁶⁷ Fakir BAYKURT, **Barış Çöreği**, Remzi Kitabevi, 1993, İstanbul, s.7

araya gelmelerine izin verilmiştir. Üçüncü dönemde ise, kadın işçiye öncelik tanındığından hem tek başına kadınların göçü, hem de eşlerin bir araya gelmeleri kolaylık kazanmıştır. Son dönemde ise, işçi alınmasına son verilmiş, hatta önemli sayıda işçi geriye gönderilmiştir.¹⁶⁸

Dil Kursu adlı hikâyede, göçün birinci döneminde geçmekte ve göçmenliğin belki de en temel problemlerinden dil konusuna yoğunlaşmaktadır. Hikâyenin sonunda, dil kursuna giden Türk işçiler, Almanca öğrenmek bir yana, Alman öğretmene Türkçe öğretmişlerdir. Dil, daha doğrusu iletişim, gerek iç göç, gerekse de dış göç olsun, göç eden kesimle, göç alan kesimde yaşayanların aralarındaki farklılığını sembolik öğelerinden biri olarak değerlendirilebilir.

¹⁶⁸ Ayşe KUDAT ve S. GÜREL, **Türk Kadının Avrupa'ya Göçünün Kişilik, Aile ve Toplum Yansıyan Sonuçları**, Ankara Üni SBF Dergisi, 33. cilt, 1979, s. 110

Tablo 13. Modernleşme ve Toplumsal Çatışma

ANA KATEGORİ		
MODERNLEŞME		
Alt Kategori		
Modernleşmeye Karşı Direnç		
Göstergeler	Türk	Kürt
<p>“Mardinli Mirza, Basbirin Köyü’nde, Kürt, Türk halkı arasında sıkışıp kalmış Süryaniler’dendi. Türkler de, Kürtler de Müslümandı. Süryaniler, bunların arasında Hıristiyan. Bir de derler “ Ne mozayığı ulan?”</p> <p>Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra toprak ve eğitim reformu yapılmadığı için, ağalar hep güçlü kaldı. Onlar her zaman güçlü olmak için bir yandan Müslüman şeyhlerle, bir yandan ilçeye gelip birer masa başına oturmuş memurlarla içli dışlı olurdular.</p> <p>Kimi zaman aralarında çatışmalar çıkar. Sadece ağa ağaya dövüşecek yerde, kavgaya halkı da katarlar. Aşiretler birbirine girer. Yıllarca kan akar.</p> <p>Kimi zaman başkaldırmalar olur. Jandarmalarla, asker birlikleriyle gelen devlet hepsini bastırır. Kürtler susmak, Türkler uslu oturmak zorunda kalır. Ağaların işi sürekli iyiye gider. Sayısı ondan, otuzdan artık köylerini, bu köylerdeki topraklarını korurlar. Köylerin halkını Kürt Türk ayırmadan ırgat olarak çalıştırmayı sürdürürler. Sömürmeyi sürdürürler...”¹⁶⁹(Kaz Eti)</p>		
<p>Yorum:</p> <p>Baykurt, Kaz Eti hikâyesinde Türkiye Cumhuriyeti tarihine ilişkin bir analiz gerçekleştirmektedir. Modernleşme sürecinin etkin olmamasını toprak ve eğitim reformlarının doğru düzgün yapılmamasına bağlayan Baykurt, bunun önemli nedenlerinden biri olarak, bu gelişmeleri istemeyen ağaları göstermektedir. Mevcut düzenlerini bozacak her türlü gelişmeyi dışlayan ağalar, o dönem ülke politikasında da etkin rol oynamışlardır.</p>		

¹⁶⁹ Fakir BAYKURT, **Gönül Ustası**, der. Işık Baykurt, Dünya Kitapları, İstanbul, 2005, s. 239, 240

Etkisi günümüze kadar gelen Türk ve Kürt çatışmalarının tohumlarının yine ağalar tarafından atıldığını belirten Baykurt, var olan çatışmanın yapay bir çatışma olduğunu belirtir. Çıkar grupları, toprak sahipleri sömürüye dayalı düzenlerini ancak bu şekilde sürdürebilmektedirler.

6. SONUÇ

Araştırmanın temel problem sorusu, *“Türkiye’de gerçekleştirilen modernleşme hareketlerinin köydeki yansımaları hangi şekillerde olmuştur?”* şeklindedir. Fakir Baykurt’un 29 hikâyesinin içerik analizi yoluyla incelendiği bu çalışmada Türkiye’de gerçekleştirilen modernleşme hareketlerinin köydeki yansımalarının hangi şekillerde gerçekleştiği analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda dikkati çeken temel nokta, özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında Atatürk’ün modernleşme anlayışı, daha açık bir ifadeyle, köyü köyde kalkındırma anlayışı, sonraki iktidarlar tarafından terk edildikçe, köydeki modernleşme çabaları da o derece gerileyen bir seyir izlemiştir. Bir yanda modern kentler gelişimini sürdürürken, bu kentlere mekansal olarak çok yakın köyler bile, bu gelişmelerden uzak kalmışlardır.

Modernliğin sunduğu olanakların kentlerde kalması, köylülerin devlete karşı bakış açısını da kuşkusuz etkilemektedir. Zaten köylü, Osmanlı döneminde sadece askerlik ve vergi konularında hatırlanmıştır. Ancak, Cumhuriyetle birlikte Atatürk tarafından köye yönelik geliştirilen reformlar, köyün ekonomisinin kalkınması amacına yöneliktir. Ama değişen iktidarların bu reformları ele alışı, özellikle 1940’lı yılların ortalarından itibaren, mecliste olan zengin toprak sahiplerinin çıkarları doğrultusunda şekillenmeye başlamıştır. Örneğin, Miyase’nin Ateşi adlı hikâyede (bkz. Tablo 2) , köylüyü kalkındırmaya yönelik olarak geliştirilen kredi uygulamalarının, artık köylünün belini büker hale geldiği vurgulanmaktadır. Dönemin iktidarı, Demokrat Parti’nin liberalleşmeye verdiği önemin köydeki ekonomik yansıması, fakir köylünün “Herkes kendi bireyci başını kurtarmaya çalışıyor” nidasında saklıdır. O dönemin ekonomik anlayışının hizmet ettiği kesimin zengin toprak sahipleriyle tüccarlar olması, fakir köylünün kendi kaderinin hiçbir zaman değişmeyeceği inancının pekişmesine yol açmıştır.

Toprak ağaları, Cumhuriyet sonrası modernleşme sürecine ilişkin direnç gösteren bir kesim olarak dikkati çekmektedir. Cumhuriyet Türkiye’sinde de güçlerini sürdürmek isteyen toprak sahibi ağaların bu eğilimleri Kaz Eti adlı hikâyede aktarılmıştır (bkz. Tablo 13). Baykurt, bu hikâyesinde, ağaların sırf kendi çıkarları uğruna ülkeyi çatışma ortamına sokacak kışkırtmalara başvurduklarını

anlatmaktadır. Günümüzde de süregelen birçok çatışmanın kökenini o dönemin hikâyelerinde göstermeye çalışmıştır.

Köylü ile devlet arasındaki sorunlu ilişkinin nedenleri nelerdir? Yardım anında devlete sığınan köylünün aynı zamanda devlete karşı sergilediği güvensiz tutumun temelinde yatan sorunlar hangi sebeplerle ortaya çıkmaktadır?

Köylünün devlete karşı sergilediği olumsuz tavrın izlerini Koyun Kredisi ve Dozerciler hikâyelerinde görmekteyiz (Tablo 6). İki hikâye de Demokrat Parti iktidarındaki dönemde geçmektedir. İşçi Partisi'ne oy veren köylüler, hükümetin kendi köylerine hizmet getirmemesinden şikayet etmektedirler. Bu noktada, devlete karşı duyulan korkunun da izleri göze çarpmaktadır. Devletle ters düşen köylere yatırım yapılmayacağı, yollarının, sağlık ocaklarının bakımsız olacağı köylüde yerleşmiş bir inanca dönüşmüştür. Bu durum, aslında köyün kendi içinde de bir takım çatışmalara yol açmaktadır. İktidardan yana olan köylüler, köylerine yönelik devletin gösterdiği her olumsuz tavırda, hükümete muhalif hemşerilerini suçlamakta, ancak, devlete ve iktidara bir eleştiri yöneltmemektedirler. Ancak, daha sonra iktidar yanlısı olan köylülere bile hükümet tarafından verilen sözler tutulmamaya başlanmıştır. Bunun en açık örneğini Dozerciler adlı hikâyede görmekteyiz. Bu türden bir yönetim anlayışı ise, köylü sınıfının yönetenlere karşı güvensizliğini pekiştirerek izlerini günümüze kadar taşımıştır. Ayrıca Merzifonlu Koca Zeynel ile Çizmeler adlı hikâyeler, modernleşme sürecinin göstergelerinden olabilecek siyasal katılım anlayışının o dönem Türkiye örneğinde ne şekilde algılandığını gözler önüne sermektedir. Kıl adlı hikâyede ise, o dönemin iki yöneticisinin köylü tarafından alaya alınarak anlatılması, köylünün yönetenlere karşı algılamalarının nasıl olduğuna ilişkin bizlere fikir verebilmektedir (bkz. Tablo 11).

Söz konusu dönem iktidarının Amerika ile yakınlaşmasının köydeki yansımaları da Baykurt'un hikâyelerinde sıkça işlenmiştir (bkz. Tablo 3). Kırlarımızdaki Keklikler adlı hikâyede doğaya zarar veren bir topluluk olan resmedilen Amerikalılar, Güdük hikâyesinde ise, Türkiye ile yaptıkları ticaret ilişkilerinde açığözlü olarak anlatılmıştır.

Modernleşme sürecinde gelişmeye başlayan bürokrasinin Türkiye örneğindeki yansımaları da köylü ile devlet arasındaki ilişkiye değişik bir boyut

getirmiştir. Özellikle 1940'lerden sonra geçen hikâyelerde köyle ilgili bürokratlar genelde kendini beğenmiş ve sırtını sağlam yerlere dayamış, pek iş görmeyen kişiler olarak tipleştirilmiştir (bkz. Tablo 10). Koltuktaki adlı hikâyeye bu durumu çok net olarak aktarmaktadır. Köylüler, devletle olan ilişkilerini ise, araya adam sokarak görebilmektedirler.

Modernleşmeyle birlikte gelişen teknoloji, köyde refahı ne şekilde etkilemiştir?

Bu soruyu en iyi açıklayan örneklerden biri Pangacı hikâyesinde görülebilmektedir (bkz. Tablo 1). Kardeşi, Ankara'nın yakın köylerinden birine tayin edilen hikâyenin kahramanının, modernleşmeyle beraber gelişen teknolojiye duyduğu hayranlık, bindiği çağın modern otobüsüne yaptığı göndermelerde dikkati çekmektedir. Ancak, Ankara'ya çok yakın olmasına rağmen, ilçelere giden otobüslerin hurdalığı ve yolların hala ilkel kalmış olması, hikâyenin kahramanında büyük hayal kırıklığı uyandırmaktadır. Öte yandan gerek Kanadalar, gerekse On Binlerce Kağnı ve İçerdeki Oğul hikâyelerinde, köylünün teknolojiyi önemli bir gelişmişlik göstergesi olarak görmektedir. Bu noktada, Türk köylüsünün, modernleşmenin sunduğu teknolojik olanaklara her ne kadar hayranlık duysa da, kendi sınıfına yönelik bir iyileştirmeyi köylerinde, hatta köyün bağlı olduğu ilçelerde bile göremeyince, modernleşmeyi içselleştirememekte olduğu göze çarpmaktadır.

Köylünün kentliye, kentlinin ise köyliye karşı tutumları ne şekillerde değişiklik göstermektedir?

O dönemin Türkiye'sinde yükselen bir kentli sınıfın hayat tarzı ile köylü yaşam biçim arasındaki farklılıklar giderek artan bir seyir izlemiştir. Bu farklılıklar, köylü ile kentlinin karşılaştığı mekanlarda çarpıcı boyutlarıyla hikâyelerde anlatılmıştır. Örneğin, Dağlarda Doğuracağım adlı hikâyede, köylü bir kadın, kentli bir hemşirenin yaşam biçimi ve dünya görüşü karşısında şoka uğramaktadır. Kuloba'dan Bildiri adlı hikâyede de benzer bir yaklaşım sergileyen köylüler, köylerine yurtdışından gelecek bir bürokratin ziyareti sebebiyle pantolon giymeye zorlanmaktadır (bkz. Tablo 4 ve Tablo 7). Belki, köylü pantolon giymeye bu şekilde tepki göstermeyecektir, ancak bu uygulamanın sadece dış ülkelerden gelecek ziyaretçilere hoş gözükmek adına kendilerine dayatılmasına içlerindedir.

Uygarlığın sadece pantolon giymeye ve tıraş olmaya indirgenmesine içerleyen köylüler, uygarlığa değil, o dönem yöneticilerinin uygarlık anlayışına tepki göstermektedirler.

Köyden kente göç eden kesimlerin yaşadığı yabancılaşma olgusu, özellikle hangi alanlarda kendini göstermektedir?

Aslında kent, köylü için bir çekim merkezidir. Ama kente giden köylünün ilk hissettiği duygu yabancılık olmakta, kendini kente ait hissedememektedir. Köylü, kentte tutunabilmenin yolunun okumaktan geçtiğini de içselleştirmiştir. Efendilik Savaşı adlı hikâyede bu durum açıklanmaktadır (bkz. Tablo 8). Ağa çocuğu değilsen, başarının yolu efendilikten, efendilik ise okumaktan geçmektedir. Kentlilerin ise köylüleri geri kalmış kimseler olarak görmektedir. Heykel adlı hikâyede, köylülere karşı bu tür bir algılamının izlerini görmekteyiz (bkz. Tablo 9). Kentin zengin sınıfı, her türlü illegal işi için yoksul köylüyü kullanmaktadır. Köylü kadınları ise, zenginlerin evinde hizmetçi olarak çalışmaktadır.

Köylünün içinde bulunduğu yoksulluğun dramatik boyutları, hemen her hikâyede vurgulanmıştır. Bir Sepet Para adlı hikâye bu yoksulluğu işlemektedir. Düşünde bir sepet para bulan yoksul köylünün bu parayı bile kullanamayışı, söz konusu dönemin ekonomi politikasına ilişkin ipuçları vermektedir. Ekinler Arasında ve Heykel adlı hikâyelerde, zenginlerin, halk son derece yoksulken, sadece kentsel alanların düzenlenmesine yönelimleri, köylü tarafından anlaşılammamaktadır (bkz. Tablo 9). Yapıların Harcı adlı hikâyeye ise, askerden köyüne dönen bir köylünün kente göç etmeye karar vermesini anlatmaktadır (bkz. Tablo. 5). Burada dikkati çeken nokta, göçe yönelik olarak geliştirilen “köy iter, kent çeker” görüşünün belirgin bir şekilde nedenleriyle beraber görülmesidir.

O dönemin yoksul köylüsünün kaderini değiştirmek üzere gerçekleştirdiği göçler sadece Türkiye ile sınırlı kalmamıştır. O dönem Almanya’ya işçi olarak gidebilmek çoğu köylünün hayalidir. Ancak, bu Almanya’daki Türk işçilerini işleyen Dil Kursu adlı hikâyede, bu işçilerin en büyük probleminin dil konusunda olduğu vurgulanmaktadır (bkz. Tablo 12). O dönem Almanya’daki işçiler, yaşadıkları yabancılaşma duygusunu Almanca öğrenerek ve o ülkeye uyum sağlayarak ortadan kaldırmak yerine Almanlara Türkçe öğreterek ya da sadece Türklerle arkadaşlık ederek örtmektedirler.

Köy Enstitülerinin köylüye katkıları nelerdir? Enstitülere karşı olan köylülerin temel rahatsızlıkları hangi nedenlerden kaynaklanmaktadır?

Köy enstitülerin kuruluşundan gelişimine ayrıntılı bilgiler önceki bölümlerde verildiği için bu bölümde enstitülerin köydeki algılanma biçimleri üzerinde durulacaktır. Baykurt'un bütün hikâyelerinde, enstitülü öğretmen bir takım zorluklarla baş ederek görevini yerine getirmeye çalışmaktadır. Örneğin Müffetiş adlı hikâyedeki öğretmen tipi, Tonguç'un yeni tip bir öğretmenin özelliklerini taşımaktadır (bkz. Tablo 10). Ancak, maalesef köy enstitülerinin ömrü kısa sürmüştür ve bunun altındaki temel nedenler de bu süreci bizzat yaşayan Baykurt tarafından hikâyelerinde sıkça dile getirilmiştir. Köylünün gerek karma eğitime karşı olan rahatsızlıkları, gerekse dinsel bağınazlıkları, Baykurt'un öğretmen karakterlerinin hep yoluna taş koymuşlardır. Baykurt'un özellikle 1950'li yıllarda, DP döneminde geçen hikâyelerinde, köydeki bağınazlığın yanına hükümetin müffetişlerinin yıldırma politikaları da çarpıcı bir biçimde aktarılmıştır. Köylünün o dönem okula ve okumaya karşı tutumunun dönüşümü Beş Bilet adlı hikâyede anlatılmıştır (bkz. Tablo 9). Köylülerin okulun ihtiyacına yönelik olan tasarruflarını camii inşaatlarına yönlendirmesinin okulun hizmet verememesine yol açmasının anlatıldığı hikâyede bu duruma tepki gösteren öğretmen, köylülerin karşı tepkisine maruz kalmıştır.

Baykurt'un 1968 yılında Devrimci Eğitim Şurası'nda yaptığı açılış konuşmasında o dönem Türkiye'sinde yoksul köylü çocuklarının kolaylıkla girebileceği okullar olarak İmam Hatipler okullarının ön plana çıktığını belirtmektedir. Başka bir ifadeyle sistem, bir teokratik eğitime girip çıkmadan yükseköğrenime kavuşmanın yollarını yoksul çoğunluğun çocuklarına kapamıştır. Araştırmanın problemlerinden olan, köylülerin enstitülere karşı olan rahatsızlıkların temeli bu noktada tespit edilebilir. Hikâyelerde anlatılan dinsel bağınazlıklar, aslında o dönemin hükümetinin eleştirisi olarak değerlendirilmelidir.

Enstitülerin kapatılmasının yol açtığı olumsuzluklar ise Bebelers adlı hikâyede anlatılmıştır (bkz. Tablo 8). Zaten yoksul olan köylü, köy okullarına devletin de sırtını dönmesiyle beraber, çocuklarını okutamamaya başlamıştır. Bu durumun vahim sonuçlarının etkilerini günümüzde de görmekteyiz.

Sonuç olarak, toplumsal gerçeğin bir ifadesi olan edebiyat, toplumsal analizlere elverişli ve oldukça zengin bir veri kaynağı sunabilmektedir. Bu bağlamda gerçekleştirilen bu çalışmanın, bundan sonra edebiyat ve sosyoloji ilişkisini sağlayarak, sosyolojik incelemeler yapmak isteyen araştırmacılara katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

AHMAD, Feroz, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, çev. Sedat Ç. KARADELİ İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2007

AKSOY, Mustafa, **Sosyal Bilimler ve Sosyoloji**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000

AKŞİT, Bahattin, **Köy, Kasaba ve Kentlerde Toplumsal Değişme**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1985

_____, **Türkiye’de Kent-köy, Sınıf, Din ve Etnisite Farklılaşmaları ve Toplumsal Kültürel Bunalımdan Demokratik Çıkış” Türkiye’de Bunalım ve Demokratik Çıkış Yolları**, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara, 1998

ALVER, Köksal, **Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri**, Hece Yayınları, Ankara, 2004

BAL, Hüseyin, **Kent Sosyolojisi**, Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta, 2002

_____, **İletişim Sosyolojisi**, SDÜ Yay., Isparta, 2004

BAYKURT Fakir, **Özyaşam 1**, Papirüs Yayınları, İstanbul, 1998

_____, **Özyaşam 2**, Papirüs Yayınları, İstanbul, 1999

_____, **Özyaşam 3**, Papirüs Yayınları, İstanbul, 1999

_____, **Özyaşam 4**, Papirüs Yayınları, İstanbul, 2000

_____, **Özyaşam 5**, Papirüs Yayınları, İstanbul, 2000

_____, **Özyaşam 6**, Papirüs Yayınları, İstanbul, 2002

_____, **Özyaşam 7**, Papirüs Yayınları, İstanbul, 2002

_____, **Özyaşam 8**, Papirüs Yayınları, İstanbul, 2002

_____, **Anadolu Garajı**, Bilgi Yay., Ankara, 1973

_____, **Efendilik Savaşı**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974

_____, **Barış Çöreği**, Remzi Kitabevi, 1993, İstanbul

_____, **Duisburg Treni**, Remzi Kitabevi, 1993, İstanbul

_____, **Sınırdaki Ölü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993

_____, **Can Parası**, Papirüs Yayınevi, İstanbul, 1999

_____, **Gönül Ustası**, der. Işık Baykurt, Dünya Kitapları, İstanbul, 2005

BİLGİN, Nuri, **Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006

ÇOBAN, Barış ve Z. ÖZARSLAN, **Söylem ve İdeoloji**, Su Yayınları, İstanbul, 2003

ELÇİN, Şükrü, **Halk Edebiyatına Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1993

- ERGİL, Doğu, **Toplum ve İnsan**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1994
- ESCARPİT, Robert, **Edebiyat Sosyolojisi**, çev. Hüseyin PORTAKAL, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992
- GİDDENS, Anthony, **Sosyoloji: Eleştirel Bir Giriş**, çev. Ülgen YILDIZ, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2001
- _____, **Modernliğin Sonuçları**, çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, 1998, İstanbul
- GÖKÇE, Orhan, **İçerik Analizi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006
- GÜZEL, Abdurrahman ve A. TORUN, **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003
- HARRISON, David, **The Sociology of Modernization & Development**, Routledge, New York, 1998
- KALAYCIOĞLU, Ersin ve A. SARIBAY, **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, Alfa Yayınları, Bursa, 2000
- KAYA, İbrahim, **Sosyal Teori ve Geç Modernlikler**, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s. 248, 249
- KONGAR, Emre, **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1995
- KÖPRÜLÜ, Fuad M., **Türk Edebiyatı Tarihi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003
- _____, **Edebiyat Araştırmaları**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004
- KUŞ, Elif, **Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2003
- LEVY Jr., Marion J., **Modernization & The Structure of Societies**, Transaction Publishers, USA, 1996
- MARDİN, Şerif, **Türk Modernleşmesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002
- MERİÇ, Cemil, **Kırk Ambar**, Cilt 1, Rümuz-ül Edeb, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998
- ÖZKIRIMLI, Atilla, **Tarih İçinde Türk Edebiyatı**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1995
- TEKELİ, İlhan, **Türkiye’de Kentleşme Yazıları**, Turhan kitabevi, Ankara
- TÜRKDOĞAN, Orhan, **Türk Modernleşme Modeli**, Yeni Türkiye, Ankara, 1998
- YALÇIN, Alemdar, **Çağdaş Türk Romanı**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003
- YILDIRIM, Ali ve H. ŞİMŞEK, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2005
- YÜKSEL, Mehmet, **Modernite, Postmodernite ve Hukuk**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2004

WAGNER, Peter, **Modernliğin Sosyolojisi**, çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, 2005, İstanbul

WELLEK, Rene ve A.VARREN, **Edebiyat Teorisi**, çev. Ömer Faruk HUYUGÜZEL, Akademi Kitapevi, İzmir, 1993

WILLIAMS, Raymond, **Kültür**, çev. Ertuğrul BAŞER, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1993

ZÜRCHER, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, çev. Yasemin S. Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004

Makaleler:

ALKAN, Haluk, “Modernliğin Bunalımları Perspektifinden Cumhuriyet’in 75. Yılında Türk Modernleşmesi”, **Yeni Türkiye**, Ankara, 1998

AYDIN, Mehmet, “Köy Enstitüleri Sisteminde Örgütlenme”, **Köy Enstitüleri Amaçlar-İlkeler-Uygulamalar**, der. Mustafa Aydoğan, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara, 1997

BAYKURT, Fakir, “Enstitülerin Üç İlkesi”, **Köy Enstitüleri Amaçlar-İlkeler-Uygulamalar**, der. Mustafa Aydoğan, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara, 1997

COŞKUN, Sezai, “Edebiyat Sosyolojisi Araştırmaları İçin Bir Yöntem Denemesi”, **Edebiyat Sosyolojisi**, ALVER K., Hece Yayınları, Ankara, 2004

ÇETİN, Nurullah, “Saatleri Ayarlama Enstitüsüne Edebiyat Sosyolojisi Açısından Bir Yaklaşım Denemesi”, **Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri**, der. ALVER K., Hece Yayınları, Ankara, 2004

İÇLİ, Gönül, “Türk Modernleşme Sürecinin Günümüzdeki Yönelimi”, **Cumhuriyet Üni. Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 26, Sayı 2, Sivas, 2002

GEZER, Nadir, “Sistemin Devre Dışı Bırakılması, Köy Enstitülerinin Kapatılması”, **Köy Enstitüleri Amaçlar-İlkeler-Uygulamalar**, der. Mustafa Aydoğan, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara, 1997

GÜVENÇ, İhsan, “Kuruluş”, **Köy Enstitüleri Amaçlar-İlkeler-Uygulamalar**, der. Mustafa Aydoğan, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara, 1997

KAYIKÇI, Sabrina, “Cumhuriyet’in Kuruluşundan Günümüze Kadar Köye ve Köylüye Yönelik Olarak İzlenen Politikalar”, **Türk İdare Dergisi**, Sayı: 448, Ankara, 2005

KUDAT, Ayşe ve S. Gürel, “Türk Kadınının Avrupa’ya Göçünün Kişilik, Aile ve Topluma Yansıyan Sonuçları”, **Ankara Üni SBF Dergisi**, 33. cilt, 1979

- MERRİLL, Francis E., “Sosyolog Olarak Balzac”, **Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri**, der. ALVER K., Hece Yayınları, Ankara, 2004
- PULTAR, Gönül, “Kültür ve Modernite”, **Kültür ve Modernite**, der. G. PULTAR, E. O. İNCİROĞLU, B. AKŞİT, Tetragon Kültür Araştırmaları, 2003, Ankara
- SABAN, Ahmet , “Lisansüstü Öğrencilerinin Nitel Araştırma Metodolojisine İlişkin Algıları”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:17, Konya, 2007
- SAĞLIK, Şaban, “Popüler Romanlar ve Edebiyat Sosyolojisi”, **Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri**, der. ALVER K., Hece Yayınları, Ankara, 2004
- SEMERCİ, Bekir, “Yeni Arayışlar”, **Köy Enstitüleri Amaçlar-İlkeler-Uygulamalar**, der. Mustafa Aydoğan, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara, 1997
- SELVİ, Meryem ve M. YAKIŞAN, “Üniversite Birinci Sınıf Öğrencilerinin Enzimler Konusu İle İlgili Kavram Yanılgıları”, **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 24, Sayı 2, Ankara, 2004
- SWINGWOOD, Alan, “Edebiyat Sosyolojisine Yaklaşımlar”, **Edebiyat Sosyolojisi**, der. ALVER K., Hece Yayınları, Ankara, 2004
- ŞEREN, Mehmet, “Köye Öğretmen Yetiştirme Yönüyle Köy Enstitüleri”, **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 28, Sayı 1,2008
- ŞİMŞEK, Melda C., “Türk Modernleşmesi ve Kimlik”, **Yeni Türkiye**, Ankara, 1998
- TEKELİ, İlhan, “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Cilt III.**, İletişim Yay. İstanbul, 1983
- TÜRKDOĞAN, Orhan , “Türk Modernleşme Modeli”, **Yeni Türkiye**, Ankara, 1998
- YAVUZ, Fehmi, “Köyden Şehre Göç ve Şehirleşme”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 35. Cilt, 1980
- YÜKSEL, Mehmet, “Modernleşme Bağlamında Hukuk ve Etik İlişisine Sosyolojik Bir Bakış”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Sayı 57, Ank. Üni Yay., Ankara, 2003
- YAVILIOĞLU, Cengiz, “Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri”, **Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, Sivas, 2002

Tezler:

SEVGİLİ, Mehmet, **Oğuz Atay ve Alev Alathı'nın Romanlarında Aydın ve Yabancılaşma Sorunu: Karşılaştırmalı Bir Edebiyat Sosyolojisi Çalışması**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, 2005

ŞAHİN, Eda, **Fakir Baykurt'un Köy Romanlarında Sosyal Yapı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2008

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı Soyadı: İlker AYSEL

Doğum Yeri: Kars

Doğum Tarihi: 22/11/1980

Medeni Hali: Bekar

Eğitim Durumu:

Lise: 1994 – 1998

Lisans: 1999 – 2005

Yüksek Lisans: Süleyman Demirel Üniversitesi SB Sosyoloji (Tez Aşaması)

Yabancı Dil:

İngilizce:

İş Deneyimi:

Süleyman Demirel Üniversitesi Rektörlüğü, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı,
2006 -